

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

70.00

BLEGOŠ

VODNIKI PO LOŠKEM OZEMLJU

3

BLEGOŠ

MUZEJSKO DRUŠTVO V ŠKOFJI LOKI

1980

Muzejsko društvo v Škofji loki
1980

Vodnik so napisali:

Jože Bole, Ivo Božič, Savo Brelih, Jan Cernelutti, Božidar
Drovenik, Lojze Marinček, France Planina, Anton Polenec,
Anton Ramovš, Ivan Sedej in Tone Wraber

Uredil: Anton Ramovš

Lektor: Jeja Jamar-Legat

Tehnična urednika: France Leben in Anton Ramovš

Na prednji strani ovitka: Blegoš z javorske strani. Foto P. Pokorn

Na drugi strani ovitka: 1 zajčica (*Prenanthes purpurea*), 2 dišeči
koromač (*Myrrhis odorata*), 3 kranjska selivka (*Grafia golaka*), 4
vetrovka (*Thalictrum aquilegiifolium*). Foto T. Wraber

914.971.2 Blegoš
786.52 (497.12 Blegoš)
G 99

G

G

Vodnik je s finančno pomočjo Kulturne skupnosti Škofja Loka izdalo in založilo Muzejsko društvo v Škofji Loki. Natisnila tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani. Naklada 3000 izvodov.

Vodnik šteje med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu, na katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov. SRS, Republ. sekr. za prosv. in kult. št. 421-2/72 z dne 14. 11. 1972.

Vodniku na pot

Med ljubitelje narave in domačije ter kulturne dediščine loškega ozemlja prihaja tretji vodnik po loškem ozemlju. Namenjen je delu Poljanske doline, predvsem Blegošu in njegovi okolici. Svojo pot začenja na Logu, odkoder najprej popelje popotnika k sv. Volbenku, zatem pa na Tavčarjevo Visoko. Več prostora je namenjenega Poljanam in sosednjima Hotovlji in Predmostu, zatem nas spremlja skozi vasi v Javorje in okoliške kraje, potem pa skozi Gorenjo Žetino na Kal. Sem gor pripelje obiskovalca plešastega Blegoša tudi z drugih strani, vsepovsod pa želi predstaviti pokrajino in pokazati obiskovalcu zanimivosti in nekatere izbrane etnografske značilnosti v naseljih, ki jih je še do nedavnega, veliko bolj kot danes, zaljšala baročna kmečka domačija s kamnitimi portali in okniki pa še z baročnimi okenskimi gavtri. Tako se že na poteh proti Blegošu, kot tudi kasneje, prepletajo v geografskem okviru z geomorfološkimi značilnostmi in kamninsko sestavo tal naselja z značilnostmi starih domačij.

Vodnik nas pospremi zatem po raznih poteh na vrh Blegoša, na plečatem vrhu pa razkaže njegovo zanimivo planinsko cvetje in drugi rastlinski svet in pokaže nekaj značilnih cvetlic v njihovi barvni lepoti. Precej prostora namenja pregledu tamkajšnjega živalskega sveta: majhnim polžkom pod kamenjem, v skalnih previsih in jamah, živo pisanim metuljem, ki delajo gorski svet še lepši, hroščem in pajkom, na katere večina ljubiteljev narave pozabi, in raznim vretenčarjem, med katerimi nas posebno privlačijo žgoleči ptiči in razni sesalci. Precej pogostnih in značilnih predstavnikov žival-

skega sveta predočujejo slike ali risbe, kar precej metuljev pa izvirni barvni posnetki.

Pobuda za naravoslovni vodnik na Blegoš je prišla iz Prirodoslovnega društva Slovenije že pred kakimi desetimi leti. Društvo je nameravalo takrat izdajati naravoslovne vodnike, da bi povečalo ljubezen do narave in dalo hkrati obiskovalcem naših priljubljenih izletniških krajev v roke potrebnega spremljevalca. Prvi takšen vodnik naj bi bil namenjen prav Blegošu in pisci s posameznih naravoslovnih področij so že prispevali okoli 70 strani rokopisa, vendar do povezave zbranega v ustrezno celoto ni prišlo. Pred štirimi leti je sprejelo Muzejsko društvo v Škofji Loki pobudo sedanjega urednika Vodnikov po loškem ozemlju in uvrstilo v svoj program tudi izdajanje vodnikov za svoje delovno področje. Koncept prvotnega naravoslovnega vodnika pa se je precej spremenil in v vsebino je bila vključena poleg arheoloških pomembnosti tudi domačija z etnografskimi značilnostmi in druga kulturna dediščina. Tako se je rodil prvi takšen vodnik na Lubnik, priljubljeno izletniško točko Ločanov, in naslednje leto je izšel še vodnik na Ratitovec.

Prirodoslovno društvo je odstopilo zbrano gradivo za Blegoš, da bi služilo kot material za enega predvidenih vodnikov. Neusklajeni prispevki in potrebni novi prispevki, posebno slikovni material, pa so potisnili izdajo tega vodnika za Lubnik in Ratitovec. Topla zahvala Prirodoslovnemu društvu Slovenije, ki si je veliko prizadevalo z vodniki popestriti naravoslovno publicistično dejavnost.

Obiskovalcem Blegoša in krajev okoli njega naj ob tem vodniku ponovim besede, s katerimi sem pospremil ljubitelje na Ratitovec. Vsaka pot tja gor, v katerem koli času, lepem sončnem ali pustem deževnem vremenu, v zgodnjih ali poznih urah ponuja polno novih spoznanj in doživetij, spoznanj naravnih značilnosti v nenehnem preoblikovanju pokrajine, spoznanj pestrega življenja, rastlinskega in živalskega sveta in doživetij iz življenja vsega živega. Vsega seveda ne bomo mogli zajeti v eni sapi, želim pa, da bi jih še več vzljubilo to

zemljo in domačijo na njej, ko bodo prebirali z veliko ljubeznijo in požrtvovalnostjo zbrano in urejeno gradivo tega vodnika; naj nam bo vsakokrat nevsiljiv spremljevalec, ki nam bo kar naprej razkrival lepoto in zanimivosti plečatega Blegoša in sveta pod njim.

Urednik

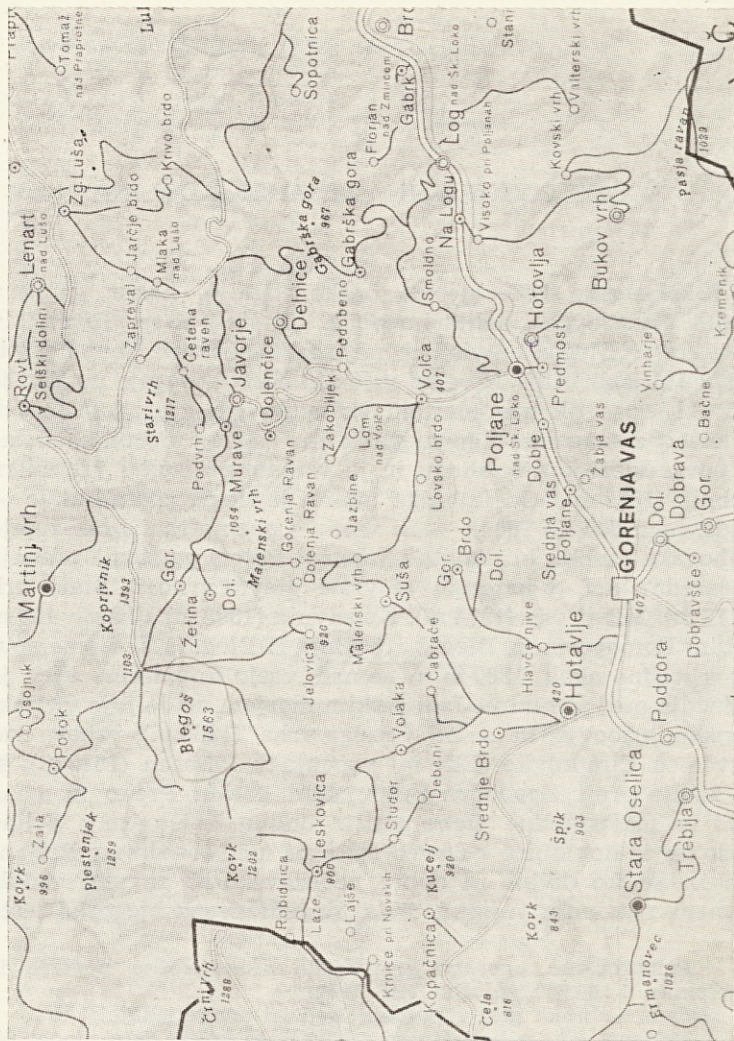
LOŠKO POGORJE IN POLJANSKA DOLINA

Škofjeloško hribovje ali Loško pogorje, kakor ga je v svojih leposlovnih delih imenoval pisatelj Ivan Tavčar, v katerem je Blegoš najvišji in najmogočnejši vrh, je del predgorja Julijskih Alp.¹ Njegovi vzhodni obronki segajo do Škofje Loke, kjer se tik nad mestom vzdiguje hrib z gradom in vrh Krancelj z razvalino Zgornjega stolpa (449 m). Odtod se sleme hribovja vleče proti zahodu in je v njem prvi višji vrh znani Lubnik (1025 m).² Od Lubnika naprej je sleme znatno nižje — v glavnem 600 do 700 m — in se mu z obeh strani približujejo hribovska naselja in samotne kmetije. Potem pa sleme prehaja v osrednji del, v katerem se vrste glavni vrhovi: Stari vrh (1217 m), Mladi vrh (1374 m), Koprivnik (1393 m) s kakih 150 m nižjim Romovcem in Blegoš (1563 m).³ Z Blegoša se sleme spušča v višino okoli 1300 m in se nad vasjo Robidnica, kjer je razvodje med Črnim in Jadranskim morjem, nadaljuje v Cerk-ljansko hribovje, ki se od Črnega vrha (1288 m), vrhov nad Davčo in Cimprovko (1255 m) vzpenja v Porezen (1622 m), ki že zavija proti Spodnjim Bohinjskim goram. Preko slemena drže le maloštevilne slabe poti iz doline Ločivnice v dolino Lušo ter iz Robidnice v Davčo, sicer pa med sosednima Poljan-sko in Selško dolino ni dobre povezave. Pač pa teče vzdolž slemena nekdanja vojaška, sedaj nevzdrževana blegoška cesta

¹ Priporočamo uporabo zemljevida »Škofjeloško pogorje in sosesčina«, 1 : 40.000, založba PZS 1972.

² Opis Lubnika glej v posebni knjižici enake izdaje!

³ Poljanci glas o bolj široko izgovarjajo kot a, zato mnogi pišejo Blegaš.

z zahodnega pobočja Lubnika in se slepo konča z dvema kramkom v Blegošu. Od njenega južnega konca manjka le majhen kos do Leskovice.

Sleme Loškega pogorja je razvodje med Poljansko in Selško Soro. Osrednji vrhovi iz odpornejših kamnin se s strmimi bregovi spuščajo do višin okoli 900 m, od tam pa sega do obeh dolin nižji svet iz manj odpornih kamnin, ki so ga tekoče vode razkosale in ustvarile pisano mrežo grap in dolinic, med katerimi so ostali številni obronki z zaobljenimi hrbti, pomoli in policami. Ti se tudi s strmimi pobočji nižajo v glavni dolini, ki sta ju izoblikovali obe Sori — Poljanska in Selška. Ponekod so ob dnu teh bregov ohranjene ozke rečne terase.

Nagle menjave v nagnjenosti terena, sestave tal, smeri slemen in grap, gozdnatosti, prisojnosti in osojnosti povzročajo izredno pisano, raznoliko sliko pokrajine, ki jo lepšajo še samotne hribovske kmetije, zaselki in vasi. Nad Poljansko dolino so bregovi obrnjeni k soncu, na selško stran pa vrhovi mečejo sence v bregove in grape. Potoki žubore po grapah v skakavcih, pa se spet umirjajo v tolmunih. Obsežne gozdne ploskve — gozdnih površin je v loški občini 63 %, medtem ko je obdelovalnega sveta le 23 % — prekinjajo krpe obdelanega sveta, ki so ga davni dedje z napornim delom iztrebili. Z nižjih vrhov pozdravljajo cerkve, zidane še v dobi gotike in predelane v baroku. Veliko je še ohranjenih starih zidanih kmečkih hiš cerkljansko-loškega tipa, ki so nadstropne in imajo obilico oken in strmo dvokapno streho. Fevdalni zemljiški gospodje so med redko naseljeno prvotno slovensko prebivalstvo prizadevno naselili kmete od drugod. V dolnje dele Poljanske doline so prihajali od 12. do 14. stoletja slovenski ljudje s Koroškega, v ožine Selške doline so škofje poklicali v 14. stoletju furlanske fužinarje, v zahodne dele obeh dolin so se preselili v 13. stoletju ljudje s Tolminskega, medtem ko so se na nasprotno stran pod Ratitovcem naselile nemške kmečke družine s Tirolskega. Tako je pisana tudi sestava prebivalstva. Poljanci imajo svoje rovtarsko poljansko narečje, Selčani pa

gorenjsko. Iz teh krajev je izšla znatna vrsta slovenskih kulturnih delavcev. Na svoji poti na Blegoš se bomo večkrat spominjali leposlovnih del pisatelja Ivana Tavčarja, v katerih je kot rojak in najboljši poznavalec opisal tukajšnjo pokrajino in ljudi.

Z LOGA K SV. VOLBENKU, NA VISOKO IN V POLJANE

Cesta v Poljansko dolino izhaja iz Škofje Loke in pelje skozi Zminec, mimo Brodov in skozi Gabrk, kjer se odpre pogled na mogočno dvostolpno cerkev sv. Volbenka (sl. 1). Vredno je žrtvovati nekaj truda in se povzpeti po stezi od Premetovca k cerkvi, lahko pa se obiskovalec pelje po cesti, ki gre z Loga na Gabrško goro in izstopi na bregu pod cerkvijo. Ob cesti mole na površje precej razpadle rjavkaste ali celo rumenkasto sive peščene plasti spodnjega permija. Na vrhu hriba jih zamenja triasni drobnoploščasti ali celo skrilavi apnenec.

S trate ob starih lipah, od koder je lep pogled gor in dol po dolini, lahko pregledaš veliko, tridelno cerkveno pročelje, ki je eden najlepših dokumentov zgodnjega baroka na Slovenskem. Stavba izvira iz druge polovice 17. stoletja, ko je naša cerkvena arhitektura prehajala iz gotike v barok.

Notranjščino osvetljujejo velika okna z zasvinčenim steklom. Štirje oltarji z ambiciozno ornamentiko, plastiko in slikami pa dopolnjujejo monumentalni in hkrati slikoviti vtis. Glavni oltar iz 18. stoletja je dopolnjen z veliko podobo sv. Volbenka, ki jo je naslikal Alojz Šubic v Münchnu l. 1891 (sl. 2). Druge oltarne slike je izdelal njegov slavn brat Janez Šubic. V stranskem oltarju na vzhodni strani je slika sv. Pavla, nad njo manjša slika sv. Trojice, na zahodni strani pa sv. Petra in nad njo sv. Martina. V vzhodni steni je vdolbina s slikami na

obodu, ki prikazujejo prizore iz življenja sv. Frančiška Ksaverija. Opremljene so s podpisom Štefana Šubica. V oltarju pa je slika Brezmadežne z dvema angeloma, ki imata čudovito lepa dekliška obraza. Tudi ta slika je delo Janeza Šubica iz 1. 1881.

Cerkev je zidana iz kamnin bližnje in daljne okolice. Največ je velikih kvadrov temno sivega apnenca; v stenah najdemo tudi kose permijskega konglomerata, apnenčeve breče iz Zminca in apnenčevih plošč, kakršne so na vrhu hriba. Portala stranskih vrat proti vzhodu sta eden iz škofjeloškega konglomerata, drugi pa iz zminške apnenčeve breče. Štiri dolge stopnice iz črnega zgornjetriasnega apnenca pred glavnim vhodom so pripeljali iz kamnoloma v Lesnem brdu ali nad Drenovim gričem. Iz enakega kamna je tudi nabiralnik in eden od stebrov pri glavnem oltarju. Kropilnika pri vhodu v cerkev in dva v cerkvi so iz kamnitniškega kamna.

Pod Volbenkom leži Log. Obronek Gabrške gore, na katerem stoji cerkev sv. Volbenka, deli vas Log v dva dela: vzhodni je nekdanj spadal v zminško občino, zahodni pa v poljansko. Vzhodni del ima uradno ime Log nad Škofjo Loko. Nameščen je na rečnih terasah in ob izlivu potoka Sopot. V njem je trgovina, nasproti nje se odcepi že omenjena cesta na Gabrško goro. Končuje se z gostilno Pri Premetovcu, kjer se breg izpod Volbenka primakne k Poljanščici in se cesta spušča v kratek klanec. Premetovčevo gostilno je Tavčar vzel za prizorišče v povesti Kuzovci.

Po krajšem presledku, ko gre cesta pod Volbenkom tik nad strugo reke, pride v manjši del Loga, uradno imenovan Na Logu. Vas se prislanja v breg Gabrške gore.

Nasproti trgovine in gostilne pri Premetovcu (Log 15) sta odkrita zgornjepermijski skrilavec in peščenjak. Na cestnem ovinku takoj za gostilno pa že moli na površje črn plastnat triasni apnenec, ki se pokaže tudi na nasprotni strani Poljanščice. Ob cesti je takoj zraven črnega apnenca viden v manjšem opuščenem kamnolomu razkosan skladnat dolomitizirani apnenec, ki se spet pokaže ob cesti nasproti odcepa ceste na Visoko

in je razkrit tja do prve hiše Na Logu (h. š. 1). Tu je tudi primernejši prostor za ogled te temno sive ali črne kamnine. Po površju je kamen že dobil tanko svetlo sivo skorjico, ki bo postajala čez leta vedno debelejša. Tako pač prepereva ta črni apnenec in spreminja barvo. Med nerazločnimi skladi leže pole temno sivega ali rumenkastega glinenega skrilavca.

Triasni apnenec se kar kmalu umakne spet spodnjepermijskemu skrilavcu, peščenjaku in konglomeratu, ki segajo do ceste na dolžini dober kilometer in zginejo s površja nasproti Visokega.

Iz vasi Na Logu gre cesta čez most na Visoko, kjer naplavljeno ravnico zavzemata Krnišnikova in Kalanova kmetija. Kalanovo kmetijo je pisatelj Ivan Tavčar, domačin iz Poljan, preuredil v svoj dvorec, kamor je skozi trideset let hodil letovat in kjer je snoval svoja najlepša dela. Nasproti domačije je na robu gozda njegova grobnica.

Tavčarjev dvorec, (sl. 3, 4) najbolj znamenita arhitektura v naši književnosti, je v današnji obliki, ko je videti kot graščina, nastal šele v prvi polovici 19. stoletja. Vendar pa zidovi v pritličju, oboki in okrasje na njih pričajo, da je dovršen del stavbe vendarle iz 17. stoletja, iz časa ko je teklo življenje literarnih junakov Polikarpa, Izidorja, lepe Agate in drugih. Kvaliteta obokov, njih razsežnosti in posebej slikano in štukirano okrasje govore, da so bili tedanji naročniki pomembni ljudje. Hiša je bila že v tem času zgrajena v nadstropje in je sodila med največje kmečke domove v Poljanski dolini.

Družina je skoraj dve stoletji obnavljala in dopolnjevala svoj dom. V 18. stoletju je dobil v grobih obrisih tisto obliko, ki jo ima danes. Le zunanjščina je bila v tem času (najbrž) opremljena s slikanim arhitekturnim dekorjem (pilastri, šivanimi robovi itd.) tako kot večina bogatih kmečkih hiš. Seveda pa lahko domnevamo, da je bilo tudi to okrasje bogatejše in da so ga oskrbeli boljši slikarji. Sicer pa poslikano pohištvo, ki ga danes hrani Loški muzej, govori o prebivalcih Visokega kot o naprednih ljudeh, ki so radi prisluhnili sočasni likovni

Sl. 3. Tavčarjev dvorec na Visokem sodi med najbolj reprezentativne kmečke arhitekture pri nas. Domačija nosi v zidovih in tudi v arhitekturnem dekorju sledove različnih gradbenih faz in prezidav od začetka 17. stoletja do sredine 19. stoletja. Mogočni oboki v pritličju in štukirano okrasje, ki obroblja slikarijo v teh prostorih, govore, da je šlo za mogočno domačijo že v 17. stoletju.

modi. Baročno slikano okrasje na posteljah in drugem pohištvi, ki prekaša večino pohištva, kakršnega poznamo v istem času v mestih, pa vendar priča tudi o zanimivem vplivu ljudske umetnosti in oblikovanja. Kljub (sorazmernemu) bogastvu si trdi kmetje niso privoščili rezljanega pohištva kot grajski. Odločili so se za cenejšo, čeprav še vedno zelo reprezentativno inačico — zato so kosi opreme, kljub sočasni baročni ornamentiki in oblikovanju (danes bi rekli designu), vendarle sestavina ljudske umetnosti in hkrati njen najvišji kvalitetni

Sl. 4. Fasada dvorca z izjemno bogatim portalom iz hotaveljskega apnenca ter pilastrsko mrežo, ki uokvirja ambiciozna baročna okna, je oblikovana v baročni tradiciji in navezuje na približno sto let starejšo fasadno obdelavo. Tehnična izvedba in zahtevnost dekorja dvigata fasadno oblikovanje dvorca nad kmečko arhitekturo — po drugi strani pa zapozneta stilna govorica priča o vplivih okolja in sočasne ljudske umetnosti. Sl. 3 in 4 foto I. Sedej

domet v tem času v Poljanski dolini. Tudi bogati leseni stropi govore o tem. Čeprav so podobne poznali tudi v graščinah, so visoki bolj »kmečki«, manj so okrašeni in v veliko večji meri izražajo svojo osnovno funkcijo, saj so poudarjeno trden del arhitekture, ki nosi veliko težo.

Te podrobnosti nas navajajo k misli, da je bila stanovanjska hiša sicer izredno velika in bogata, vendar ni sodila k

plemiški arhitekturi — ostajala je v mejah ljudskega oblikovanja, kot ena najbolj reprezentativnih zgradb poleg gradu in graščin v Škofji Loki in okolici.

Posebna vrednost pa se na Visokem izraža v oblikovanju celotne domačije. Gre za tip tako imenovanega vzporednega doma, kjer se približno enako velika stanovanjska hiša in gospodarsko poslopje (nekaj stoletij sta bila verjetno pokrita s skrilnatimi ploščami) kažeta kot trdna enota, ki ju povezuje še obzidje. Tesna zveza med obema objektoma pa tudi kaže na to, da so bili visoški lastniki kmetje in da do konca niso zgubili stika s svojim gospodarstvom. Pred mogočno fasado je sicer prostor, ki ga danes doživljamo kot park (preuredili so ga Tavčar in njegovi nasledniki), zato pa ima dvorišče pravokotne oblike med hišo in velikanskim hlevom (s skednjem, kaščo in drugimi prostori) izrazito gospodarski značaj.

Današnjo podobo te izjemne arhitekture dopolnjuje poleg nekaterih parkovnih prvin, ki jih pripisujemo novemu lastniku iz 19. stoletja, še ena najlepših Savinških spomeniških plastik — kip pisatelja Ivana Tavčarja v nadnaravni velikosti, vlit v plemeniti bron.

Zaradi brezbržnosti je Tavčarjev dvorec skoraj na robu propada. Leta 1980 je bila streha na gospodarskem poslopiju tako uničena, da so jo podrli s konstrukcijo vred. Ali je to obet za boljšo usodo ali pa ... ?

Z Visokega v Poljane

Malo naprej od Visokega se cesta in Poljanščica pomakneta najprej malo proti jugozahodu in obideta v ostrem loku breg pod Smoldnim. V hrib so lezli z dvema kamnoloma, z enim na vzhodni in z drugim na njegovi zahodni strani. V kamnolomu na vzhodni strani o lomili svetlo siv in siv zelo drobnozrnat dolomit, ki je po videzu podoben slad-

korju. Kamnina je zložena v sklade, ki se lahko nagibajo proti vzhodu. Enako kamnino sledimo na zahodno stran hriba, le da tam zgine plastnatost. V opuščenem kamnolomu na ovinku pred Poljanami so v dolomitu večje in manjše luknjice ali cevčicam podobne oblike, ki so ostale najbrž od nekdanjih apnenčevih alg. Ko se je apnenčevo blato spreminjalo v dolomit, so zginili tudi apnenčevi algini ovoji in le redko so se ohranili še sledovi njihovih členkov. Nad tem zrnatim dolomitom so tla slaba in po hribu rasto le borovci. Greben naprej proti Podboštovi domačiji in naprej proti Gabrški gori pa je spet iz skrilavih in peščenih permijskih kamnin. Dolomit pa seže še na desno stran Poljanščice, kjer ga razkriva tudi manjši kamnolom.

Dolina se proti Poljanam spet razširi in že zložno pobočje nad cesto pove, da so v podlagi mehkejša kamnine: skrilavec in peščenjak. V samih Poljanah se pridružijo mehkim spodnjerpermijskim plastem še trše zgodnjetriasne kamnine; ob cesti moli na površje kmalu nad križiščem v Javorje črni apnenec, prav tak je kot na ovinku za Premetovcem.

Poljane

Poljane (385 m, 297 preb.) stoje na kraju, kjer se v glavno dolino odpira stranska dolina Ločivnice, ki dovaja vodo izpod Starega in Mladega vrha in odpira dobro naseljeni in kmetijsko pomembni svet iz osrčja Loškega pogorja. Naselje je na stiku obeh dolin gručasto zgoščeno, ob cesti iz Škofje Loke so domačije postavljene v dveh vrstah, ob nadaljevanju ceste proti Gorenji vasi pa v eni vrsti pod prisojnim bregom. V listini so Poljane omenjene že v 12. stoletju. Ker so Škofji Loki, nekdanjemu središču gospodstva, prva večja in pomembnejša vas, so po njej imenovali vso dolino z reko Soro vred. V tem stoletju je Poljane prekosila Gorenja vas, ki ima še pomembnejši položaj, saj je tam ob ustju daljše doline Brebovnice znatno več ravnega sveta in se po stranski dolini odceplja

Sl. 1. Cerkev sv. Volbenka. Foto F. Planina

Sl. 2. (na naslednji strani) Glavni oltar s sv. Volbenkom
v istoimenski cerkvi. Foto F. Planina

Sl. 8. Kmečki dvorec Košakove domačije v Podobenem (h. št. 3).
Foto I. Sedej

Sl. 5. (na prejšnji strani zgoraj) Županovše v Predmostu pri Poljanah. Zunanjščina kmečkega dvorca z ambiciozno baročno poslikavo iz 18. stol. in freskami Štefana Šubica (?) in iz druge polovice 19. stol. Foto I. Sedej

Sl. 7. (na prejšnji strani spodaj) Pogled na Poljane, Volčo, Javorje, Malenski vrh in Goro pa na venec hribov od Starega vrha na desni preko Mladega vrha, Koprivnika, Romovca na vzhodne obronke Blegoša. Foto F. Planina

promet na vrhniško stran in v Žirovski Vrh. Pod freisinškim gospostvom so bile Poljane sedež županije, pod katero so spadale tudi Gorenja vas in hribovje do Malenskega Vrha na severu in do Lučen na jugu. Pod Avstrijo in staro Jugoslavijo ter še nekaj let po osvoboditvi so bile sedež majhne občine, sedaj je vse ozemlje nekdanjega gospostva združeno v škofje-loško občino.

Za obdelovanje so primerna le zemljišča po ozkem dnu obeh dolin in po položnejših policah in bregovih, bolj strme bregove hribovja pokriva gozd. Kmečki živelj je v Poljanah zelo upadel, vaščani so se oprijeli obrti, prometa, trgovine in vedno bolj tudi dela v industriji. Tu so obrati LTH iz Škofje Loke in Termike iz Ljubljane, orodno kovaštvo, obrat Gozdnega gospodarstva Kranj, prodajalna veletrgovine Loka in gostilna na Vidmu. Tu je postaja vseh rednih avtobusnih prog, ki vozijo v Poljansko dolino. Šola obstaja od leta 1780, stavbo so zgradili l. 1908, 1944 je bila požgana in l. 1947 obnovljena. Sedaj je podružnica gorenjevaške šole. V vasi delujejo KUD Ivan Tavčar, Gasilsko in Turistično društvo, Lovska družina in Športno društvo. Leta 1869 je vas štela 263 prebivalcev, v sto letih se je torej število ljudi pomnožilo za 130%, medtem ko je število hiš naraslo za 80%, od 42 na 76, kar kaže na znaten dvig standarda.

Poljane so bile staro cerkveno središče. Župnija je omenjena l. 1417, vikariat že 1296. V letih 1705 do 1710 so sezidali večjo cerkev, ki je bila med najlepšimi baročnimi cerkvami v Sloveniji. Umetnostni zgodovinarji sodijo, da jo je gradil Gregor Maček, vodilni kranjski stavbenik baročne dobe, ki je sodeloval tudi pri izdelavi ljubljanske stolnice. Poljanska cerkev je imela obliko dvanajsterokotnika s stranskimi vdolbinami, zid je bil debel do 3 m, ob straneh so bile galerije, spredaj visok slavolok in nad ladjo kupola; v vdolbinah na pročelju so bili nameščeni kipi, nad cerkvijo se je dvigal močen zvonik. Oltar in klopi so bili delo Štefana Šubica, slike pa Leopolda Layerja, Janeza in Jurija Šubica. Med narodno-osvobodilno vojno je bila cerkev tako poškodovana, da so jo

po vojni podrli in zravnali prostor za trg, na katerem sedaj stoji spomenik žrtvam vojne.

Poljane imajo v slovenski kulturni zgodovini poseben sloves, ker so rojstni kraj slikarjev Janeza in Jurija Šubica ter pisatelja Ivana Tavčarja. Rojstna hiša slikarjev Šubicev Pod skalo stoji desno ob cesti, ki gre iz sredine Poljan proti Gorenji vasi, je dvonadstropna, ima balkon in vežna vrata z rezbarijo; v steno je vzdana spominska plošča iz hotaveljskega marmorja. Sem se je priženil Štefan Šubic iz podobarske rodbine v sosedni Hotovlji. Štefanova delavnica je obogatila mnogo slovenskih cerkva z rezbarskimi in podobarskimi deli. Njegova sinova Janez (1850—1889) in Jurij (1855—1890) sta šla v široki svet in sta dosegla za tisti čas višek med vsemi slovenskimi umetniki. Oba sta mlada umrla. Janez je pokopan v Kaiserslauternu, Jurij v Leipzigu. V Poljanah se spominjajo tudi odličnega restavratorja in slikarja Mirka Šubica, ki je umrl pred nekaj leti. Njegovo delo še čaka na ovrednotenje in tudi na spominsko ploščo.

Šubici so hišo, ki ima lepo arhitekturo v historicističnih oblikah, obnavljali in lepšali celo drugo polovico 19. stoletja. V tem času je nastal izjemno lep motiv rezljanih vhodnih vrat, kjer je loški Šubic najbrž ob koncu prejšnjega stoletja oskrbel dvoje odličnih plitvih reliefov v »nazarenskem slogu«; posebno lep je prizor Bega v Egipt. Reliefa pa hkrati ilustrirata tudi umetnostno usmeritev Šubicev podobarjev, ki so v skromnem podeželskem okolju ustvarjali pod vtisom in po predlogah takrat najbolj popularnih ilustratorjev.

Rojstna hiša pisatelja Ivana Tavčarja pri Kosmu št. 34 stoji na terasi nad nekdanjo cerkvijo. Sedaj je popravljena in povečana, ob pisateljevem rojstvu pa je bila preprosta kajža s slamnato streho, malimi okenci in dvostranskimi stopnicami, ki so vodile do hišnih vrat in veže s črno kuhinjo. Sedanja družina je bližnje sorodstvo pisatelja. Nasproti hiše stoji spomenik s pisateljevim doprsnim kipom.

Gostilna na Vidmu sredi Poljan predstavlja bogato kmečko hišo z obokano vežo in ravno stropano »hišo« ter veliko

kamro; pokrita je z monumentalno streho na čop. Stanovanjska raven je dvignjena nad cesto, tako da pridemo v vežo po nizkih stopnicah. V hiši, kjer nas poleg lepe umetniške opreme (pozornost zaslužijo predvsem dela Iveta Šubica, ki ima v bližnjem Predmostu svoj atelje) preseneti izjemno lepo ohranjen in oblikovan leseni strop z letnico 1763. V tem času je najbrž nastala hiša v današnjem obsegu — s stropom ter lepimi oboki v vseh gospodarskih in komunikacijskih prostorih. Zunanjščino pa so prilagodili okusu »kmečkega klasicističnega« sloga leta 1840 — o tem pa priča vklesana letnica na strogem, v baročni tradiciji oblikovanem portalu.

V narodoosvobodilni vojni so si Poljane pridobile sloves z zavednostjo in odločnostjo vaščanov. Kmalu po okupaciji so prvi pristaši vstopili v komunistično partijo in začeli s pripravami za odpor. Jeseni 1941 so pod Krmeljevim vodstvom začeli z diverzantskimi akcijami. V dolino so prišli prvi partizani v sestavi II. kranjske čete. Po strahovalnem nastopu Nemcev v Bukovem Vrhu meseca decembra so Poljanci odšli v gozdove in začeli splošno ljudsko vstajo. Partizani so nato porušili mostove po dolini in preprečili izselitev družin. O božiču 1941 so napadli Poljane in razbili žandarmerijsko postojanko. Drugi dan so Nemci pričeli protiofenzivo in je prišlo do hudih borb okrog Pasje ravni. Nemški napad ni uspel, Cankarjev bataljon se je pa nato premaknil čez Sopotnico in Sv. Mohor v Dražgoše, kjer so se v začetku 1942 odigrali junaški in tragični boji. Poljanska četa je delovala predvsem po Loškem pogorju. V njej vključeni Bogo Flander, pisatelj Kljusov Joža, je opisoval dogodke v četi in dolini in so njegove črtice prve leposlovne stvaritve o NOB Slovencev. Dne 22. oktobra 1944, ko je Prešernova brigada napadla nemško postojanko in jo uničila, je požgala nekaj hiš in šolo, ker je imel sovražnik v njih svoje postojanke. Iz župnišča je imel rov v cerkev, v njej municijsko skladišče, v zvoniku pa obrambno postojanko. Zato so partizani 13. novembra 1944 zvonik in cerkev minirali. V spomin 165 poljanskim borcem za svobodo so na preurejenem

prostoru, kjer je prej stala cerkev, odkrili na dan republike 1960 spominski steber.

Iz Poljan čez Soro v Predmost in Hotovljo

Predmost (67 preb.) ima hiše ob cesti, ki prihaja čez most, in pod strmo ježo terase, njive in travnike pa vzdolž Sore. Zanimiva je stara hiša Županovše (h. št. 3) s freskami Štefana Šubica na pročelju, ki so jo l. 1971 in 1972 obnovili po navodilih Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana (sl. 5).

Ta kmečki dvorec — veliko zleknjeno zidano nadstropno poslopje je kot edinstven primer v Poljanski dolini dvignjeno še z motivom »mezzanina«. Ambiciozna baročna zunanjščina je rezultat sozvočja arhitekturne slikarije in bogatega kamnoseškega dekorja. Ornamentalno slikarijo in kamnoseške detajle lahko datiramo v leto 1756 (letnica v izbi na stropu). V nadstropju je še več okvirov s freskami zaščitnikov, ki jih je v drugi polovici 19. stoletja naslikal Štefan Šubic. Nad portalom polkrožne oblike z lepim volutastim sklepnikom pa je naslikan neugotovljiv »grb«. Detajli v pritličju (oboki z ostrogami, okna itd.) kažejo, da je zasnova hiše mnogo starejša (15. ali 16. stoletje). Enega od starejših gotskih portalov so v baročni dobi vzdali v zatrep. Na zunanjščini je na zadnji fasadi zelo zanimiv motiv zunanjega »arkadnega« hodnika, v notranjščini pa »leva« (kaminsko kurišče) v nadstropju, štukiran strop v kamri in odlično izdelana stara vrata.

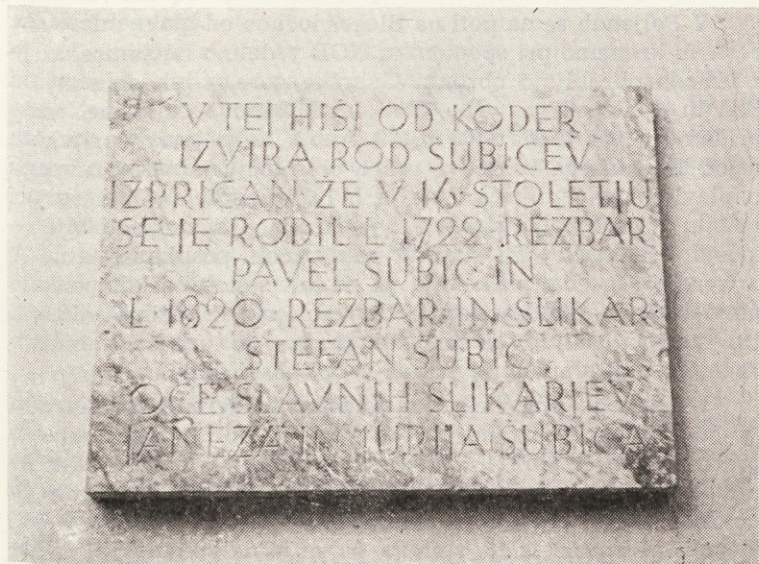
Sosednja hiša, ki je povsem obnovljena, je bila še okrog leta 1920 okrašena z mogočnim poznogotskim portalom in z okni s posnetimi robovi (poznogotska okenska oblika).

Županovše je tipična domačija bogatega posestnika, ki je kljub fevdalni odvisnosti z arhitekturo in načinom življenja izražal svojo veljavo in bogastvo.

Po vojni so v vasi zgradili več stavb, med njimi slikarski atelje Iveta Šubica in novo poljansko cerkev sv. Martina po načrtih arhitekta Toneta Bitenca. V vzhodnem koncu prehaja

Predmost v vas Hotovlja (400 m, 166 preb.), ki je v 16. stoletju nastala kot kajžarsko naselje. Skoznjo teče potok Hotoveljščica in se pod dolomitnim Kucljem izliva v Poljanščico. Izvire ima pod Vinharji in Kremenkom, del izvira je bil pred leti zajet za ojačen vodovod v Škofji Loki. Njeno moč sta do nedavna izkoriščala žaga in mlin. Na prenovljenem Dovjakovem mlinu je vzdana plošča, ki pove, da od tod izvira rod Šubicev, izpričan že v 16. stoletju (sl. 6).

Hotovlja je bila l. 1941 pobudnik poljanske vstaje. Tod je v hiši št. 4 doma narodni heroj Maks Krmelj-Matija, ki je zbral okrog sebe prve aktiviste. Meseca avgusta 1941 so že podrli telefonske drogove po dolini. V Hotovlji sta bila že marca 1942 organizirana odbora OF in AFŽ. Nad vasjo se je leta 1942 večkrat zadrževal štab škofjeloškega bataljona. Od jeseni 1942

Sl. 6. Spominska plošča Šubicem na Dovjakovem mlinu v Hotovlji. Foto F. Planina

je bil tod skoraj skozi leto dni pokrajinski komite KPS in pokrajinski odbor OF za Gorenjsko. Konec novembra 1942 je bival nekaj dni v bunkerju »V kadi«, ki so ga postavili v Jablancovi grapi, sekretar izvršnega odbora OF za Slovenijo Boris Kidrič. Spomladi 1944 se je v Muhovo senožet preselila tehnika Don iz Žabje vasi. Tako je bila Hotovlja vsa vojna leta gnezdo živega ljudskega odpora.

POLJANE—VOLČA—JAVORJE—ŽETINA—BLEGOŠ

Volča

V Poljanah se na poti na Blegoš ločimo od glavne dolinske ceste in krenemo pri spomeniku NOB v dolino Ločivnice, ki jo z vzhoda obrobajo obronki Gabrške gore, z zahoda obronki Brd in Malenskega vrha. Po slabih 2 km asfaltirane ceste pridemo v vas Volča (408 m, 89 preb.). V Ločivnico pritekata izpod Malenskega vrha dve grapi, ob sotočju je nekaj ravnega naplavljenega zemljišča. Vas je l. 1875 pogorela. Ob cesti pri vstopu v vas s poljanske smeri je skromno leseno znamenje — krlejš. Na križu je trikotno zaključena poslikana tabla s prizorom pogreba, preko nje pa se kot sestavina kompozicije pne izrazito naivno, ljudsko oblikovana mala plastika iz 18. ali 19. stoletja. Kljub skromnosti gre za eno najzanimivejših znamenj najpreprostejšega tipa v Poljanski dolini.

V oblikah »kmečkega klasicizma« so zgradili pri Mraku (h. št. 3) mogočno stanovanjsko hišo. Nadstropno poslopje so preoblikovali leta 1871 (letnica na portalu) — v tem času so nastala večja okna, glavni vhod ter prizidek. Iz starejšega predbaročnega obdobja so ambiciozni oboki v veži in v pomožnih prostorih, iz 18. stoletja pa se je na zunanjščini ohranilo več baročno oblikovanih oken z gavtri. Streha je še pokrita s skrilavimi ploščami. Pri hiši vedo povedati, da je

bila pred dobrim desetletjem na fasadi med oknoma še ohranjena letnica: 1547, ki je pričala o častitljivi starosti hiše.

Veliko zidano gospodarsko poslopje na delu, ki je obrnjen k cesti, pa krasi v stari tradiciji dvoje fresko podob — sv. Ferjan in sv. Jurij, ki ju je lepo in živo naslikal znani umetnik Ive Šubic.

Hiša št. 7 ob cesti je bila nekoč (v 18. in 19. stoletju) bogato poslikana. Ohranilo se je še dvoje slabo ohranjenih fresko podob dveh svetnikov, ki ju je najbrž izdelal v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja slikarski in rodovni prednik Iveta Šubica — podobar Štefan Šubic iz Poljan.

Na hiši št. 6 (pri Dolencu) se je ohranilo nekaj lepo izkle-sanih okenskih okvirov, poleg tega pa tudi del stare, predbaročne hišne zasnove. Zanimiva je tam obokana klet s stebri, kjer so bili po ljudskem pripovedovanju zapori; pri hiši so zbirali desetino.

Znamenje v vasi so ob širjenju ceste podrli, deponirano je v muzeju, poslikava pa je v obdelavi v restavratorski delavnici Zavoda za spomeniško varstvo SRS. Zunanjščina je bila bogato poslikana z baročno formuliranimi ornamentami in figuralliko, ki jo pripisujemo baročnemu slikarju Tušku. Znamenje je nastalo leta 1781.

V bregu nad vasjo stoji podružnična cerkev sv. Jurija, poznogotska arhitektura z zanimivimi arhitekturnimi členi. Na zunanjščini so sledovi freske sv. Krištofa, nad portalom pa je vzidan starejši gotski sklepnik. V notranjščini so se ohranile freske, ki so po stilu in koloritu najbliže Jerneju iz Loke — zelo lepi so prizori Križanja in borba sv. Jurija z zmajem. Zelo zanimiv je tudi sklepnik s podobo sv. Jurija v prezbitteriju. Glavni oltar je nastal leta 1642 in sodi med zgodnje oblike »zlatih oltarjev« pri nas. Zanimiv je tudi mlajši stranski oltar iz 18. stoletja, poleg njega pa rokokojska prižnica in križev pot, ki ga je naslikal poljanski rojak Štefan Šubic leta 1873.

V Volči se odcepi makadamska cesta, ki gre mimo Lovskega Brda v Malenski vrh, koj za vasjo pa cesta v Zakobiljek.

Dosti manj zanimiva kot kulturna dediščina je kamninska ostalina iz davnih geoloških časov. Od Poljan do Volče in še naprej na obeh straneh doline proti Podobenu in ob cesti v Javorje se razkazujejo samo enolični temno sivi sljudni glineni skrilavci in kremenovi peščenjaki, ki so se sesedli že pred kakimi 270 milijoni let. Plasti se v teh krajih prav nič ne ločijo od tistih med Zmincem in Gabrkom.

Podobeno

Druga vasica Podobeno (437 m, 38 preb., domačini izgovarjajo pudaban) stoji v gruči ob sovodnji Ločivnice in Sevnice ali Sevniščice. Grunti imajo mogočne domačije in živijo od živinoreje, pridelovanja krompirja in sadja. Velik del njiv je zasejan s krmilnimi rastlinami. Nekatere hiše so prenovljene, druge pa še kažejo ohranjene prvotne oblike.

Na mogočni stanovanjski hiši h. št. 1, ki so jo močno spremenili v drugi polovici prejšnjega stoletja, je ohranjen tudi bogat, baročno formuliran portal s segmentnim zaključkom in ravno profilirano nadpreklado. V loku portala je vklesana letnica 1871, ki je tudi dokaz o trdovratnem življenju baročne likovne tradicije v kmečkem okolju.

Na fasadi stanovanjske hiše pri h. št. 2 je ohranjen ravno zaključen portal (bogato profilirana preklada) iz hotaveljskega »marmorja«. Nastal je sredi ali v drugi polovici 19. stoletja.

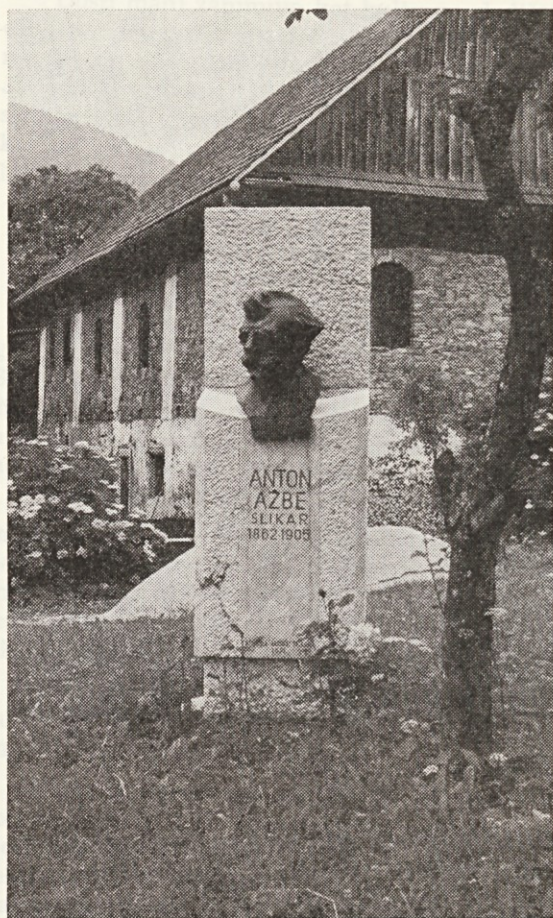
Velik klasicistično oblikovan kmečki dvorec Košakove domačije (h. št. 3, sl. 8) je verjetno nastal v današnji obliki kot plod prezidav v različnih stoletjih. Osnova, ki je verjetno renesančna, je dopolnjena z baročno slikarijo (ohranjena je le v fragmentih) in elementi iz 19. stoletja. Zanimiv je tudi portal polkrožne oblike z ravno profilirano nadpreklado iz 19. stoletja (v baročni tradiciji). Poslopje je s svojimi mogočnimi dimenzijami odlična ilustracija načina življenja in statusne simbolike bogatih kmetov v preteklosti.

Sl. 9. Baročni
portal iz 18.
stoletja na
Ažbetovi
rojstni hiši
v Dolenčicah.
Foto. I. Sedej

Dolenčice

IZ Podobena se vzdiguje leta 1956 izdelana cesta v Javorje. Nekaj časa premaguje strmino v ovinkih, potem se zravna po planotastem obronku pri Polenšku, pa se spet vzpne na višjo stopnjo. Zahodno od ceste se razprostira po terasi v višini 640 do 650 m gručasta vas Dolenčice (62 preb.). V sto letih se je število vaščanov zmanjšalo za 47 %. Glavne dohodke donošajo živinoreja, pridelovanje krompirja in les. V Matečkovi hiši (h. št. 2) se je l. 1862 rodil pomembni slikar Anton Ažbe

Sl. 10.
Spomenik
slikarju
Antonu
Ažbetu. Foto
F. Planina

(1862—1902). Varuh je dečka poslal v Celovec, da bi se izučil v špecerijski trgovini, a ta jo je popihal v Ljubljano. Ko je videl slikarja Wolfa, kako slika fresko na pročelju frančiškanske cerkve, se je vdinjal pri njem za vajenca. Potem je

prišel na Dunaj in na akademijo v Münchnu. Leta 1891 je tam na prigovarjanje Jakopiča in Vesela odprl zasebno slikarsko šolo. Ta je kmalu zaslovela po Evropi. Umrl je v Münchnu l. 1902.

V okviru velike Matečkove domačije z monumentalnimi poslopji se je ohranila (žal opuščena) stanovanjska hiša, ki je nastajala nekaj stoletij. Nadstropna hiša je v jedru še taka, kot je bila ob nastanku sredi 16. stoletja, kasneje so jo nadzidali in prizidali nov vežni del. V 18. stoletju so jo opremili z novimi okni in učinkovito arhitekturno poslikavo v rdeči barvi. Poleg manjših starejših okenc so se na fasadi ohranili tudi starejši portali, med katerimi je najlepši glavni s polkrožnim zaključkom in sklepnim kamnom, v katerem je duhovito izveden monogram enega od slikarjevih prednikov (PA) (sl. 9). Izredno lepa je bila tudi notranjščina. Veža in pomožni prostori so obokani križno s plastičnimi sosvodnicami. V stanovanjskih prostorih pa so izjemno lepi rezljani leseni stropi. Skratka, gre za izredno bogato kmečko hišo, ki govori o trdnem in ponosnem rodu, hkrati pa tudi o občutku za lepoto in stil, ki ga je podedoval tudi Anton Ažbe — tako kot vrsta velikih umetnikov z loškega ozemlja. Zanimiv je tudi širok segmentno zaključen kamnit portal na monumentalnem gospodarskem posloppju z letnico: 1885 in monogramom L. A. Ob odcepu poti, ki pelje k domačiji, je spomenik velikemu slikarju z večjo bronasto portretno glavo, ki jo je zmodeliral loški kipar Tone Logonder (sl. 10). Ta ambient dopolnjuje lep dvojni kozolec in leta 1970 obnovljena tabla — kerlejš.

Javorje

Takoj nad Dolenčicami je vas Javorje (5,5 km z Volče), osrednje naselje podgorskega sveta. Gručasto jedro vasi je postavljeno na terasasti svet v višini 695 m, posamezne domačije po pomolih in rebreh pa segajo do 740 m. Polje po prisojnem, položnem svetu je razdeljeno na pravilne delce. Javorje

in kraji na terasah pod Starim in Mladim vrhom imajo precej ugodno podnebje, čeprav stoje v višini do 900 m. Oba vrhova jih varujeta pred hladom s severa, na jug nagnjena pobočja sprejemajo mnogo sončne toplote, megla ostaja po dolinah in malokdaj seže v te višine. Zato je okolica precej naseljena in ves položni svet obdelan. Dobro uspeva tod sadje, posebno češnje in orehi. Najdeni ostanki rimskega vodovoda pričajo, da je bilo to ozemlje že zgodaj poseljeno. V 13. stoletju so Javorje imele 175, ob popisu 1971 pa le 126 prebivalcev.

V freisinških časih je bil tod sedež posebne županije, potem občine, od l. 1955 pa krajevne skupnosti. Osnovno šolo imajo od leta 1877, župnijo od 1875. Med okupacijo so Nemci šolo dvakrat zažgali, da je ostalo samo zidovje. Pozimi 1944/45 je bila v Javorjah partizanska šola v župnišču, od koder je okupator župnika izselil spomladi 1941. Župna cerkev sv. Tilna je pomaknjena na skrajni južni rob pomola in je od nje lep razgled. Stavba je baročna, zgradili so jo l. 1710, v stari Jugoslaviji so jo predelali; ima zanimivo notranjo opremo, predvsem slike Janeza Šubica, oltar Štefana Šubica (sl. 11) in Layerjev križev pot. Zunanjščina v zasnovi gotske cerkve je poudarjena z visokim zvonikom. Na zunanjščini so ohranjeni fragmenti gotske freske sv. Krištofa. Stara šilasto zaključena okna na prezbiteriju so zazidana. V Javorjah delujejo Kulturno društvo Antona Ažbeta, Gasilsko in Turistično društvo. Sredi vasi je gostilna Blegoš, ki ima tudi sobo za prenočevanje. V zaprti kapelici tradicionalnega tipa, ki je nastal v 19. stoletju, je na skromni menzi postavljena odlična kamnita plastika: Pieta iz prve polovice 15. stoletja, ki sodi med najlepše gotske plastike na loškem ozemlju. Zunanjščina in notranjščina kapelice je poslikana z obrtniško, dokaj učinkovito slikarijo iz leta 1861 (avtor je mojster Štefan Šubic), o čemer pričata začetnici Š. Š.) Kapela je pokrita s skrilom s sosednjega Selškega. Na hrbtu, kjer dominira cerkev, je nad cesto skromna pritlična stanovanjska hiša (št. 2), od starejših detajlov ima ohranjen le še portal s polkrožnim zaključkom ter sklepnim kamnom iz 18. stoletja. Na večji hiši nasproti

(Javorje št. 1) je bogato oblikovan portal iz hotaveljskega »marmorja« iz 19. stoletja.

Pod vasjo ob cesti je obnovljeno leseno znamenje — kerlež, ki ima danes predvsem namen prostorskega akcenta.

Ob zgodovini in zanimivih zgradbah smo kar prezrli podlago, na kateri stoji vse to. Ničesar pa nismo zamudili, kajti enolični temno sivi ali modro sivi glineni skrilavec in skrilavi sljudni kremenčev peščenjak sta še vedno edini kamnini in tudi tu spodnjepermijske starosti. Tu in tam se pokažeta na površje tudi v Javorjah, iz njih pa so vsa zložna pobočja med Poljanami, Gabrško goro in Sopotnico proti vzhodu ter Gorenjo vasjo, Brdom in Javorjami na zahodu. Na prvem cestnem ovinku od križpotja pri transformatorju proti Muravam in na obeh straneh poti ob hiši s h. št. 7 pa postanejo tla mahoma vijolično rdeča; enako je obarvana tudi kamnina pod živo pisano prstjo. Tudi ta kamnina je sljudni peščeni skrilavec in peščenjak, ki redkokje pogleda na površje. Siva in vijolična kamnina se ločita med seboj predvsem po množini železovih hidroksidov, ki so dali rdečim plastem tudi barvo. Obe pa sta iz permsijske periode, le da je vijolična nekaj mlajša; takšnim plastem pravimo grödenske. Na naši poti iz doline na Blegoš se pokažejo le na tem kraju, zato jih poglejmo malo bolj natančno. Kdor pa bo hodil tam okoli Mlake, Rovta ali po severni strani Koprivnika, se jih bo nagledal in postale mu bodo prav tako dolgočasne in nezanimive, kot so nam sive. Značilna vijolično rdeča barva se nam bo gotovo že tu tako vtisnila v spomin, da bomo enake kamnine lahko prepoznali tudi kjerkoli drugje po Selškem in Poljanskem. Veliko je takšnih kamnin tudi na prostranem Žirovskem vrhu ali v okolici Sovodnja, videli pa smo jih že v Zmincu, od koder se vleče širok pas preko Breznice proti Sv. Tomažu v Selško dolino.

Prav kmalu zginejo vijolično rdeče plasti in spet se nam ponujajo enolične sive skrilave in peščene kamnine, ki so ob cesti precejkrat zgnetene in spremenjene v črnkasto modrikasto

ilovico. Spremljajo nas v Murave in še naprej in povsod jih bomo lahko prepoznali.

Pogled s ceste na nasprotno stran grape, proti zahodu, nam razodeva, da morajo biti tam drugačne kamnine, ki so na vsak način bolj odporne. In res so na vzhodnem pobočju Malenskega vrha tudi različni apnenci in dolomiti, ki tudi ustvarjajo skalne čeri nad grapo.

Murave

Iz Javorij gredo markirane poti do Loške koče pod Starim vrhom in na Blegoš (2 1/2 h). Cesta proti Blegošu vodi skozi vas Murave (765—790 m, 59 preb.), ki stoji takoj nad Javorjami. Na stanovanjski hiši pri Kovaču (h. št. 6) se je ohranil lep polkrožno oblikovan portal iz leta 1842. V sklepnem kamnu ima poleg letnice še vklesano hišno številko No. 5 in inicialki lastnika: L. M. Poleg domačije pri Bohincu je velik kozolec »toplar«, ki so ga postavili leta 1882. Pod letnico, ki je vrezana na nosilnem premostitvenem tramu, je tudi monogram AP. Nad vasjo izvira Muravšček in je gonil majhen mlin. V dolini pravijo potoku Sevnica ali Sevniščica.

Skok iz Murav v Podvrh in Četeno Ravan

Tik pod strminami Starega vrha stojita vasici Podvrh in Četena Ravan, ki imata nekaj prav zanimivih domačij in ju kaže obiskati ob kaki priložnosti, čeprav ne ležita ravno ob naši poti iz Javorij na Blegoš.

Podvrh (900 m, 38 preb.) so prislonili ob južne obronke Starega vrha, odkoder se je navalilo v območje vasice skozi dolge čase kvartarne periode veliko apnenčevega in dolomitnega grušča, skal in tudi mogočnih blokov, ki so prekrili permijske in spodnjetriasne plasti. V naselju je najbolj zanimiva Lenartova hiša (h. št. 1) — kmečki dvorec (sl. 12). Poslopje ima sledove gradbenih posegov in prezidav od 16. do 19. sto-

letja. Najstarejši je gospodarski del. Stanovanjski del pa so radikalno obnovili okrog leta 1800 (ko so nastale freske na zatrepi in vhodni fasadi), deloma pa leta 1924, ko je nastal značilni naslikani venček nad portalom z letnico. Starejši del nadstropne hiše je okrašen s šivanimi robovi. V portalu na prizidku na zadnji strani je vklesana letnica 1774, monogram IHS in inicialke lastnika: V/M/P. Talna zasnova je tradicionalna z obokanima kuhinjo in vežo ter gospodarskimi prostori, »hiša« in kamra sta opremljeni z rezljanima lesenima stropoma. Na fasadi je freska iz okrog l. 1800 s prizorom sv. Martina in beračem v bogatem baročnem okviru. Na zatrepi fasadi s klasicistično proporcioniranimi okni pa so ostanki freske s podobo neugotovljivega svetnika (nastale so okrog leta 1800).

Veliko domačijo pri Strgarju (h. št. 2) sestavlja več velikih zidanih objektov, ki so deloma kriti s skrilom iz Selške doline, deloma z opeko. Hiša je nastajala že v nadstropni obliki od začetka 16. do druge polovice 19. stoletja, ko so leta 1884 vzdali nov portal s plitvo segmentno zaključeno preklado (v sklepnem kamnu je monogram J — P/L. Hiša je izredno široka, zunanjščina pa je oblikovana po okusu 19. stoletja z večjimi enodelnimi okni. Posebna zanimivost so tri freske. Nad portalom v nadstropju je slabša podoba Immaculata — stoječa Madona, ki jo je v secco tehniki upodobil neznan mojster l. 1884. Na zatrepi fasadi je v nadstropju izredno dobro ohranjena freska s prizorom Marijinega kronanja, ki jo je pred letom 1800 upodobil neznan ljudski freskant iz okolice Škofje Loke (po analogijah s Tavčarjevo hišo v Četeni Ravni bi lahko freske datirali določneje v leto 1799.) Najpomembnejša pa je tridelna fresko podoba v etaži na zadnji fasadi (obrnjeni k cesti) — tu je verjetno okrog leta 1520 ali 30 naslikal tri svetniške figure mojster Jernej iz Loke. Lahko domnevamo, da je to bila protiusluga cerkvenemu ključarju, ki mu je preskrbel naročilo, o čemer obstaja tudi listinski zapis.

Gospodarsko poslopje h. št. 8 so zgradili v drugi polovici prejšnjega stoletja. Neznan slikar ljudske smeri pa je leta 1910 nanj upodobil v secco tehniki zaščitnika Ferjana (sl. 13), ki je

varoval domačijo pred ognjem. Po obdelavi je slika zelo sorodna delom mojstra Gosarja, ki je v drugi polovici 19. stol. gradil in slikal znamenja po Selški dolini in v okolici Kranja.

Mlinarjevo hišo so Nemci požgali marca 1945, gospodarja, ženo in štiri otroke pa ustrelili in vrgli v ogenj; živa sta ostala le najmlajša dva, ki sta bila takrat pri sosedu.

Pod vzhodnimi strminami Starega vrha so postavili na permijskih skrilavcih in peščenjakih ter spodnjetriasnih plasteh Četeno Ravan. Lepo urejena Tavčarjeva domačija (h. št. 2) služi kmečkemu turizmu. Visoka nadstropna stanovanjska hiša je sicer močno prezidana, ohranilo pa se je nekaj starejših sestavin. Na fasadi so restavrirani fragmenti ljudske fresco poslikave iz časa okrog 1799 in živahno učinkujoči šivani robovi (obnovljeni). V veliki izbi je lesen strop, ki ga nosi dvoje mogočnih tramov — na enem je vrezana letnica 1799, ki priča o barokizaciji starejše zasnove. V bohkovem kotu se je ohranila lepa slika na steklo (Mučenica s krono) — ostanek nekdanjega številčnejšega niza.

Nasproti hiše je zleknjena zidana kašča z lopo. Zunanjščina je poslikana z arhitekturo ornamentike in dekorativno formuliranimi svetimi monogrami: MRJA in IOSPH ter letnico 1781. Nad ravno zaključenim kamnitim portalom je napis.

Freske na stanovanjski hiši (sl. 14, 15) sodijo v krog izdelkov ljudske slikarske delavnice, ki je na loškem in idrijsko tolminskem ozemlju delovala med leti 1790 in 1808. Poznamo tudi ime enega od mojstrov: Franc Kobau — zapustil ga je na bogato poslikani kašči v Spodnji Idriji. Ornamentalna slikarija na kašči je delo starejšega mojstra in kaže na izredno obrtno in dekorativno znanje — neposredno pa tudi na bogastvo in veljavo domačije, ki si je ob času razcveta lahko privoščila odličnega mojstra.

Na tradicionalni način oblikovan portal s polkrožnim zaključkom, ramenskima čokoma in sklepnim kamnom je bil obnovljen hkrati s hišo leta 1968.

Iz Četene Ravni so izšli predniki pisatelja Ivana Tavčarja in tod je bil doma slavist Gregor Krek.

Sl. 12. Mogočna kmetija pri Lenartu v Podvrhu z dobro ohranjenimi fragmenti kmečkih fresk iz konca 18. stoletja. Velika okna govore, da so hišo pred več desetletji prenovili. Foto I. Sedej

Sl. 11. (na prejšnji strani) Oltar v baročni tradiciji iz 19. stoletja v cerkvi sv. Tilna v Javorjah. Foto I. Sedej

Sl. 13. Freska sv. Florijana iz leta 1910 na fasadi gospodarskega poslopja pri h. št. 8 v Podvrhu. Foto I. Sedej

Sl. 14. (na naslednji strani zgoraj) Podoba sv. Florijana v fresko tehniki na Tavčarjevi hiši v Četeni Ravni; okrog leta 1800.
Foto I. Sedej

Sl. 15. (na naslednji strani spodaj) Madona — kmečka freska iz okrog leta 1800 na Tavčarjevi hiši. Podoba je izdelek mojstra iz okolice Škofje Loke, ki je slikal v prostoru med Loškim ozemljem, Idrijskim, Cerkljanskim, Tolminskim in Slovensko Benečijo. Zanj je značilna jasna risba in umirjena barvna skala, značilni pa so bogati, skoraj rokokojsko formulirani okviri. Foto I. Sedej

Nad Četeno Ravnijo stoji baročno predelana cerkev sv. Brikcija. V zasnovi poznogotska cerkev (zazidana gotska okna na prezbitერიju) je okrašena z lepim portalom iz 18. stoletja — nad stavbno gmoto se pne zvonik iz istega časa. Na južni steni prezbitერიja je večji fragment freske sv. Krištofa. Cerkev so barokizirali verjetno leta 1798. V notranjščini se je ohranil značilen zlat oltar iz 2. pol. 17. stoletja ter dvojje stoletij mlajših stranskih oltarjev (plastika je iz 17. stoletja).

Od cerkve gre strma pot čez razvodno sleme k Loški koči (1032 m) pod Starim vrhom, kjer je tudi zgornja postaja smučarske sedežnice.

Iz Murav na Hleviše

Iz Murav gre vozna cesta pod bregovi Mladega vrha in nas pripelje po 2,5 km vožnje na preval Hleviše (860 m), ki je zajeden v mehkejših in zato manj odpornih spodnjepermjskih skrilavcih in skrilavih peščenjakih med severno pobočje Malenskega in južno pobočje Mladega vrha.

Tja do Košanca ne bomo videli kaj prida zanimivega, čeprav je pot prav prijetna. Marsikje se razkazujeta permjski skrilavec in kremenov peščenjak, posebno lepo malo naprej od Kobackove domačije (Murave 12), ki so jo postavili na trden siv dolomit, najbrž veliko samico med skrilavci. Prst je debela in po travnatem pobočju je vse polno manjših zemeljskih usadov, globoka glinena preperina nad skrilavcem kaj rada zdrsi proti grapi, ko je namočena.

Ob cesti malo naprej od Košanca prav kmalu prekrije glineno preperino in kamnino sivi dolomitni pesek, med katerim mole na površje tudi večje dolomitne skale. Ta nova kamnina na naši poti je najlepše razgaljena v veliki peščeni jami (kamnolom ji skoraj ne bi mogli reči). Kamnina je dolomit, večinoma svetlo siv, drobno zrnat in se ob sončnem vremenu svetlika kot sladkor. Prepreden je z belimi dolomitnimi žilicami. Če bolj natančno motrimo peščeno jamo, bomo spoznali, da tu ni prava raščena živa skala, marveč nagrmađeni

pobočni grušč, ki se je trgal od kamnitega Starega vrha in Mladega vrha, in grmel po njunem pobočju. Tu se ga je nabralo v večji debelini.

Ob cesti bomo, naprej gredoč, brez težav lahko ločili »dolomitni pokrov« z večjimi samicami, ki leži na sivih skrilavcih in peščenih skrilavcih. Tudi ti nekajkrat pogledajo na dan in se vlečejo navzgor po pobočju proti zaselku Brinje. Na enem kraju ležijo med glinenimi kamninami gosti temno sivi dolomitizirani apnenci s številnimi kalcitnimi žilicami. Te golice na desni strani ceste pod travnikom ne bo težko najti.

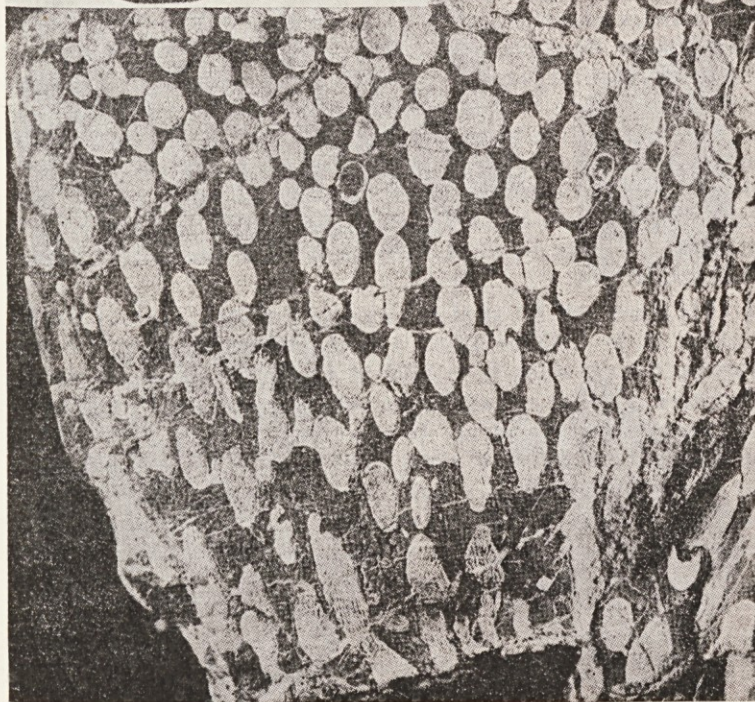
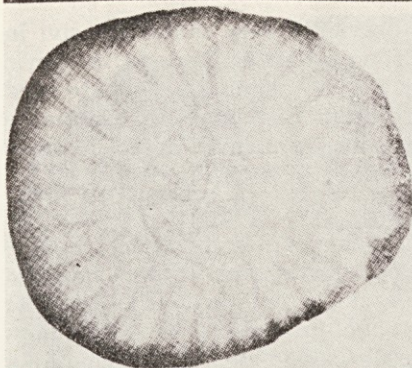
V gozdu za južnim robom travniškega sveta pod Brinjem sta črn glineni skrilavec in sljudni kremenov peščenjak v debelejših plasteh.

In že mo na prevalu Hleviše in na križpotju: od naše ceste proti Zgornji Žetini se odcepi cesta v Brinje, na nasprotno stran pa na Malenski vrh. Tam okoli je samo peščeno skrilava kamnina.

*Hleviše—Gora—Malenski vrh—Hlavče njive
Gorenja vas*

Zelo prijeten sprehod po gozdu ponuja pot s prevala Hleviše po vzhodnem pobočju Malenskega vrha na Goro. Gozdno cesto nalivi precej zdelujejo in je zato jarkasta, vendar pešcev to ne bo motilo, pa še ceste se da ogniti. Morda se bo kdo odločil z Blegoša v dolino prav po tej poti in zatem z Gore skozi Malenski vrh, Gorenje Brdo in Hlavče njive v Gorenjo vas. Pa tudi v obratni smeri niso ravno redki obiskovalci Blegoša. Zato naj še te opozorimo na značilnost ob poti.

Sl. 16. Korala *Waagenophyllum indicum*, pogostna tudi v črnem zgornjepermijskem apnencu na Malenskem vrhu. Levo zgoraj je posamični koralit. Po A. Ramovšu

Skoraj črne kamnine na prevalu kmalu zamenjajo sivi in zelenkasto sivi skrilavci in drobniški peščenjaki, tu in tam z apnenčevimi vložki. Tudi vijoličasta kamnina se pokaže med zelenkasto. Lepše kot ob tej gozdni cesti so takšne kamnine razkrite od Hleviš proti Zgornji Žetini, uvrščamo pa jih v srednjetriasne čase, ki so bili pred več kot 225 milijoni let.

Velika posebnost Malenskega vrha (1053 m) so zgornje-permijski skoraj črni koralni apnenci z vrsto *Waagenophyllum indicum* (sl. 16) in temno sivi apnenci z apnenčevimi algami, luknjičarkami, mahovnjaki in redkimi polži. Nastajali so v plitvem toplém morju v obdobju med 250 in 280 milijoni let pred današnjimi časi. Korale čakajo zvedavega popotnika in ljubitelja okamnelega življenja v višini 1010 m malo zahodno od ceste. Sam Malenski vrh in vse ozemlje do Gore in še malo naprej proti jugu pa sestoji iz sivih apnencev in oolitnega apnenca ter sivih in sivo rjavkastih peščenih laporjev in skrilavcev. Na različnih krajih vsebujejo okamnele školjke in polže, ki so živeli pred kakimi 240 milijoni let in okamneli skupaj z apnenčevim in lapornim blatom na dnu morja. Ljubitelj teh okamnin bo najhitreje prišel do njih na poti malo pod Mežnarjevo hišo na Gori, kjer se laporne plasti vlečejo čez pot (sl. 17).

Na Gori (980 m) stoji v nizkem obzidju v zasnovi gotška cerkev, ki je značilen zgled našega podeželskega cerkvenega baroka. Glavni oltar iz l. 1788 je prava rezbarska umetnina. Nekateri stebri so spiralasto odebeljeni in okrašeni z ovijajočo se trto in grozdem, drugi so tako izrezljani, da jih sestavlja samo gosta mreža listov, skozi katero se vidi izvotljena praznina. Pozlačeni kipi stoje v treh nadstropjih. Tudi manjša stranska oltarja sta »zlata«. V enem je slika sv. Andreja, delo Alojzija Šubica iz 1892, v drugem sv. Tomaž, delo Štefana

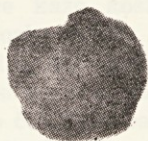
Sl. 17. Školjke, polži, glavonožci in bodice morskih ježkov, ki jih dobimo na loškem ozemlju. Na poti pod mežnarijo na Gori se dobe okamenine, ki jih kažejo slike 2, 3, 4 in 5. Po A. Ramovšu

1

2

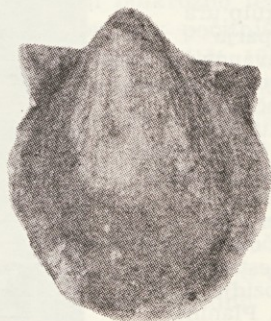
3

6

4

5

Šubica iz 1881. V ladji je še četrti zlati oltarček. Prezbitერიj ima na svodu štukaturo z letnico 1703. Na slavaloku so vzdani trije kamniti kipi iz prvotne gotske cerkve. Tudi prižnica je baročna rezbarija, na vrhu ima slabo čitljiv napis z letnico 1868. Ob trati pred cerkvijo stoji Mežnarjeva hiša. Tu sem je

Sl. 18.
Skulptura
kiparja
Jovanoviča
pred poslopjem
občinske
skupščine
v Škofji Loki
predstavlja
hlapca
Jerneja.
V ozadju
mestno
obzidje. Foto
F. Planina

Tavčar postavil tisti junaški prizor v »Cvetju v jeseni«, ko se Janez spopade s Posavčevimi fanti in jih naklesti ter s tem vzbudi odkrito občudovanje ljubljene Mete.

Od cerkve na Gori je lep razgled. Na severno stran se pobočje dvigne v gozdnati Malenski vrh (1054 m). Za njim stoji vrsta glavnih vrhov Loškega pogorja od Starega vrha do Blegoša. Blegoš nam s strani grape Logaršnice kaže košato stran, vso poraslo z gozdovi. Gozd prekinjajo ozke police, na eni od njih prav nam nasproti stoji vasica Jelovica. Na vzhodni strani zajame pogled slikovite bregove in vasice okrog dolnjega dela Poljanske doline. V daljavi seže oko čez Tri kralje do Trnovskega gozda in Snežnika, na Idrijsko in Cerkljansko hribovje.

Pod strmimi senožetmi južnega pobočja Gore stoji vasica Jázbine (790 m), še niže doli pa vas Malenski vrh (705 m), ki ima vozno cesto na Volčo. Obe imata v podlagi srednjetríasne ladinjske plasti.

Ob cesti sredi Malenskega vrha je zidano znamenje z nišo, nastalo je leta 1892, verjetno na mestu lesenega križa. Zunanjščina in niša je poslikana — gre za delo boljšega podobarja. V niši je lesena plastika Madone — tudi boljše ljudsko delo. Na »hrbtini« strani znamenja pa je pritrjena trikotno zaključena lesena tabla — kerlejš. Znamenje je neke vrste središčni akcent v sicer majhnem naselju. Skromno leseno Žnidarjevo hišo (h. št. 11) (stanovanjski del so zgradili s težkimi polkrožno tesanimi bruni) iz 18. ali 19. stoletja so spremenili v počitniško hišo. Pritlična lesena stanovanjska hiša pri Žohc' (h. št. 12) z zidano vežo in kuhinjo je položena v strmem bregu. Sicer zanimivo hišo, ki dokumentira stanovanjsko in stavbarsko kulturo skromnejših podeželskih plasti v 18. in 19. stoletju, je zadnji obnovitelj (hišica služi za oddih) pokril s korci, to je s tipično primorsko — obmorsko kritino.

Južno od Malenskega vrha se spet pokažejo enolične skrilave in peščene spodnjepermiske kamnine in iz njih je vse ozemlje skoraj doli do ceste v Sestranski vasi zahodno od

Gorenje vasi, kjer je nekaj malega zelo značilnih vijoličnih zgornjetriasnih plasti.

Hleviše—Gorenja Žetina—Črni Kal

Med Hlevišami in Gorenjo Žetino ni videti kaj dosti drugega ob poti kot rastlinstvo in kamnine; kamnine pa so prav tam zelo pestre in vedo nam marsikaj zanimivega povedati. Zato nekaj več o njih.

Sprva ni od križpotja naprej ničesar posebnega, tu in tam kaka dolomitna skala. Ko pa se nam odpre pogled na Šoštarjevo domačijo tik pod cesto, je spet na desni strani manjša peščena jama, kjer pobirajo dolomitni grušč, ki je pomešan z večjimi dolomitnimi bloki. Tudi to je semkaj z južnega pobočja Mladega vrha navaljen material. Na levem robu jame pa se že pokaže tudi močno zmečkana kamnina. Zelo zdrobljena in zmečkana cona, široka nekaj deset metrov, nam komaj da slutiti, kako močna in zapletena so bila tudi tu lomljenja kamnin in premikanja.

Prav nad Šoštarjevo hišo (tu domuje Peter Jovanovič, ljudski umetnik, rezbar, sl. 18) se pokaže nekaj vegastih plošč črnega apnenca. Med njimi so blede rdečkaste laporne pole, zdaj debelejšje, zdaj tanjše. Poglejmo natančneje kamnini, ki sta razgaljeni samo na širini kakih treh metrov. Plošče se vlečejo približno pravokotno čez cesto. Skoraj navpične so, zdaj vise približno proti severozahodu, zdaj pa ravno v nasprotno smer. V obojih kamninah je vse »živo« ostankov apnenčevih alg in drobnih praživalic. Vmes se mešajo tudi drobne ploščice iglokožcev in drugi okamneli drobiž. Okamneli ostanki davnega življenja dokazujejo, da je ta kamnina nastajala v zgornjem permiju, to je pred kakimi 250 milijoni let.

Zgornjepermijske kamnine že po dobrih treh metrih zginejo in vse je spet zdrobljeno zaradi strahotnih premikanj pri gubanjih tega dela Zemljine skorje. Toda onstran zdrobljene cone je spet drugačna kamnina; to nam pove že zelenkasta barva. Če pa si kamnino natančneje ogledamo, bo raz-

lika s prejšnjimi plastmi še očitnejša. Pred nami so ob cesti lepo razgaljeni zelenkasti sericitni skrilavci v raznih barvnih odtenkih. Kar čedna skladovnica jih je zloženih ob cesti. Če pogledamo še, kako je naložena, vidimo da so se v morju vodoravno naložene plasti strmo nagnile proti jugovzhodu. Ko bomo skušali dobiti lepši primerek kamnine, bomo spoznali, da to ne bo lahko delo, da se kamnina kolje v tanke plošče, te pa v še tanjše.

Nekoliko naprej postane kamnina temno zelena: kloritni skrilavec. Vsebuje drugo sljudo kot prejšnji sericitni skrilavec, in sicer klorit, v sericitnem skrilavcu pa je svetlejši sericit. Ta kamnina je tudi trdnejša od prejšnje, deloma je v debelejših ploščah oziroma plasteh. Če pa tolčemo po njej, se nam pokaže njena skrilavost.

Ko smo že prehodili dobršen del poti ob tej svojevrstni skladovnici, se bomo najbrž le vprašali, kako je nastala ta zelenkasta kamnina.

Material za te zelenkaste kamnine je dal večinoma droben ognjeniški pepel, ki so ga izmetali takratni ognjeniki iz Zemljine notranjosti. Kasneje so vulkanski pepel prekrile druge kamnine. Veliko kasneje so Zemljine sile rahel vulkanski pepel močno spremenile v svoji stiskalnici, nastale so drobne skrilave oziroma naluskane kamnine s precej spremenjenim kamninskim sestavom. Tako imamo tu danes svetlo zelenkast ali blede rumenkast sericitni skrilavec in nekoliko bolj intenzivno zelenkast ali celo temno zelen kloritni skrilavec. Sestojita se iz sericitne in kloritne sljude, glinenih mineralov, kremenovih zrn in glincev. Obe kamnini so še ne tako davno tega prav zavoljo velikih sprememb prvotnih tufov uvrščali v stari zemeljski vek.

Več deset metrov pred grapo, kjer napravi cesta oster ovinek, postane kamnina bolj skrilava in tam najbrž ne bomo uspeli dobiti večjega kosa iz skladovnice. Tudi položaj plasti se tu menjava, čeprav prejšnja smer še vedno prevladuje.

V grapi bosta pritegnila našo pozornost dva velikanska bloka sivega pasnatega dolomitiziranega apnenca, ki ležita na skrilavi podlagi. Vse kaže, da sta se odtrgala nekje višje v pobočju od žive skale in se privabila semkaj.

Koj onstran grape se odcepi cesta v Dolenjo Žetino; tam je ob vaški poti Andrejčeva domačija. Ohranil se je star čebelnjak, krit s slamo (sl. 19), velik kozolec »toplar« in ob poti stara »pajštva« — sušilnica za sadje. Lepo oblikovan je tudi skedenj, hiša pa je že močno obnovljena.

Nadaljujemo pot po zgornji cesti, proti Gorenji Žetini. Že pri samem križišču nas presenetijo živo pisane kamnine: tem-

Sl. 19. Čebelnjak iz prejšnjega stoletja pri Andrjaču v Spodnji Žetini je še vedno pokrit s slamo, stari kranjiči pa so propadli.

Foto I. Sedej

no zeleni glineni skrilavec se menjava z vijolično kamnino, vendar ne ločeno po polah ali plasteh, marveč povsem nepravilno in barve se postopoma prepletajo. Plasti vise proti grapi. Zdaj je zelena barva kamnine bolj intenzivna, zdaj pa vijolična. Kamnina je glineni skrilavec.

Kaj kmalu se tudi tu pokažejo zeleni kloritni skrilavci, spet v različnih barvnih odtenkih.

Na prvem zunanjem ovinku od grape sem leži med skrilavcem zelo trda in gosta zelena kamnina s številnimi drobnimi črnimi vključki. Po površju je deloma luknjičava, nepravilne votlinice pa so obrobljene z belim ovojem. Deloma so v kamnini tudi večji rjavkasti vključki. Ko gledamo to trdno kamnino med skrilavcem, dobimo vtis, kot da je neki tujek v skrilavcu, ki stoji skoraj pokonci. Tudi na nasprotni strani ovinka, ko se cesta začne izravnjavati, je še en takšen vložek lepe, zelo trde temno zelene kamnine s številnimi črnimi vključki. Med obema »tujkoma« je ob cesti samo kloritov in sericitni skrilavec s številnimi belimi vtrošniki razpadlih glinenecv.

Kaj je ta trda zelena kamnina in kako je prišla med skrilavce? To je vulkanska kamnina, ki ji pravimo porfirit. V srednjetriasni dobi so na tem ozemlju ognjeniki izbruhali veliko ognjeniškega pepela v silnih plinskih izbruhih, od časa do časa pa je privrela na površje tudi žareča tekoča lava ali pa je obtičala med vulkanskim pepelom.

Zanimiv je spet večji blok tik ob zgornji strani ceste. Večidel je iz masivnejše zelenkaste kamnine z belimi in črnimi vključki. Po površju je kamnina povsod siva, vendar naj nas barva na zunanjščini ne premoti, da ne bi udarili po njej. Takoj se nam bo odkrila njena zelena barva. Zelo zanimivi pa so v njej vključki pasnatega marmoriziranega apnenca, ki se kot nekakšni jeziki zajedajo v prevladujočo zeleno kamnino.

Podoben blok je malo naprej nad cesto, več pa jih moli na površje po strmem pobočju; vmes so zelenkasti sericitni in kloritni skrilavci.

Ko smo že dodobra spoznali različne zelenkaste kamnine in manjša telesa predornin med njimi, nas zanima še njihova starost. Na tem ozemlju še nismo nikjer našli okamnelih ostankov davnega življenja, ki bi nam lahko povedali starost teh kamnin, dobili pa so jih na nekaterih drugih krajih Slovenije. Zato smemo trditi, da so tudi sericitni in kloritni skrilavci z vmesnimi predorninami iz ladinjske stopnje, ki jo uvrščamo v srednji del triasnega sistema. Iz istih časov so tudi črni ali temno sivi glineni skrilavci, ki malo pred senikom tik nad cesto zamenjajo različne zelenkaste kamnine. Črne glinene plasti so močno zgnetene in deloma že spremenjene v črno glino.

Najbrž smo že kar naveličani zelenkastih plasti in si zaželimo še kaj drugega. Za prvo spremembo poskrbi večja golica sivega apnenca ob cesti tik pod omenjenim senikom. Tam je temno siv apnenec, bolj ali manj dolomitiziran in prepreden s številnimi kalcitnimi žilicami. Kamnina je drobnopasnata in tu pa tam zložena v drobne gube. V začetku golice vise plasti strmo proti severu, nato pa proti vzhodu. Vmes je kamnina precej pretrta. Takšna apnenčeva kamnina seže tja do grape in v hrib po travnatem pobočju, leži pa v zapletenem položaju med srednjetriasnimi skrilavimi kamninami. Tudi ta apnenec uvrščamo v srednji trias. Sile so ga globoko pod Zemljinim površjem precej spremenile in ponekod je že blizu polmarmorja. Običajno se pojavlja v lečastih pasovih, ki pa so bili kasneje razkosani v večje ali manjše bloke, ti pa različno premaknjeni.

Ob cesti, ki se začne strmeje vzpenjati k prvim hišam Gorenje Žetine, je največ temno sive ali umazano sive glinene kamnine, ki ji pravimo argilit. Vmes se pokaže na manjšem ovinku droba, kamnina, sestavljena iz različnih zrn.

Gorenja Žetina

Gorenja Žetina (940 m, 66 preb.) čepi na strmih ramenih slemena, s katerim se Koprivnik spušča v grapo Karlovščice

oziroma Logarščice. Gruča poslopij je prislonjena na prisojni pomol pod Koprivnikom. Na začetku vasi visoko nad cesto je Sukova domačija (h. št. 8). Najbolj zanimivo je nadstropno stanovanjsko poslopje z lesenim stanovanjskim delom ter gankom v nadstropju. Pozornost zasluži še segmentno zaključen portal in bogato oblikovan prečni tram v »hiši«. Poslopje je nastalo na mestu starejšega v 18. stoletju. Pod hišo je ob cesti skromno leseno znamenje — Kerlejš s poslikano tablo (sl. 20).

Sl. 20. Kerlejš
ob cesti v
Zgornji Žetini.
Foto I. Sedej

Domačija pri Markuš (h. št. 9) s še lepo ohranjeno kajžo ima na vratih letnico 1842. Skromno dvocelično poslopje ima nedotaknjeno talno zasnovo in lepo oblikovano peč iz srede 19. stoletja. V baročni tradiciji pa so oblikovane vzdane »morajne« — omarice. Zanimiva je tudi zidana kašča, verjetno iz 18. stoletja, kjer so se ohranili bogato profilirani nosilni stropni tramovi in pa okence s šipami, ki so uokvirjene v svincu.

Velika bogata stanovanjska hiša pri Andrjon' (h. št. 11) je že močno spremenjena, ohranil pa se je širši gospodarski del z malimi okenci ter s sledovi fresk na zunanjščini, verjetno iz časa okrog 1800 (motiv Križanja, svetniška figura). Vidni so tudi sledovi šivanih robov — rdeče-črna kombinacija kaže na čas nastanka v 18. stoletju.

Hiše obdajajo raznobarvne proge njiv in senožeti, okrašene s šopi macesnov in češnjevih dreves, v ozadju se dviga mogočni čok Blegoša, ki se dostojanstveno odeva v zelenje bukovih gozdov. Ni čuda, da si je Tavčar v »Cvetju v jeseni« toč zamislil svoje Jelovo brdo, kraj prisrčnih doživetij in idilične ljubezni. Prostorne hiše in veliki dvojni kozolci z zidanimi stebri pričajo o trdni gospodarski osnovi teh gruntov, ki jo je ustvarilo bogastvo lesa. Izpod Koprivnika teče v skakavcih bistra Potočnica, ki ponekod pada celo v slapovih in se niže doli zлива v Karlovščico. Ta izvira pod Črnim Kalom in šumi mimo Karlovčanove domačije, ki so jo Nemci požgali, ker je dajala zavetje partizanom. Karlovščico omenja Tavčar v Cvetju, ko z Meto krmita veliko postrv Jero v tolmunu. Pod Gorenjo Žetino leži še gruča hiš Dolenje Žetine (820 m, 58 preb.), pod Malenskim vrhom pa čepijo nad grapo Karlovščice Dolenje in Gorenje Ravni (710 in 770 m, 14 in 23 preb.).

Blegoš se nam v Žetini kaže kot mogočna kopa, ki zaslanja domala vse zahodno obzorje. Ves je odet z gozdovi, pretežno listnatimi. Od planotastega vrha se v Poljansko dolino spušča v stopnjah. Prva nižja stopnja se imenuje Prva ravan (1289 m), druga Vrh boršta (900 m) pri Izgorčevi kmetiji.

Na majhno teraso nad Karlovško grapo je prislonjena vasica Jelovica (890 m, 19 preb.), tik nad grapo pa Suša (480—560 m, 53 preb.).

Iz Gorenje Žetine na Kal

Iz Gorenje Žetine so v letu 1974 razširili kolovoz v cesto in pri tem delu razgalili tudi precej kamnin ob njej. Že takoj za vasjo se ob cesti barva zemlje spremeni; še nikjer na naši dosedanji poti ni bila takšna. Tla so rumenkasta ali rjavkasto rumenkasta, preperina je zelo debela, v njej pa je vse polno drobcev in kosov rjavkaste, blede rožnate ali rumenkaste peščene kamnine, običajno s precej sljude. Preden kaj rečemo o starosti kamnin pod temi tlemi, pogledjmo še malo naprej. Pred prvim večjim ovinkom, dobrih deset metrov pred odcepom poljske poti v hrib, moli na površje večja skala. Nekam čudna je po površju. Sestavlja jo vse polno okroglastih, nekaj milimetrov debelih zrn. Vmes so vidne drobne polžje hišice in preseki školjčnih lupinic. Zrna so razporejena v pasovih in niso v vseh pasovih enako debela. Prav gotovo bomo opazili tudi pasove, v katerih ni okroglih zrn. Kamnina pred nami je apnenčev oolit spodnjetriasne starosti.

Po poti naprej, ki je še globlje vsekana, se pokažejo rjavkasti peščenosljudni skrilavci in peščenjaki; vmes je vse polno večjih in manjših blokov in kosov različno sivega, redkeje tudi blede rožnatega apnenca. Mnogi apnenci so sestavljeni v celoti iz okroglih večjih ali manjših zrn, ooidov. Tu in tam so med njimi razločno vidni drobni polžki in preseki majhnih školjčnih lupinic. Kamnino prepletajo v raznih smereh bele in rjavkaste kalcitne žilice.

Vseskozi ob cesti in po travnatem pobočju senožeti pa je največ rjavkastih, rožnatih peščenoskrilavih kamnin, ki hitro preperevajo in dajejo globoka tla. Rožnato rjavkaste plasti vsebujejo tu in tam slabo ohranjene odtise školjčnih lupin, ki jih je ponekod vse polno. Po obliki sodeč in morda z malo domišljije bomo najbrž le potrdili, da so to ostanki ali pa

samo še sledovi školjčnih lupin. Če boste imeli nekoliko več časa, jih boste prav gotovo našli. Največ jih je v peščenem rožnatem skrilavcu dobrih 40 m pred veliko brezo na desni strani ceste. Dokler tam kamnina ne bo čisto razpadla in bo breza stala tamkaj, kraja in školjk ne bo težko najti.

Ko se umakne travnato in precej plazovito pobočje gozdu, se menjajo tudi kamnine. Dokler bodo kamnine ob robu ceste še razgaljene, bo obiskovalec blizu roba gozda postal pozoren na vložek zmečkane vijolične in zelenkaste kamnine. Tu je malenkost živo pisanih srednjepermjskih grödenskih plasti, ki so postale »žrtev« tektonskih dogajanj v Zemljinem mlinu; bile so mehkejše od drugih plasti, zato so jih tektonske sile v Zemljini delavnici najbolj prizadele in ob njih so se tudi premikale bolj trdne kamnine.

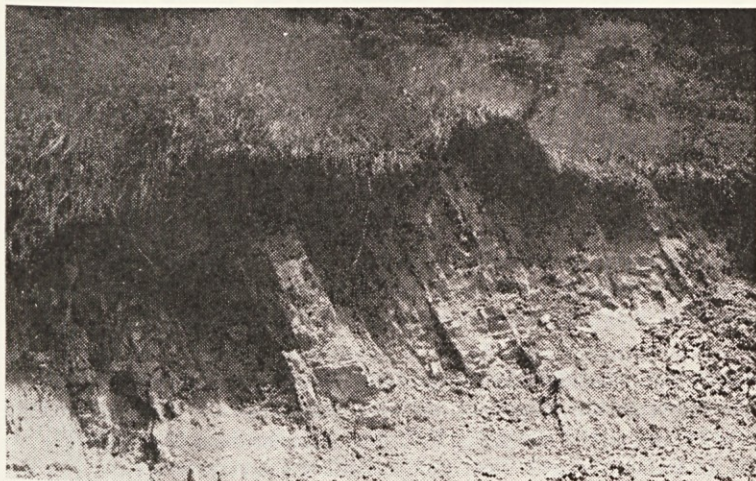
Takšna bolj trdna kamnina je bil dolomit, ki se začne že takoj na začetku bukovega gozda in nas spremlja okoli 200 m na naši nadaljnji poti. Kamnina je temno siva, močno drobljiva zaradi tektonskih premikanj. Prepleta jo vse polno drobnih belih žilic in majhnih razpok. V dolomitu je tudi vse polno drobnih okamnin, apnenčevih alg in lupinic praživali. Posebno okoli 200 m od začetka gozda je vse »živo« v takšnih dolomitih.

Dolomit je včasih značilno pasnat, navadno vegast v plasteh; med dolomitnimi polami so glineni vložki še temnejši kot je dolomit. Ti vložki nam povedo tudi položaj skladovnice, ki visi precej strmo pretežno proti severu, vendar se njen položaj menjava.

Zdrobljen dolomit je zelo ugoden za posipavanje potov, pa tudi dobiti ga je lahko. Ob cesti bomo opazili dobrih 80 m pred križiščem s stransko cesto, ki pelje v hrib, nekaj manjših jam, iz katerih so pobirali pesek. Kamnina je sicer še v jasnih plasteh ali polah, vendar iz nje ni mogoče dobiti večjega kosa. Če udarimo po njej, se razdrobi v številne ostrorobe kose, razleti se običajno kar v dolomitni pesek. Med dolomitom so tudi tu črne glinene pole. Med ploščami je največ takih, ki so debele okoli osem centimetrov. Plasti visijo približno proti severozahodu.

Posebno lepo so razkriti dolomiti pri odcepu že omenjene gozdne ceste na desno v hrib (sl. 21). Menjavajo se dolomitni skladi in pole z vmesnimi glinenimi vložki. Nagibajo se sprva še proti severozahodu; že pri samem križišču pa se razmere zapletejo. Najprej je spet zdrobljena prelomna cona, ki odreže dolomite od sivkasto zelenkastih kamnin. Slednje se vlečejo proti grapi z varovalno pregrado v sredini in so precej zmečkane, posebno bliže grapi in ob njej. Med njimi so tudi sericitni skrilavci, prav takšni, kot smo jih spoznali že pred Gore-njo Žetino. Podobne kamnine sledimo ob cesti še naprej. Deloma so tu tudi trdnejši sivo zelenkasti in sivi argiliti z belimi pikami.

Take plasti v bukovem gozdu kmalu zamenja spet temno siv dolomit, kar se pozna tudi na suhi peščeni cesti. Tudi ta dolomit kaže nekatere znake, po katerih smemo domnevati, da je zgornjepermijske starosti. Vleče se precej časa ob cesti in v pobočje z bukovim gozdom.

Sl. 21. Plastnat temno siv dolomit z vmesnimi glinenimi plastmi ob cesti Zgornja Žetina—Črni Kal. Po A. Ramovšu

Malo pred Črnim Kalom se pokaže na desni ob cesti v glino oziroma peščeno ilovico spremenjena zelenkasta in rdečkasta kamnina. Med zelenkasto rumenkasto ilovico je zelo značilen do deset centimetrov debel vijoličen glineni pas. Tudi zelenkasto rumenkasta plast ima v pasovih različne barvne odtenke. V zeleni peščeni ilovici so še ostanki zelenega sericitnega skrilavca, iz katerega je ilovica tudi nastala. To pa je samo kratek vključek in se bo le malo časa razkazoval obiskovalcem. V ilovnatem pasu je lepo viden tudi manjši prelom, ob katerem sta se krili za malenkost razmaknili.

Koj za tem sledi na poti spet temen dolomit, ki ga okoli 100 m pred križiščem z blegoško cesto spet zamenjajo mehkejša zelenkasta in sivkasta skrilave kamnine. Takšne kamnine so tudi na samem Črnem kalu in v njegovi soseščini. Prav preval med Blegošem in Koprivnikom se ima zahvaliti za svoj obstoj mehkejšim skrilavim kamninam. Te so večidel, če že ne vse, iz karnijske stopnje zgornjega triasa.

Črni Kal

Črni Kal ali Kal (1103 m) je preval na severovzhodni strani Blegoša proti Koprivniku, iz Javorij 3,5 km. To je stari prehod med Poljansko in Selško dolino. Tavčar ga omenja v »Cvetju« in v »Visoški kroniki«. Na jasi stoji gozdarska koča. Razen ceste od Gorenje Žetine prihajata na Kal še blegoška vojaška cesta in cesta iz Hotavelj skozi Sušo. Planinec, ki je prišel na Blegoš z avtom si lahko izbere katero od njih za povratek s Kala.

Na križišču cest bereš s spominske plošče, da »se je na tem mestu zadrževala julija 1942 grupa partizanskih odredov na svojem slavnem pohodu na Štajersko«. Tablice kažejo markirane poti v Javorje, Poljane, k Loški koči (2 uri) in Domu na Lubniku (4 ure). Poti držijo tudi v Logarjevo grapo (dolnji del Karlovške grape) na jugu in v Potok na sever. V gozdu na severni strani je zelo mrzel studenec.

S Črnega Kala k Planinski koči Škofjeloškega odrgla na Blegošu

S Kala se blegoška cesta cepi. Zahodni krak, dolg 2,5 km gre skozi gozdove po severnem pobočju Blegoša na Murove, kjer avtomobilisti navadno pustijo vozila in gredo peš četrt ure na Leskovško planino in od tam na vrh še kakih 25 minut. Kamnine so prav takšne kot ob cesti na vzhodnem pobočju Blegoša.

Na Leskovški planini je stalo v višini ok. 1380 m poslopje, v katerem je bil prostor za planšarje in hlev. Tod so pasli jalovo živino iz Leskovice, Davče in Martinj Vrha. L. 1972 je poslopje pogorelo. Že dolgo vrsto let so posamezniki opozarjali, da bi bila na Blegošu potrebna planinska koča. Naposled se je 1. 1976 PD Škofja Loka lotilo gradnje koče pod tem najvišjim vrhom Loškega hribovja na temeljih pogorelega planšarskega poslopja. Gradnjo je poverilo GP Tehniku iz Škofje Loke, z brezplačnim delom pa so izdatno pomagali vojaki loškega garnizona, planinci in taborniki. Slovesno so kočo odprli 18. septembra 1978, ko je izjemno zgodaj in močno snežilo in je zapadlo 20 cm snega. Kljub temu se je zbralo okoli 90 planincev z loške in cerkljanske strani. Koča stoji v višini 1391 m, to je 172 m pod vrhom Blegoša na Leskovški planini. Za prenočevanje ima 17 ležišč v dveh sobah in 40 skupnih ležišč. Jedilnica s 40 sedeži je okrašena s slikami poljanskega slikarja Iveta Šubica. Koča je odprta od maja do oktobra (sl. na zadnji strani ovitka).

S Črnega Kala čez Prvo ravan na Blegoš

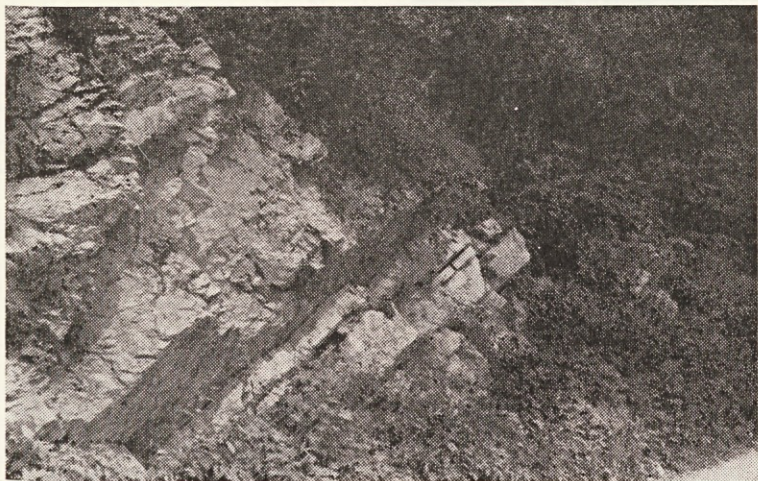
Južni krak pelje po vzhodnih strminah Blegoša nad grapo Karlovščice na Prvo ravan, s te pa se vzpenja steza na vrh. Markirana loška planinska pot se vzdiguje s Kala po severo-vzhodnem Blegošovem slemenu.

S Črnega kala gori grede na Blegoš pojdimo kar po stari blegoški cesti po vzhodnih strminah gore do ravnice na Prvi

ravni, da bomo spoznali kamnine očaka med Poljansko in Selško dolino, nazaj grede pa so nam na voljo steza po severno-vzhodnem pobočju Blegoša nazaj na Črni kal ali katera od poti proti zahodu na Murove, ali proti jugozahodu v Leskovicu.

Sprva so ob cesti še zelenkaste zelo drobnozrnate tufitske in sivkasto rjavkaste glinene kamnine, ki pa so večidel skrite pod rušo in gosto podrastjo. Manjša golica takšnih karnijskih kamnin izpred kakih 225 milijonov let je že nekoliko stran od križišča, pred majhnim desnim ovinkom. Plasti se nagibajo v hrib. Kmalu zatem pa se že pokaže temno siv in zelo drobnozrnat dolomit. Do vrha Blegoša je naložen v več sto metrov debeli skladovnici. Skladi in plošče se nam kmalu pokažejo nad cesto in vise v goro, približno proti jugozahodu.

Pri prvi nekoliko večji golici (kraj kjer gleda živa skala na površje) malo pred manjšim kamnolomom se menjavajo v skladih in ploščah tanki svetlejši in temnejši pasovi. Lepo izstopajo na razjedenem površju, le s težavo pa jih opazimo v sveži kamnini. Temnejši pasovi vsebujejo malo več glinenega materiala in so zato manj odporni proti preperevanju kot svetlejši. Zelo lepo pa so razkriti dolomitni skladi dobrih 50 m naprej (sl. 22) v spodnjem delu golice, medtem ko je kamnina v višjem delu razkosana ob prelomnih razpokah v raznih smereh in lepa plastnatost tam ni vidna. Kamnina se paralelipedsko kroji, in sicer pravokotno na plasti. Vzporedno s plastmi se vlečejo posebno oblikovani, zdaj odebeljeni, zdaj stanjeni ali celo prekinjeni, običajno vegasti pasovi, ki močno izstopajo na preperelih površinah in so v spodnjem koncu golice, to je v lepo skladnatem delu, še posebno razločni. Taki kamnini pravimo stromatolit, pri njegovem nastanku pa so botrovale modrozelenke alge. Dolomit hrani tu tudi okamnele megalodontidne školjke, ki jih je veliko v spodnjem delu trikotne, s prelomi omejene skale nad razločnimi skladi in pod njeno previsno steno v sosednjem bloku. Školjke pa niso vse enake, različne so po višini in dolžini in imajo različno oblikovan vrh in del ob njem. Dva rodova kaže tudi slika 23. Po velikosti megalodontidnih školjk sodeč bi moral pripadati ta dolomit nižjemu delu

Sl. 22. Skladnat zgornjetriasni dolomit v spodnjem delu golice in nerazločno plastnat dolomit z megalodontidnimi školjkami v njenem zgornjem delu. Po A. Ramovšu

norjske stopnje, ki je sledila karnijski. Ohranjena pa so samo kamena jedra, apnenčeva lupina je bila raztopljena. Ker je običajno še kameno jedro z obema lupinama, je bil njihov današnji kamniti grob približno tam, kjer so školjke tudi živele. Vneti zbiralec okamnin bo našel ostanke školjk tudi v dolomitnih kosih pod steno in pod cesto.

Ko smo si tu dodobra ogledali kamnino in spravili v torbo lepo kameno jedro megalodontidne školjke, se ob cesti ne bomo več dlje ustavljali, saj se dolomit vseskozi kaj prida ne spremeni. Le svetlejši je, večkrat je skoraj bel med temnejšim, zelo drobnozrnat in v soncu se ves lesketa. Vsi dolomitni različki so navaljeni tudi po več širokih drčah do ceste in so tam razstava v naravi. Tudi položaj plasti se bistveno ne menja, čeprav ne manjka prelomljenih con, pa tudi lepa sinklinala je razkrita malo višje ob cesti.

1

2a

2b

2c

Sl. 23.
Dva rodova
megalodontid-
nih školjk v
zgornje-
triasnem
dolomit, ki
ga kaže slika
22. Po
A. Ramovšu

Na ostrem zavoju ceste pri razgledišču je razgaljen precej glinen in skoraj črn poskrilovljen dolomit, ki se deloma iverasto kroji; deloma se pojavlja tam tudi rumenkasto rjavkasta glinenakamnina (argilit), ki zelo spominja na karnijske plasti.

Do konca stare blegoške ceste je samo različno siv drobnozrnat dolomit, ponekod, tudi ob cesti, s posamičnimi plastmi črnega glinenega skrilačca oziroma dolomitne gline. Dolomit včasih malenkostno reagira na solno kislino. Značilna pasnatost nas bo večkrat zbodla v oči.

Na planoti na Prvi ravni se križajo poti; mi zavijmo po markirani stezi proti severu proti vrhu Blegoša. Kamnina se

tudi tu ne bo spremenila. Na stezi oziroma poti so nam v napoto navajene dolomitne skale, pa tudi živa skala moli dostikrat na površje in razkazuje svoje značilnosti. Dobro pol ure pa smo na vrhu plešastega očaka Blegoša, ki se je postavil na sredo med Selško in Poljansko dolino in se razgleduje po širni okolici. Pridružimo se mu in videli bomo pol Slovenije.

S HOTAVELJ NA ČRNI KAL

Preden spregovorimo kaj več o Blegošu, o rastlinstvu in živalstvu tam okoli, pripeljimo obiskovalce še po drugih poteh tja gor. Razen opisane ceste skozi Javorje in nevzdrževane vojaške ceste prihaja na Kal tudi gozdna cesta s Hotavelj. Kdor jo bo uporabil, naj se pelje po dolini naprej od Poljan do Hotavelj.

Hotavlje, Suša in Jelovica

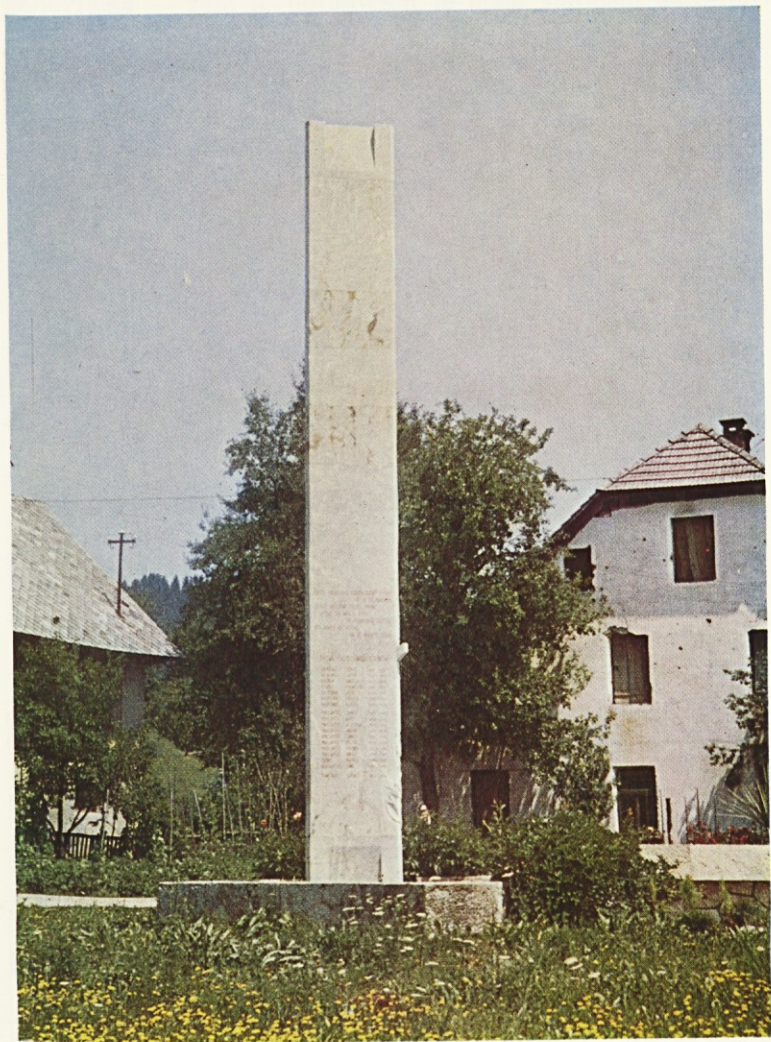
Med Gorenjo vasjo in Hotavljami je dolina spet ozka. Z juga jo omejuje Žirovski vrh, s severa Brda. Ta zoženi del je iz temnih apnenčevih in vijoličnih peščenih ter skrilavih plasti. Po 15 km iz Škofje Loke začne dolinska cesta proti Žirem zavijati v južno smer. Pred mostom čez Hotaveljščico se odcepi cesta skozi Kopačnico v Cerkno. Ob odcepu sta avtobusna postaja in gostilna, med cestama je postavljen spomenik iz hotaveljskega marmora v spomin žrtvam zadnje vojne (sl. 24): Po stranski dolini ob Hotaveljščici je raztegnjena vas Hotavlje (412.m, 263 pr.).

Podružnična cerkev sv. Lovrenca je stisnjena na robu ozke doline; oblikovana je v baročnem duhu. Iz istega časa in na podoben način je oblikovan glavni oltar z zanimivo plastiko in slikarijo, ki je nastala leta 1729. Leta 1901 ga je renoviral domači podobar.

Pritlična stanovanjska hiša pri Mežnarju (h. št. 9), ki je na strani, orientirani nad bregom, oblikovana kot vrhkletni objekt, ima zidan vežni in gospodarski del ter leseno izbo in kamro. V izbi je lep lesen strop z vrezano letnico 1754. Iz istega časa je najbrž tudi nekaj opreme, ki jo hranijo na podstrešju (morajna). Hišo odpira zanimiv polkrožno oblikovan kamnit portal s posnetimi robovi — ki je najbrž nastal kot odmev poznogotske likovne tradicije v 17. stoletju. Najbolj zanimiv je neposreden dostop v hlev iz veže! Pod hišo je bila še pred leti skromnejša nadstropna kajža z lesenim bivalnim delom; najzanimivejši detajl so bila okna v zasvinčenem steklu. Žal so hišo podrli.

Streljaj nad Mežnarjevo hišo je skromna pritlična kajžica z lesenim stanovanjskim delom, ki jo opredeljuje z rimskimi črkami vrezana letnica: 1633. (pri Katri št. 29)

Nasproti cerkve sv. Lovrenca, ki je umaknjena pod breg onstran potoka, naletimo na markirano loško planinsko pot. Ta gre desno v klanec, nad katerim je po zložni terasi postavljena vrsta domačij- med njimi je prostor s kamnito mizo pod mlado lipo in znamenjem z novimi podobami evangelistov, ki jih je naslikal Ive Šubic. Nedaleč naprej se loška pot spusti spet v dolino na cesto. V vasi se cesta razcepi na levo ob Kopačnici v Cerkno, na desno ob Volaščici v kraje pod Blegošem. Na razcepu se asfalt konča. Ob Volaščici, ki se je drži loška planinska pot, ima industrija Marmor kamnolom in obrat umetnega kamna (sl. 25, 26). O hotaveljskem »marmorju« in izdelkih iz njega je že precej napisanega v Loških razgledih 1 na str. od 94 do 98. Malo naprej je drugi razcep: na levo skozi Volako v Leskovo, na desno pa naša cesta v dolino Logarščice. V bregu nad razcepom so Čabrače (620 m, 37 pr.) in nad njimi cerkev sv. Jodrti iz l. 1723, v kateri so slike Štefana Šubica. Pri vasi Suša (480—560 m, 53 pr.) krene cesta iz grape v breg in se vzpenja najprej v velikem zavoju, potem enakomerno po vzhodnem pobočju Blegoša na Črni Kal. Ob potoku pod cesto se je v Suši ohranil v funkciji stanovanjsko — gospodarski objekt Moretova kovačija. Skromna pritlična hiša je bila večkrat

Sl. 26. Glavonožec v rdečem hotaveljskem apnencu.
Foto F. Cimerman

Sl. 24. (na prejšnji strani) Spomenik iz hotaveljskega »marmorja«
žrtvam zadnje vojne na Hotavljah. Foto A. Ramovš

obnovljena — zato je ohranjenih le malo starejših baročnih sledov. Zaradi romantične lege in primernih dimenzij pa še danes predstavlja zanimiv krajinski poudarek. Naprej od vasice Jelovice (890 m, 19 pr.), ki čepi na ozki polici, uporabljajo cesto predvsem za odvoz lesa s Kala. Onstran grape Karlovšice ki je gornji tok Logarščice, so po bregovih razvrščene vasi Malenski vrh, Jazbine, Dolenje in Gorenje Ravni ter Dolenja in Gorenja Žetina.

PO BLEGOŠKI VOJAŠKI CESTI NA ČRNI KAL

Na Črni Kal in naprej na Blegoš nas lahko pripelje tudi blegoška vojaška cesta, ki pa je slabo vzdrževana. Vodi nas od

Sl. 25. Kamnolom hotaveljskega apnenca v Hotavljah.
Foto A. Ramovš

Podpulferce pri Loki skozi Breznico, tam okoli so tja do prevala proti Zalubnikarju in Tomažu značilni vijolično rdeči srednjepermjski grōdenski skladi, nato do Mlake po enoličnih spodnjepermjskih sivih in rjavkastih glinenih skrilavcih, kremenovih peščenjakih in kremenovih konglomeratih; v Mlaki zavije cesta sprva na sever in zatem proti zahodu spet po živo pisanih grōdenskih plasteh, zatem pa po zgornjem robu nasutega meliščnega materiala izpod Starega in Mladega vrha. Nato se vije po lapornih, apnenčevih in dolomitnih spodnje — in srednjetriasnih plasteh severnega in zahodnega pobočja Mladega vrha in spet dospe najprej v spodnjepermjske, zatem pa v pisane srednjepermjske skrilave in peščene kamnine na prevalu Brdo (1144 m) med Mladim vrhom (1374 m) in Koprivnikom (1393 m). Na prevalu se cesta prevesi s selške na poljsko stran in se pod triasnim Koprivnikom in Romovcem bliža Črnemu Kalu.

Ker je blegoška cesta za Sklepom pod Mladim vrhom razdrta, vožnja po njej ni priporočljiva. Lahko pa vožnjo kombiniramo z Jesenovca v Selški dolini skozi Martinj Vrh do najbolj zgornje domačije Pri Birtu in od tam po slabi, a kratki poti na blegoško cesto že onstran razdrtega odseka, od koder je le še manjši odsek ceste do Črnega Kala.

NA VRHU BLEGOŠA

Vrh Blegoš (1563 m) je zelo prostoren in rahlo nagnjen proti jugu, da imaš vtis, kakor da si na prostrani strehi. Šele daleč od triangulacijske piramide se svet povesi v strmino in se začne gozd. Zgornja meja gozda je na Blegošu izredno nizko, komaj doseže višino 1500 m. Planinec dr. Jakob Prešeren je Blegoš takole označil: »Velika kopa je to, z veliko okroglo travnato plešo na vrhu, obrobjeno spodaj z mogočnimi bukovimi gozdovi. Odločno se dviga nad svojo bližnjo okolico in tako omogoča obsežen razgled, kakor ga je težko najti z vrha s

skromno višino 1563 m.« Nad gozdom se razprostira preproga rododendrona ali hudočel, kakor beremo v Cvetju v jeseni. Vmes se košatijo koški gorskega glavinca, po travnati ruši pa so nasuti cvetovi murk.

Betonske utrdbe, ki povsod okrog gledajo iz zemlje, živo spominjajo na čas pred drugo svetovno vojno. Blegoš je takrat veljal za eno najglavnejših postojank v obrambnem sistemu stare Jugoslavije proti Italiji. In vendar ni nikoli nastopil svoje vloge, prav tako ne kakor številne italijanske podzemeljske naprave vzdolž naše zahodne meje.

Ob lepem vremenu je razgled z vrha presenetljiv. Da imaš na dlani vse Loško in Cerkljansko pogorje s Poreznom, Ratitovec in Spodnje Bohinjske gore ter Polhograjsko hribovje, ni treba omenjati. Razgled je odprt na Triglavsko pogorje, Karavanke, Kamniške, Posavske hribe, Kum, okolico Cerknškega jezera, Notranjski Snežnik, Trnovski gozd itd. S prostim očesom vidiš Kredarico in Planiko ob triglavskem vrhu. Ker ni bilo na Blegošu nobene planinske postojanke, je bil kljub temu, da je blizu Ljubljane ter v kratkem času dosegljiv in za svojo skromno višino izredno razgleden, tako malo obiskovan. Vilko Mazi je že leta 1926 končal svoj članek v Planinskem vestniku z odločnim pozivom: Blegoš mora dobiti Tavčarjev dom! Loška podružnica SPD je okrog leta 1930 že nameravala postaviti planinsko kočo, a so utrdbeni dela to preprečila.

Konec julija 1942 sta se na Blegošu zadrževali Poljanska in Loška četa. Ponoči med 2. in 3. avgustom so ju Nemci obkolili in prišlo je do hudih borb. Padlo je 18 Poljancev. Loška četa se je po nadčloveških naporih prebila v Novake in se čez Davčo vrnila na Jelovico. Padlim partizanom so postavili na Blegošu spominsko ploščo.

Rastlinstvo Blegoša

Blegoš in višji vrhovi v njegovi neposredni okolici imajo zaradi svojega posebnega geografskega položaja na skrajnem vzhodu Jugovzhodnih Apneniških Alp zelo zanimivo floro in

vegetacijo. Ob tem ne velja pomisliti samo na geografski položaj, temveč tudi na florno zgodovino tega predela in na zelo raznovrstne ekološke razmere, ki se kažejo tako v klimatskem in geološko-petrografskem kot tudi v talnem pogledu.

Blegoš leži v predalpskem svetu Slovenije, kjer z naraščajočo nadmorsko višino raste alpski vpliv. Čeprav za Blegoš in okolne vrhove nimamo neposrednih klimatskih podatkov, lahko na podlagi meritev meteoroloških postaj v gorskem in alpskem svetu Slovenije sklepamo, da so padavine zelo obilne (okr. 2000 mm letno) in enakomerno razporejene čez leto. Zračna vlaga je na splošno precej visoka, se pa glede na krajevne reliefne razmere zelo razlikuje. Poprečne letne temperature se sučejo od 6° do 4° C. Zaradi večjih nadmorskih višin vlada stabilno mrzlo zimsko obdobje s snegom od oktobra do maja, posebno v višjih in hladnejših legah.

Čeprav prevladujejo karbonatne kamnine (apnenci in dolomiti), je petrografska podlaga precej pisana. Silikatne kamnine se pojavljajo strnjeno predvsem na območju Črnega kala ter na jugo- in severozahodnih pobočjih Blegoša.

V skladu s petrografsko podlago, reliefom in razvojem vegetacije so se izoblikovali različni talni tipi. Najbolj razvita in globoka tla so na zravnanih mestih silikatnega sveta najbolj začetne (nerazvite) talne oblike pa najdemo v višjih nadmorskih višinah na dolomitni podlagi.

Že kratek opis glavnih ekoloških dejavnikov nam da slutiti, da je vegetacijska podoba Blegoša precej pestra, čeprav nam prvi pogled na njegovo rastlinsko odejo pravzaprav tega ne obljublja. Povsod namreč prevladujejo bukovi gozdovi, ki s svojim videzom površnemu opazovalcu zabrisujejo bogastvo različnih vegetacijskih oblik.

Večina obiskovalcev Blegoša prihaja od Črnega kala ali pa z Malega Blegoša. Oboji naletijo najprej na jelove gozdove z večjo ali manjšo primesjo bukve. Ti gozdovi so pomembni zato, ker so najjužnejši otoki jelovo-bukovih gozdov predalpsko-alpskega sveta. Uvrščamo jih v predalpski jelovo-bukov

gozd z bekicami (*Luzulo-Abieti-Fagetum praealpinum*). V gozdovih, ki so po sestavi drevesnih vrst bolj ali manj blizu naravni sliki, je razmerje med bukvijo in jelko bolj ali manj enako oziroma nekoliko v korist jelke. Podoben gozd vidimo nad potjo, ki pelje od Črnega kala proti Mrzlemu vrhu (1057 m). Človek je v preteklosti zatiral bukev, imel jo je celo za gozdni »plevel« ter je pospeševal čiste jelove sestoje, kot jih vidimo pod potjo. Vendar so se te umetne tvorbe tako z gospodarskega kot ekološkega stališča pokazale za zgrešene. Sodobno gozdarstvo spet pospešuje mešane gozdove jelke in bukve. Tem gozdovom dajejo značilen videz zmerno kisle in vlagoljubne rastline,¹ med njimi praproti gorska krpača, bodičasta glistovnica, bukovčica, hrastovka, rebrenjača in širokoli-stna glistovnica ter nekatere acidofilne vrste: gozdna bekica, borovničevje, rumenkasta bekica in še nekatere. V presvetljenih gozdovih se bujno razvijajo navadna podborka ter robidovje, posebno malinjak. Floristična posebnost teh gozdov so zelo redke ilirske vrste, med njimi velecvetni čober (sl. 27—3), ki smo ga našli na Črnem kalu. Ta čober prijetno zadiši po citrorni, če zmanemo njegove liste, strnjeno pa je razširjen v dinarskem in delno preddinarskem svetu Slovenije, npr. v gozdovih na Notranjskem Snežniku. V alpskem in predalpskem svetu pa se pojavlja le raztreseno.

Zanimiva orhideja je gnezdoznica (sl. 27—1), ki ima steblo in cvetove svetlo rjave barve. Že to nam izdaja, da rastlina nima klorofila. Hrano si dobi od gliv, ki vdirajo v njene gnez-dasto prepletene špagetaste korenine. Gnezdoznica je torej zajedalka. Biološko in sistematsko soroden je koralasti koren (sl. 27—2), zajedalska orhideja, pri kateri je korenika koralasto razrasla, korenin pa nima. Najdemo jo v bukovih gozdovih okrog Črnega Kala.

¹ Tako kot v vodnikih »Lubnik« (1977) in »Ratitovec« (1978) uporablja tudi tukaj skoraj samo slovenska imena. Latinska naj-deš v določevalnem ključu »Mala flora Slovenije« (A. Martinčič in F. Sušnik s sodelavci), zapisala pa sva jih tudi midva, kadar se na-jina raba slovenskih imen razlikuje od tiste v navedeni knjigi.

Če se vzpenjamo od Črnega kala po strmi poti na Blegoš, opazimo, da kmalu začenjajo prevladovati čisti bukovi gozdovi. Z rastočo nadmorsko višino postaja podnebje čedalje bolj celinsko, temperature so manj izenačene. Takšno surovo podnebje jelki ne ustreza, zato se lahko uveljavlja le posamič v varstvu bukovih gozdov. Ti sestoji imajo zaradi strmih leg delno varovalni pomen in jim gozdarji niso posvečali posebne gojitvene skrbi. Drevje je slabe kvalitete, košasto. Verjetno je na to vplivala tudi gozdna paša v preteklosti. V nadmorskih višinah od 1100 do 1300 m opažamo v zeliščni plasti teh gozdov razne trave, predvsem gozdno šašulico, ki se odlikuje po skoraj bleščečih temno zelenih listih, gozdna tla pa porašča zelo na gosto. Podrobnejši vpogled v ekološke razmere nam pokaže, da je matična kamnina silikatna, na njej pa so se razvila srednje globoka precej skeletna kisljaka tla. Le-ta ne dovoljujejo uspešnega razvoja bazofilnim in tudi večini nevtrofilnih vrst. Grmovno plast sestavlja predvsem pomladek bukve. V zeliščni plasti prevladujejo poleg že omenjene šašulice še te-le rastline: borovničevje, belkasta bekica, gozdna škržolica, zajčica (sl. na 2 strani ovitka—1), druge pa so takšne z majhno pokrovnostjo. Med njimi uspeva brezklaso lisičje, ki spada med naše najbolj preprosto zgrajene praprotnice. Od drugih domačih lisičjakovcev se loči po trosovnikih, ki niso združeni v posebne klase, temveč stoje raztreseno na dnu ozkih listov na poganjkih. Nadaljnjo skupino sestavljajo rastline, ki jih navadno srečujemo v višjih predelih, npr. trilistna penuša, vretenčasti salomonov pečat, zelena čmerika (*Veratrum album* subsp. *lobelianum*), gozdna bekica, belocvetna platanolistna zlatica (sl. 27—5) in druge. Ekološko zahtevnejše vrste Fuchsov grint, zajčji lapuh, gozdni šaš, blede rumena mrtva kopriva (*Galeobdolon flavidum*) in druge se pojavljajo le posa-

Sl. 27. Rastline iz gozdov na Blegošu: 1 gnezdoznica (*Neottia nidus-avis*), 2 koralasti koren (*Corallorhiza trifida*), 3 volecvetni čober (*Calamintha grandiflora*), 4 prehlajenka (*Galium odoratum*), 5. platanolista zlatica (*Ranunculus plataniifolius*). Narisal V. Ravnik

mič. Te gozdove uvrščamo v združbo predalpskega bukovega gozda z bekicami (*Luzulo-Fagetum montanum praealpinum*).

Nad nadmorsko višino 1300 m postaja vegetacija vse bolj pisana in bujna, čeprav se sestava in videz drevesne plasti bistveno ne menjata. Poleg že poprej omenjenih rastlin iz višjih leg e množično pojavlja goli lepen (sl. na 3. str. ovitka—1), košarnica z bledordečimi cvetovi, ki se združujejo v malocvetna, a zelo številna socvetja; v Alpah je pogostna tudi na meliščih subalpskega pasu ali pa v smrekovih gozdovih na kamnitih tleh. Nadalje so pogostne rastline, ki nakazujejo skeletna srednje goboka rjava tla povrh karbonatne podlage, med njimi trpežni golšec, ciklama, bodeča podlesnica, črnoga — edina zlatičnica pri nas, ki ima za plod jagodo — in druge. Pozornost zbuja stalna in obilna primes rjastorjavega šaša, ki tu in tam v zeliščni plasti povsem prevlada. Ta šaš je sicer razširjen predvsem v Alpah v nadgozdnem pasu, v katerem na vlažni kamniti podlagi ustvarja samostojno rastlinsko združbo, *Caricetum ferrugineae*. Težko je reči, ali raste na Blegošu kot ostanek nekdanje ledenodobne ali zgodnje poledenodobne flore ali pa je poznejši priseljenec. Zanimivo je, da ga dobimo v podobnih razmerah, to je v podrasti gozda, tudi na severni strani Trnovskega gozda, na strmih pobočjih nad povirjem Trebuše.

Čim višje se vzpenjamo proti vrhu Blegoša, tem bolj pridobivajo na številnosti in pokrovnosti subalpske rastline, zlasti razne visoke steblike. Nad 1400 m že srečujemo kopjasto podlesnico (sl. 28—1), okroglolistni kreč, gozdni planinšček (sl. 29—2), alpsko trebelje *Chaerophyllum villarii*, dišeči koromač (sl. na 2. str. ovitka—2), latasto preobjedo in druge. Zanimivo je pojavljanje skalne robide, ki uspeva predvsem v bukovih in smrekovih gozdovih v Alpah.

Sl. 28. Rastline iz gozdov na Blegošu: 1 kopjasta podlesnica (*Polystichum lonchitis*), 2 avstrijski divjakovec (*Doronicum austriacum*), 3 kimastoplodni šipek (*Rosa pendulina*), 4 dlakavi sleč (*Rhododendron hirsutum*). Narisal V. Ravnik

Nad 1450 m postaja bukev čedalje bolj kržljava, zveržena in polegla od snega, ki leži v teh višinah tudi po šest mesecev in več. Vegetacijska doba je kratka, traja približno štiri mesece, temperaturne skrajnosti, posebno nizke, so zelo velike, in bukev pogosto trpi zaradi zgodnjih in poznih mrazov. Te gozdove uvrščamo v subalpski bukov gozd (*Fagetum subalpinum*). V drevesni plasti bukev popolnoma prevladuje, včasih je primešana smreka, zelo redko gorski javor. Grmovna plast je dobro razvita in bogata z vrstami, predvsem subalpinskimi: planinsko kosteničevje (sl. 28—4), dlakavi sleč, kimastoplodni šipek (sl. 28—3), ki tu in tam povsem prevladajo. Združbi dajejo značilen videz rastline, ki najbolje uspevajo v subalpinskem pasu: v krajevno ugodnih rastiščnih razmerah pa tudi nižje: gozdna bekica, okroglostimi kreč, goli lepen (sl. na 3. str. ovitka—1), kopjasta podlesnica, dvocvetna vijolica, avstrijski divjakovec. Lep je gorski glavinec, ki ga pri nas srečujemo že v termofilnih hostah ali gozdovih s črnim gabrom in bukvi, a mu tudi z visokimi steblikami bogati bukov gozdovi na zgornji meji gozda dobro ustrezajo. Kranjski zali kobulček spada med kobulnice. Njegovi cvetovi so zelo zgoščeni, obdaja pa jih ogrinjalo bleščče belih podpornih listov. V bukovih gozdovih na kamnitih tleh je pri nas v alpskem svetu ta rastlina precej pogostna, a tudi mokrotna tla v povirjih so njeno rastišče. Zaradi pomanjkanja toplote je tukaj mineralizacija humusa zavrta ter se ta nabira na skalah v debelih plasteh kot surovi humus, ki nevtralizira vpliv karbonatne podlage. Zato srečamo tudi nekaj acidofilnih rastlin, npr. borovničevje, pa zelo obilno gozdno šašulico, belkasto bekico in še katero. Tem bukovim gozdovom posvečajo gozdarji posebno varstveno skrb,

Sl. 29. Rastline iz gozdov in grmišč na Blegošu: 1 samoperka (*Par-nassia palustris*), 2 gozdni planinšček (*Homogyne sylvestris*), 3 alpski planinšček (*Homogyne alpina*), 4 potočna sretena (*Geum rivale*), 5 Waldsteinova vrba (*Salix waldsteiniana*), 6 gola vrba (*Salix glabra*), 7 velelistna vrba (*Salix appendiculata*), Narisal V. Ravnik

tako iz ekoloških kakor tudi iz estetskih razlogov. Tudi nestrokovnjaku je zlahka razumljivo, kako težko se ta gozd obnavlja, če ga uničimo. Poleg tega so ti gozdovi rastišče mnogih rastlin, ki so zaradi svojih očitnih cvetov prijetna paša za oči blegoških obiskovalcev. Ti gozdovi ob navidezni zgornji meji gozda na Blegošu, ki so pred začetkom človekovega delovanja poraščali celotni vrhnji del, a so jih pozneje iztrebili ter spremenili v pašnike, imajo izrazito varovalen pomen. V njih se izvajajo le sanitarne sečnje, ki naj krepijo njihovo biološko moč.

Steza se iz vedno redkejšega in bolj skrivenčenega bukovja izvije na plano, na Blegošovo kopasto plešo. Ravno na meji med gozdom in travniki nas na grmovnatem rastišču preseneti kranjska selivka (*Grafia golaka*, sl. na 2. str. ovitka—3), ki ji travnata rastišča na robu gozda ustrezajo tudi marsikje drugod, vendar pa je njeno tukajšnje pojavljanje pri dobrih 1500 m vendarle precej visoko. S svojimi bleščečimi deljenimi listi in velikimi kobuli belih cvetov je že kar ornamentalna. Ta na južnem obrobju Alp razširjena kobulnica se imenuje po Žigi Grafu, ljubljanskem zdravniku iz prve polovice 19. stoletja, medtem ko ji je vrstno ime po Golakih dal že Hacquet l. 1782. Malo nad selivko je skupina skal, ki obeta tudi bolj visokogorske rastlinske prizore. In res najdemo na njih, 1520 m visoko, avrikelj, Clusijev svišč, mnogolično suholetnico (sl. 30—2), velecvetno sončece (*Helianthemum grandiflorum*) (sl. 30—1), modriko (*Scsleria varia*) in še nekatere rastline, ki opravičujejo doseženo nadmorsko višino. O določeni rastlinski združbi tukaj skoraj ne moremo govoriti, ker se na prostorsko majhnem rastišču združujejo rastline, ki v optimumu svoje razširjenosti sicer uspevajo v čisto značilnih, med seboj tudi dokaj različnih združbah. Enako velja za druge rastline, ki jih srečujemo na Blegoševem ovršju, na katerem nahajamo dobro izražene rastlinske združbe le v manjši meri. Subalpinski bukov gozd prehaja na severni strani Blegoša v sestoje te združbe, ki so bogati z Waldsteinovo vrbo (sl. 29—5), nato pa v grmovnate sestoje, v katerih Waldsteinova vrba prevladuje. V njih srečujemo še

golo (sl. 29—6) in velelistno vrbo (sl. 29—7), potočno sreteno (sl. 29—4), pogačico, dlakavi sleč (sl. 28—5), dlakavo trebelje, vetrovko (sl. na 2. str. ovitka—4), ogrsko grabljišče, svinjsko laknico (*Aposeris foetida*), gozdno bekico, samoperko (sl. 29—1) ter kar dva planinščka, alpski (sl. 29—3) in gozdni (sl. 29—2). Nekatere teh rastlin jasno kažejo, da smo še vedno v gozdnem pasu, skoraj vse pa, da je v tleh dovolj vlage, pri čemer je nedvomno pomemben sneg, ki na tem rastišču v severni legi dolgo leži. Posebej si oglejmo le vetrovko (sl. na 2. str. ovitka—4): Latinsko vrstno ime *aquilegiifolium* je dobila po deljenih listih, ki močno spominjajo na orličine. Barva cvetov ne prihaja morda od cvetnega odevala, ki je rumenkasto zeleno in kmalu odpade, temveč od prašnih niti, ki vijoličasto (redko belo) obarvane prevzemajo njegovo vlogo. Na travnikih vrha opazimo tudi nekaj šašev, med katerimi je rjastorjavi dokaj pogosten, vedno zeleni, tako zelo znan s poraslih melišč in prisojnih travišč v Alpah, pa redek. Čašasti sviščev (sl. na 3. str. ovitka—2) je enoleten; za rod, ki mu pripada, so značilne resice v ustju vijoličastega venca, po katerih se loči od sorodnih »pravih« sviščev (*Gentiana*). Vretenčasti ušivec (sl. 30—5), ima sicer zelene liste, je pa kljub temu polzajedalske narave, saj se s koreninami prisesa na korenine drugih rastlin ter jim jemlje vodo s hranilnimi snovmi. Rdeči cvetovi so dvoustnati, kar je značilno za vse ušivke, po barvi pa imamo poleg tako ali drugače rdečih pri nas tudi rumene. Na tratah Blegoševe glave se poleti razcvetata tudi pisana (sl. na 3. str. ovitka—3) in solnograška smetlika, ki sta tako kot ušicev iz družine črno-binovk. Obe sta enoletnici, od ušivcev z deljenimi listi pa se, tako kot vse smetlike, ločita po celih listih in značilno oblikovanih cvetovih.

Na strani proti Poljanski dolini se širijo pašniki, na katerih prevladuje trava rdeča bilnica, v šopih pa raste med njo tudi pogačica. Na človekov vpliv, predvsem v obliki paše, kaže kumina, paša pa je nedvomno tudi zbila in zakisala tla, o čemer priča uspevanje navadne majnice, zlatega petoprstnika in srčne moči; to pa je že nepopolno izoblikovan drobec združbe

z volkom ali ščetinovcem, ki se značilno pojavlja na bližnjem Črnem vrhu, tamkaj vsekakor na neapnenčasti podlagi. Ekološko in floristično nasprotje tem rastlinam so tiste, ki jih najdemo na nekaj mestih tik pod vrhom na kamnitih krajih, na katerih je zemlje le malo ali pa je sploh ni. Na takšnih krajih smo si zapisali veleso (sl. 30—7), predalpsko sončece (*Helianthemum alpestre*) (sl. 30—8), marjetičastolistno nebino (sl. 30—6), Clusijev svišč, solnograško smetliko, alpsko vrbo (sl. na 3. str. ovitka—4) in tankopecljati šaš (sl. 30—4); nekatere od teh pomenijo na Blegošu pravo redkost. Pred nami je drobec nepopolno razvite združbe čvrstega šaša (sl. 30—3), ki jo kot združbo čvrstega šaša s triglavskim sviščem (*Gentiano terglouensis-Caricetum firmae*) pogosto srečujemo v bližnjih Julijskih Alpah. Na Blegošu uspeva v zelo nepopolni obliki, a vendar tudi tukaj v značilnih ekoloških razmerah, to je na s prstjo revnih, kamnitih krajih, s katerih pozimi veter spihava sneg. Od rušja, ki v Alpah sestavlja tako zelo značilno rastlinsko združbo nad pasom gozda, je videti na Blegošu le nekaj grmov, to pa je nov dokaz za trditev, da je bilo prvotno vse območje njegovega vrha pokrito z gozdom in da so današnje goljave na njem drugotne. Tiste razmeroma redke visokogorske rastline, ki na njem uspevajo, so se na to drugotno rastišče naselile šele pozneje, bodisi z rastišč, na katerih ni gozd nikoli uspeval (skale), ali pa so prišle iz visokogorskih predelov Julijskih Alp, med katere lahko vsaj delno štejemo že bližnji Ratitovec.

Ko se z vrha prek pašnikov spuščamo na poljansko stran, nas zlasti pritegnejo lepo negovani mlajši bukovi gozdovi na južnih in vzhodnih pobočjih Blegoša, ki jih uvrščamo v združ-

Sl. 30. Visokogorske rastline na Blegošu: 1 velecvetno sončece (*Helianthemum grandiflorum*), 2 mnogolična suholetnica (*Erigeron polymorphus*), 3 čvrsti šaš (*Carex firma*), 4 tankopecljati šaš (*Carex capillaris*), 5 vretenčasti ušivec (*Pedicularis verticillata*), 6 marjetičastolistna nebina (*Aster bellidiastrum*), 7 velesa (*Dryas octopetala*), 8 predalpsko sončece (*Helianthemum alpestre*). Narisal

V. Ravnik

bo predalpskega bukovega gozda (*Fagetum montanum praealpinum*). Večinoma uspevajo na karbonatni podlagi.

Strma gladka pobočja na dolomitu porašča predalpski bukov gozd s črnim telohom. Zanj je značilno obilno pojavljanje trpežnega golšca in ciklame.

Na blago nagnjenih pobočjih, ravninah in v širših jarkih, kjer prevladuje apnena podlaga, pa prej naštete rastline skoraj popolnoma izginijo. Na globokih glinastih tleh, ki so bogata z vlago, bujno uspevajo vlagoljubne in ekološko zahtevnejše vrste: gozdna zvezdica, bleščeča krebuljica, podborka, prehlajenka ali dišeča perla (*Galium odoratum*) (sl. 27—4), kosmata zlatica, gozdni šaš, avstrijski divjakovec (sl. 28—2), navadna nedotika. Po grebenih, kjer so bolj sušne razmere ter so tla plitva, močno skeletne rendzine, prevladuje oblika s pisano šašulico. Ta združba zavzema večje površine tudi na sosednjih vrhovih. Ker je vezana na topla pobočja, v njej uspevajo tudi nekatere termofilne rastline, tako mokovec, gorski jelenovec, mali jesen in še katera. Te imajo optimum svojega uspevanja v niže ležečih termofilnih bukovih gozdovih (*Ostryo-Fagetum*).

Na hladnih in strmih pobočjih pa srečujemo obliko z gozdnim planinščkom (sl. 29—2), ki zavzema na opisanem območju le majhne površine.

Za sklep pač lahko trdimo, da se nam flora in vegetacija Blegoša kažeta predvsem z zastopnicami gozdnega pasu, visokogorske rastline na njem pa so ali spomin ali pa znanilec tiste flore, ki jo doživljamo v bližnjih visokogorskih predelih Julijcev.

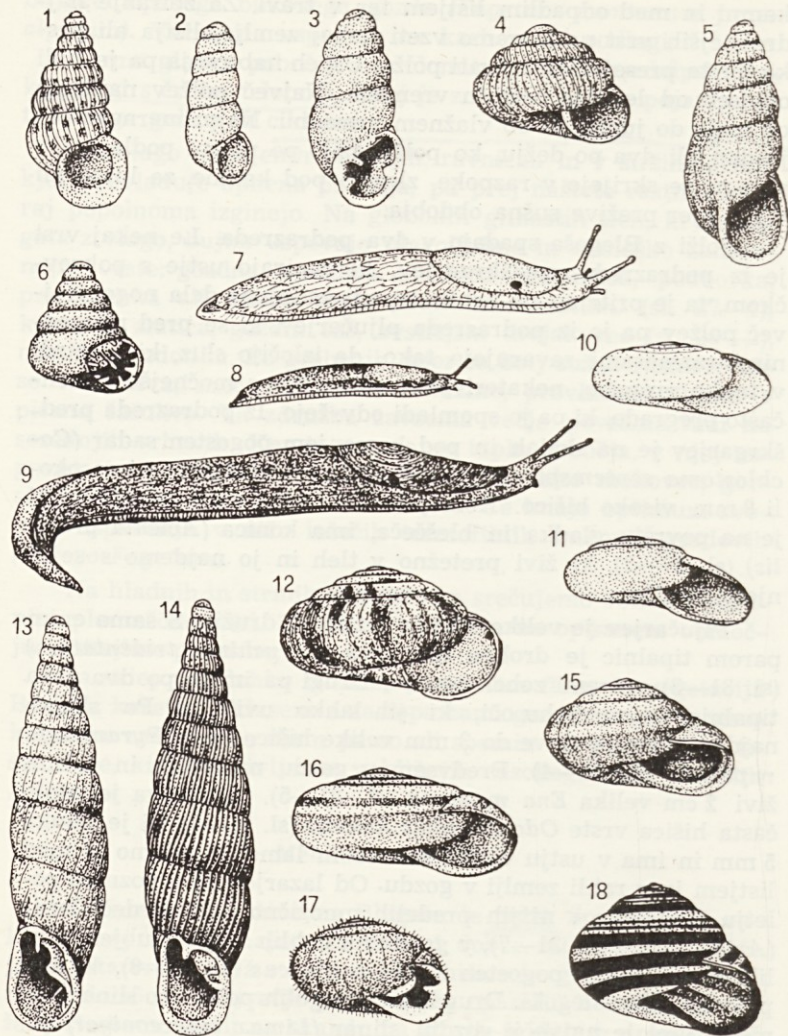
Mehkužci Blegoša

Od mehkužcev žive na Blegošu le polži. So različnih velikosti, saj merijo najmanjši komaj dober milimeter, največja pa sta vrtni polž s 5 cm veliko hišico in gozdni slinar, ki zraste do 15 cm. Največje polže zlahka opazimo, nekoliko manjše vrste bomo našli na skalah, na štorih in deblih dreves, pod

kamni in med odpadlim listjem ter v travi. Za zbiranje najdrobnejših vrst pa moramo vzeti nekaj zemlje, listja ali peska ter to presejati in izbrati polže. Uspeh nabiranja pa je tudi odvisen od letnega časa in vremena. Največ polžev najdemo od maja do junija in ob vlažnem vremenu. Najprimernejši čas je dan ali dva po dežju, ko polži lazijo po vlažni podlagi. Ob suši pa se skrijejo v razpoke, zlezejo pod kamne, za lubje ali v tla, kjer prežive sušna obdobja.

Polži z Blegoša spadajo v dva podrazreda. Le nekaj vrst je iz podrazreda predškrigarjev, ki zapirajo ustje s pokrovčkom, ta je pritrjen na hrbtni strani zadnjega dela noge. Največ polžev pa je iz podrazreda pljučarjev, ki se pred neugodnimi razmerami zavarujejo tako, da izločijo sluz, ki se strdi v tanko mrenico, nekateri pa zapro ustje z močnejšo apnenčasto pregrado, ki pa jo spomladi odvržejo. Iz podrazreda predškrigarjev je na skalah in pod kamenjem pogosten sadar (*Cochlostoma septemspirale*) (sl. 31—1), ki je stožčast in ima okoli 8 mm visoko hišico. Komaj 3 mm veliko valjasto hišico, ki je na površju gladka in bleščeča, ima konica (*Acicula gracilis*) (sl. 37—2), ki živi pretežno v tleh in jo najdemo s sejanjem zemlje.

Pljučarjev je veliko vrst iz različnih družin. S samo enim parom tipalnic je drobna zavojčica (*Carychium tridentatum*) (sl. 31—3), s tremi zobci v ustju. Drugi pa imajo po dva para tipalnic in na vrhu oči, ki jih lahko uvihajo. Po skalah najdemo temno rjave do 3 mm velike hišice vrste *Pyramidula rupestris* (sl. 31—4). Predvsem v gozdu na štorih in deblih živi 2 cm velika *Ena montana* (sl. 31—5). Zanimiva je stožčasta hišica vrste *Odontocyclas kokeili* (sl. 31—6), ki je visoka 5 mm in ima v ustju veliko zobcev in lamel. Najdemo jo med listjem in v rahli zemlji v gozdu. Od lazarjev se v poznem poletju predvsem v nižjih predelih množično pojavi rdeči lazar (*Arion rufus*) (sl. 31—7), v gozdu na deblih in pod lubjem trhljeh dreves pa je pogosten *Arion subfuscus* (sl. 31—8), ki živi prav do vrha Blegoša. Druga družina golih polžev so slinarji in med njimi je največji gozdni slinar (*Limax cinereoniger*) (sl.

31—9), ki je večinoma črn, nekateri pa imajo na hrbtu svetlejšše lise. Zraste do 15 cm. Precej manjša je siva in skoraj prosojna *Lehmannia marginata*. Pod lesom in kamni pa najdemo svetle poljske slinarje (*Deroceras*), ki izločajo belo sluz, če jih dražimo. Dolgi so do 6 cm. V rahli zemlji in med listjem, pa tudi v travi na vrhu Blegošja živi kristalica (*Vitrea subrimata*) (sl. 31—10), ki ima sploščeno in skoraj prozorno hišico. Približno 1 cm meri hišica vrste *Aegopinella nitens* (sl. 31—11), ki je tudi sploščena ter rožnate barve. Precej razširjena vrsta je pasar (*Aegopis verticillus*) (sl. 31—12), ki se zadržuje v gozdovih in po grmovju, hišica meri do 3,5 cm. Zelo zanimiva družina so zaklepnice, ki imajo v ustju posebno ploščico, s katero zapirajo ustje in se zavarujejo pred neugodnimi vremenskimi razmerami. Vse so podolgovate, vretenaste in imajo ustje na levi strani. Na Blegošu sta najpogostejši *Cochlodina fimbriata* in *Cochlodina laminata* (sl. 31—13), ki sta si zelo podobni, razlikujeta pa se po lamelah v ustju. Imata gladke hišice in visoke so okoli 17 mm. Nekoliko manjša in vitkejša je *Cochlodina commutata*, ki jo najdemo pod kamenjem okoli vrha. Tam živi tudi rebrasta *Iphigena plicatula*, ki je visoka le 14 mm. V gozdu pa najdemo njeno sorodnico *Iphigena ventricosa* (sl. 31—14), ki ima tudi rebrasto hišico, ta pa je visoka do 19 mm. Vse zaklepnice ob vlažnem vremenu zelo rade lazijo po deblih, štorih in skalah. Tudi v veliki družini polžev je nekaj zanimivih predstavnikov. V gozdovih je pogostna do 15 mm velika

Sl. 31. Polži na Blegošu: 1 sadar (*Cochlostoma septemspirale*), 8 mm; 2 konica (*Acicula gracilis*), 3 mm; 3 zavojčica (*Carychium tridentatum*), 2 mm; 4 *Pyramidula rupestris*, 3 mm; 5 *Ena montana*, 2 cm; 6 *Odontocyclas kokeili*, 5 mm; 7 rdeči lazar (*Arion rufus*), 13 cm; 8 *Arion subfuscus*, 7 cm; 9 gozdni slinar (*Limax cinereoniger*), 15 cm; 10 kristalica (*Vitrea subrimata*), 3 mm; 11 *Aegopinella nitens*, 1 cm; 12 pasar (*Aegopis verticillus*), 3 cm; 13 *Cochlodina laminata*, 17 mm; 14 *Iphigena ventricosa*, 19 mm; 15 *Mona-choides incarnata*, 15 mm; 16 *Helicigona planospira*, 3 cm; 17 *Iso-gnomostoma isognomostoma*, 1 cm; 18 mali vrtni polž (*Cepaea nemoralis*), 2 cm. Risal J. Bole

Monachoides incarnata (sl. 31—15). Vrsta *Trichia leucozona* ima na Blegošu dve podvrsti, ki se ločita predvsem po velikosti in življenjskem prostoru. Podvrsta *Trichia leucozona leucozona* ima nizek stožčast svitek, meri okoli 1 cm ter ima na obodu svetlejši pas. Živi predvsem v gozdu. Na vrhu Blegoša pa najdemo precej podobne hišice, ki pa so manjše od 7 mm. Ta podvrsta je značilna za višje predele gora in jo označujemo kot *Trichia leucozona ovirensis*. Iz iste družine sta tudi ploščati vrsti iz rodu *Helicigona*. Do 2 cm velika *Helicigona intermedia* je pogostejša na odprtem, kjer zelo rada lazi po skalah, v gozdu in po grmovju pa je pogosta *Helicigona planospira* (sl. 31—16), premer njene ploščate hišice je okoli 3 cm. Dokaj razširjena je tudi dlakava *Isognomostoma isognomostoma* (sl. 31—17), ki ima ob ustju močno lamelo ter na ustnem robu dva zoba. Tako je zavarovana pred hrošči, ki se radi hranijo s polži. V nižjih predelih na južni strani najdemo zlasti v grmovju pisane male vrtno polže (*Cepaea nemoralis*) (sl. 31—18). Še visoko v gozdu pa živi veliki vrtni polž, ki lazi naokrog, ko je dovolj vlage.

V tem pregledu so omenjene samo tiste najpogostejše vrste, ki jih najlažje najdemo. S podrobnim iskanjem in sejanjem pa lahko najdemo vsaj še trikrat toliko vrst. Ker leži Blegoš v predgorju Alp, je razumljivo, da tu prevladujejo alpske vrste. Ker pa vrh ni dovolj visok, na njem še ni pravih visokogorskih vrst. Prevladujejo vrste, ki so značilne za sredogorja.

Pajki Blegoša

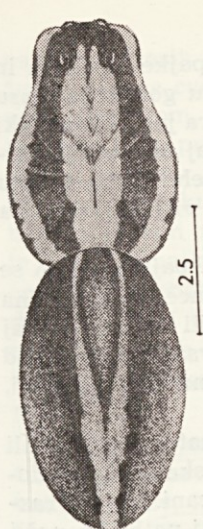
Polejmo najprej na vrh, na široko Blegošovo travnato »plešo«. Če se hočemo srečati s čim več pajki, je najbolje, da se vzpnejo na vrh proti koncu pomladi. V začetku junija, ko je vrh šele dobro ozelenel in rastlinje še ni prida odgnalo, mora biti za pajke volkce *Lycosidae* najugodnejši čas: takorekoč ves vrh zasedejo z različnimi vrstami. Najpogostejši je obrežni volkec (*Pardosa riparia*) (sl. 32—4), je pa med vsemi naj-

manjši — samčki 5 mm, samice pa 6,9 mm. Ta pajek je zelo navezan na gorski svet; sončne gorske trate porasle z nizkim zelenjem, kakršne pokrivajo vrh Blegoš, so mu najbolj všeč. Doslej je bil ujet samo v gorskem svetu do višine 1560 m, Blegoš je pa le dva metra višji. Komaj za kako desetinko milimetra večji je močvirski volkec (*Pardosa palustris*) (sl. 32—5). Področja z nizko travo okrog samega vrha so junija lahko naravnost preplavljena s to vrsto, ki pa bi jo našli tudi v dolini na suhih neporaslih krajih, na njivah, ob poljskih poteh. Zelo pogostoma pa zaide tudi v gore. V juliju bomo pa lahko ujeli že »noseče« samice obeh volkecev; na zadku imajo pritrjene zelenkaste oz. belkaste kokone z jajčeci. Manj pogost, toda dokaj večji od obeh je čokati volkec (*Alopecosa trabalis*) sl. 32—1), saj zraste do 15 mm. Suhi sončni gozdni obronki, poseke pa tudi travniki so temu pajku najljubši. Tudi v gorah so ga našli na ustreznih krajih, toda le do višine 1000 m. Temna lisica po sredi zadka je izrazito suličasta. Največji med vsemi (18 mm) pa je dvopikasti volkec (*Alopecosa inquilina*) (sl. 32—2). Na svetlosivem zadku sta v prvi tretjini dobro vidni dve črni ledvičasti pegi. Tudi ta volkec ima rad svetla, sončna pobočja v višjih gorskih področjih, kakor tudi mrčni volkec (*Pardosa blanda*) (sl. 32—3), zanj sta značilni dve prečni črtici ob strani glavoprsja.

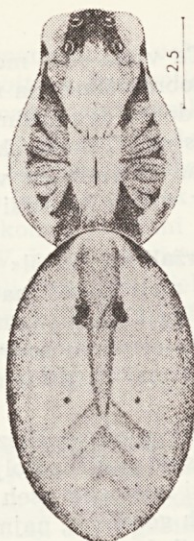
Na vrhu Blegoš živi tudi naš najlepši — črni pajek (*Eresus niger*). Najbrž bi oko slehernega ljubitelja narave obstalo ob tako lepem živo rdečem in žametno črnem, centimeter velikem osmeronožcu. Na opekasto rdečem zadku pa kot okrasek čepe še štiri črne pege. Tako lep je samo samec. Samica je namreč žametno črna, brez rdečih leskov, toda nasproti črno rdečemu lepotcu je kar mogočna, saj zraste tudi do dveh centimetrov. In po njej, ne po lepšem samcu, je dobil pajek ime — črni. Sicer je bil črni pajek že znan iz vzhodnih in južnih predelov naše države, iz Dalmacije in otokov, iz Slovenije pa je doslej znan samo s Šmarne gore in Blegoš. Najraje ima suha, sončna, ne preveč porasla in po možnosti brezvetrna področja. Na takih sončnih pobočjih si skoplje do 10 cm globok,

centimeter širok navpičen rov. Nad svojim domom si sprede gosto pajčevinasto streho, od katere si izpelje poševno navzdol proti zemlji lovilne nitke, med katere se zapleta plen, razni hrošči. Več o tem zanimivem pajku lahko beremo v Proteusu letn. 37, št. 5. Ko se bomo naužili prelepih razgledov po Loškem pogorju, po »gorenjskih in kamniških snežnikih od Triglava pa do Ojstrice«, kot beremo v »Cvetju v jeseni«, in se spet sklonili k cvetju, bomo lahko opazili še kakega pajka, ki ima rad svetlobo in sonce. Taki so ploščati pajki rakovičarji Thomisidae in skakači (Salticidae). Prvi najraje žde kje na listju ali cvetju in čakajo na žrtve, ki jih zgrabijo z že zato pripravljenimi dolgimi sprednjimi nogami. Pravi otroci sonca pa so skakači, okoli 5 mm veliki živahni pajki, ki prav tako kot rakovičarji z očmi zaznajo žrtev. Med vsemi pajki ima prav ta družina najbolj razvite oči, s katerimi zaznajo celo barve. S kratkimi močnimi nogami skočijo tudi 10 cm daleč. Na vrhu je bil ujet Blancardov skakač (*Evarcha blancardi*, tudi *E. falcata* — srpasti skakač), kakor ga je imenoval naš rodoljub in dober poznavalec našega živalstva in rastlinstva Anton Janez Scopoli že leta 1763. Za pajke iz tega rodu je značilen svetlejši rjasti pas na temnem glavoprsju takoj za očmi. Če bomo prišli na vrh, ko še sonce ni posušilo roke, ali ob megli, bomo na travnatih Blegoševih tratah opazili vse polno majhnih pajčevinic. Tedaj pridemo tudi najlažje do pajkov samih, ki so v neposredni bližini svoje lovilne naprave, ali pa celo pod njo samo. Preko njih hodimo, pa se jim nič ne zgodi, ker so v jamicah. Tudi vetrovi jim ne pridejo do živega. Največji med vsemi je do 4 mm velik svetel stožčastoglavi baldahinar (sl. 32—6), ki prede precejšnje ravne pajčevine v večjih vdolbinicah in jamicah, kakršne so pri travnatih rušah in melinah. Samci imajo svojsko visoko, stožčasto, s

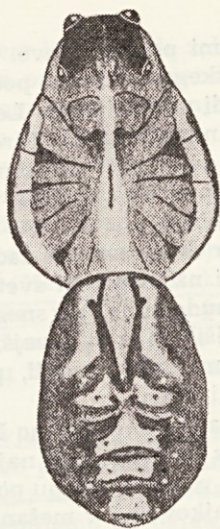
Sl. 32. Pajki na Blegošu: 1 čokati volkec (*Alopecosa trabalis*), 2 dvopikasti volkec (*Alopecosa inquilina*), 3 mičen volkec (*Pardosa blanda*), 4 obrežni volkec ali urni volkec (*Pardosa riparia*), (*Lycosa cursoria*), 5 močvirski volkec (*Pardosa palustris*), (*Lycosa tarsalis*), 6 stožčastoglavi baldahinar (*Bolyphantes alticeps*)

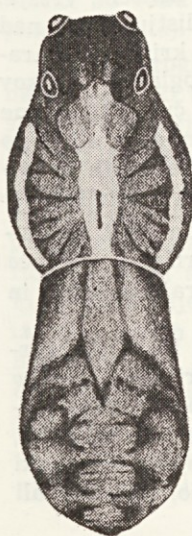
1

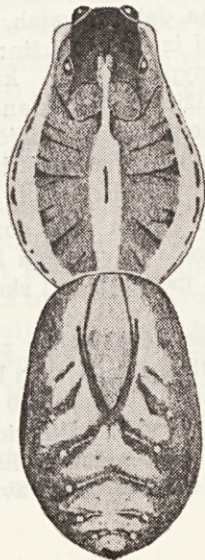
2

3

4

5

6

ščetinami poraslo glavo. Ta vrsta sodi med pajke alpskega in subalpskega sveta; v podobni višini, na robu gozdnega pasu živi tudi na Ratitovcu. Le dobra dva milimetra je velik poljski baldahinar (*Meioneta rurestris*). Temen, skoraj črn, vitek pajček, ki dela pajčevinice nad vdrtnicami v tleh. Ljuba so mu sončna področja, bodisi v nižini pa tudi v višinah, vse tja do 2700 m.

Kar dolgo smo se zadržali na »pleši« pri pajkih, ki so se navadili na ta gorski svet, na svetlobo, na sonce, toda tudi na dolge hude zime, na sneg in viharje. Omenili smo le nekaj pogostejših in zanimivejših osmeronožcev, vsaj katerega od njih bomo lahko videli, pa naj že pridemo na vrh pomladi, poleti ali jeseni.

Sedaj se pa podajmo še v gozdove, skozi katere smo hodili in so nas spremljali, pa naj smo prišli iz Poljanske ali Seške doline, saj vodijo k njemu poti in steze z vseh strani. Največ različnih pajkov živi v mešanih gozdovih, najmanj pa bi jih našli v čistih smrekovih ali jelovih lesovih. V gozdovih bomo naleteli na pajke in njihove pajčevine in mreže na zeliščih, vresju, borovju, grmovju, drevju, na deblih, vejah, listju. Tod, nad zemljo, žive predvsem pajki iz treh družin: križevcev (*Araneidae*), baldahinarjev (*Linyphiidae*) in kroglastih pajkov (*Theridiidae*). Pajki iz teh družin predejo znane čudovito stkanе mreže, ali majhnim baldahinom podobne pajčevinice, ali so te lovilne naprave le svojski splet pajčevinastih lepljivih in nelepljivih nitk, kamor se pri kroglastih pajkih love žuželke.

Proti koncu poletja bomo kje na robu gozda, med grmovjem, na gozdni jasi videli mrežo navadnega križevca (*Aranea diadema*). Postavljena je kak meter od tal skoraj navpično in ima kakih 30 prečnih nitk.

Ob starih drevesih, kjer se lahko skrije za lubje, se zadržuje in prede mreže ploščati ali šesteropikasti križevca (*Aranea sexpunctata*). Njegove mreže imajo le kakih 20 prečk. Tega križevca oziroma njegove mreže bomo še lažje videli ob skednjih, kozolcih, plotovih. Pajek sam tiči čez dan za lubjem, v razpoki ali špranji. Majhne mrežice, ki leže vodoravno, poševno ali

navpično včasih v enem samem večjem listu, prede zeleni križevac *Aranea cucurbitina*. Zadovoljen pa je z vsakim življenjskim prostorom, z gozdom ali travnikom, le da je zelenje. Mreže so lahko prav pri tleh ali pa tudi 3 m visoko na vejah. Ne tako pogost je rajev ali Scopolijev križevac (*Aranea raji*); skrit je kje ob mreži, ki jo je spredel kak meter od tal. S svojim zamolklo rdečim zadkom s svetlimi lisami spada med najlepše in največje pajke. V družino križevcev spada tudi dobrega pol cm velik jesenski ali mrežasti pajek (*Meta reticulata*). Po gozdovih pa tudi izven njih, je na jesen vse polno njegovih v sredini praznih mrež — po tej značilnosti, pa tudi po mrežasti risbi na zelenkasto rumenem zadku lahko prepoznamo tega pajka.

V notranjosti gozdov, po grmovju, posekah, pa tudi med travo, po grmovju, je še v pozni jeseni polno kaka 2 dm velikih baldahinčkov, ki jih je spredel oglati ali viličasti baldahinar (*Linyphia triangulata*). Tako ga imenujemo po oglati risbi na zadku ali viličasti na glavoprsju. Spomladi pa spreda baldahinčke ob robu gozdov na vresju kljukasti baldahinar (*Linyphia clathrata*). Po sredini zadka se vrsti 4 do 5 temnih kljukic.

Zadek kroglastih pajkov je res dostikrat tak kot lepo pisana kroglica, ki visi sredi redke mreže prepletenih nitk. Kroglaste pajke srečujemo ne samo v gozdovih na drevju in grmovju, pogosti so tudi ob skalah, ki jih srečujemo ob naši poti na Blegoš. Zelo pogosten je rod *Theridium*, po njem je dobila družina tudi strokovno ime. Ena vrsta tega rodu je tudi rdečeprogasti kroglasti pajek (*Theridium redimitum*); po bledorumenkastem ali belkastem zadku se vlečeta dve rdeči progi, ki se lahko zlijeta tudi v eno. Kroglasti pajki so znani po svojih izredno ostrih čeljustih, ki so pri nekaterih povezani z zelo hudimi strupi. Sem spada tudi znani rdečepikasti pajek (*Latrodectus mactans tredecimgutatus*) iz Istre, Dalmacije in Sredozemlja.

Toda večji del gozdnih pajkov živi na tleh, na stelji in v njej, na listju in celo pod listjem. Med naše najpogostejše gozd-

ne pajke tudi v gozdovih okrog Blegoša uvrščamo temnega lijakarja *Coelotes inermis*; to je okoli 13 mm velik čokat pajek z rjavkastim glavoprsjem in temno sivim zadkom. Pod listje ali kamenje si skoplje rov, v katerem se konča pajčevinasta cevka, in v njej tiči pajek. Drugi tudi zelo pogosten je le dobrega pol centimetra velik lepi šesterookec (*Harpactea lepida*). Našli ga bomo med steljo in pod njo, pod listjem, mahom. Pod listjem bi našli tudi lahko še dva lijakarja: do 8,5 mm sivega lijakarja (*Cybaeus tetricus*) in 6 mm velikega najmanjšega sorodnika hišnega pajka (*Tegenaria luxurians*); večina pajkov pa, ki žive med listjem ali pod njim v rovih pod steljo, je pa manjša, 2 do 3 mm so njihove mere in spadajo med baldahinarje. Vsi predejo majhne mrežice. Uvrstimo jih pa lahko v štiri rodove: *Lepthyphantes*, *Centrophantes*, *Centromerus*, *Troglohyphantes*. Vrste zadnjih dveh rodov žive le v rovih, v podobnih pogojih kot žive jamski pajki. V tej zvezi je tudi njihova barva svetla, enakomerno blede rjavkasta. Premajhni so, da bi jih lahko ločili kar s prostim očesom. Rod *Centrophantes* je bil šele leta 1975 prvič opisan in uvrščen v znanost na osnovi posebnosti, ki jih imata dve samo naši, endemni vrsti; na Blegošu in Loškem pogorju živi *C. crosbyi*, na Storžiču, v Karavan-kah, Kamniških planinah in na Gorjancih pa *C. roeweri*. Rod *Troglohyphantes* pa je v Blegoševih gozdovih zastopan z vrsto *T. poleneci*. Zanimiv pa je *Lepthyphantes lepthyphantiformis*, izredno redka vrsta, znana iz Visokih Tater in iz Nemčije; na Blegošu pa je kar pogosten, živi pa pod steljo v zapuščenih rovih drobnih glodalcev.

Poglejmo še na senožeti, tako lepe se razprostirajo okrog Žetine. Na takih sončnih pobočjih se kaj radi zadržujejo razni volkci. Lahko bomo videli čokatega volkca pa tudi močvirskemu volkcju ustrezajo senožeti. Tudi kakega skakača ali rako-vičarja bomo našli na cvetju; cvetni pajek (*Misumena calycina*) je tak spremljevalec cvetja. Na jesen pa bodo vzbudile našo pozornost tudi do pol metra velike več ali manj vodoravne pajčevine velikega lijakarja (*Agalena labyrinthica*). Pajek preži

v lijaku, odkoder lahko plane na plen na mreži ali pa na drugem koncu zbeži na varno kam med travo ali vejevje.

Metulji Blegoša in okolice

Blegoš z višino 1563 m seže v subalpinski pas in je ena višjih gora predgorja Julijskih Alp. Zato se tudi obogati tako rastlinski kot živalski svet z mnogimi subalpinskimi in celo alpinskimi elementi. Teh je zlasti med žuželkami veliko in je tu pravi eldorado za entomologe. Še posebno metuljarji bodo tu našli veliko zanimivih metuljev. Izlet na Blegoš ob pravem času in lepem vremenu pa bo res lepo doživetje za vsakega planinca in prijatelja narave. Kdor pa je povrh še dober opazovalec, bo ob vsej poti iz doline, od nižinskih travnikov in gozdov vse do vrha lahko opazoval pisane dnevne metulje in tudi bolj skrite nočnike. Slednje boste z bistrim opazovanjem našli sedeče po deblih, kamnih, ali pa splašili z drevja in grmovja. Če boste hoteli spoznati in tudi ujeti še več nočnih metuljev, se boste morali poslužiti še drugih že preizkušenih načinov nočnega lova. Pomagali si boste predvsem z lastno elektrarno — s prenosnim električnim agregatom, še lažje s plinsko svetilko. Veliko boste ujeli tudi na nastavljene vabe.

Metulji (Lepidoptera) so eden redkih žuželčjih redov, ki so kar dobro raziskani in posebno dobro poznamo metulje našega gorskega sveta. Med nekako 900 vrstami metuljev (Makrolepidoptera) — izvzeli smo metuljčke (Mikrolepidoptera), — ki jih lahko najdemo v tem predalpskem svetu, kar je dobrih 60% vseh v Sloveniji ugotovljenih vrst, jih na Blegošu z vztrajnim raziskovanjem odkrijemo blizu 700 vrst. To je kar visoka številka in nam pove, da je favna lepidopterov Blegoša zelo bogata. Razumljivo je, da tu ne bomo našli južnih vrst, celo submediteranske so zelo redke, tudi ne vseh pravih alpskih in še mnogih drugih, ki sodijo med izrazite vzhodne in druge ele-

mente. Zato pa so bogato razširjeni vsi srednjeevropski in kar zadeva višinske vrste, posebno montanski metulji.

Pri našem prikazu metuljske favne se bomo omejili le na najbolj poznane in na najznačilnejše in zanimive vrste. Začnimo pri dnevnikih (Diurna) in pri družini jadrancev (Papilionidae). Oba najznačilnejša predstavnika, ki sta tudi ena najlepših dnevnikov, jadralec (*Iphiclides podalirius*) in lastovičar (*Papilio machaon*), (sl. 35—1), sta tu kar pogosta. Gorski apolon (*Parnassius apollo*), ki je zaščiten, je tu letal še pred nekaj desetletji. Še vedno pa dobimo črnega apolona (*Parnassius mnemosyne*) po travnikih in posekah v juniju.

Od belinov (Pieridae) omenjamo le gorskega repičnega belina (*Pieris bryoniae*).

Pisančki (Nymphalidae) so naši najlepši metulji. Tudi na Blegošu so pogosti, še zlasti mali koprivar (*Aglaia urticae*), nekoliko redkejši veliki koprivar (*Nymphalis polychloros*), dnevni pavlinček (*Inachis io*), pogrebec (*Nymphalis antiopa*), beli c (*Polygonia c album*) in obdobjno tudi oba selilca: admiral (*Vanessa atalanta*) in osatnik (*Pyramis cardui*). Kot povsod je tudi tu redek veliki izpreminjevalček (*Apatura iris*), (sl. 33—4). Po travnikih bomo videli veliko vrst pisančkov, kot je *Melitaea didyma*, (sl. 35—2), katerega samica leta v najvišjih predelih v zatemneli gorski obliki f. *alpina* (sl. 35—3). Tu najdemo še v nižjih legah redkega grmičnega pisančka (*Euphydryas maturna*, (sl. 35—6), ki pa za razliko od drugih vrstnikov tega širšega rodu pisančkov, leta le po gozdnih robovih, jasah in poteh. Enako pogostni so po travnikih razni biserniki (*Argynnis* oz. *Fabriciana*, *Issoria*, *Brenthis*, *Boloria in Clossiana*). Od vseh teh omenjamo kot posebno zanimivost alpskega bisernika (*Boloria palæa*), ki leta le po najvišjih travnikih nad 1500 m.

Travniški metulji so tudi različni okarji (Satyridae). Od nižin do vrha srečamo značilnega lisarja (*Melanargia galathea*). Po gozdnih jasah in po gorskih travnikih letajo temnorjavi gorski rjavčki rodu *Erebia*. Med njimi je tudi nekaj pravih gorskih vrst kot *Erebia medusa* in gozdni rjavček (*Erebia euryale*) (sl. 33—7). Prav nič niso redki še nekateri drugi okar-

ji, ki so tudi naši največji dnevnik. To sta travnar (*Brinthesia circe*) in vijoličasti okar (*Minois dryas*).

Tako nižinske kot gorske travnike oživljajo razni cekinčki in modrini iz družine Lycaenidae. Zanimivi so cekinčki, ki se nekako nad 1300 m visoko pojavljajo v izrazitih gorskih oblikah. Taka sta močvirni cekinček (*Palaeochrysophanus hippothoe* f. *alpina*) (sl. 33—5 in 8) in *Heodes tityrus* f. *alpina*. Tudi med nekaterimi modrini je podobno. V taki zatemneli gorski obliki najdemo tudi na Blegošu vrsto *Cyaniris semiar-gus* f. *alpina*. Tu leta le na nekaterih mestih redki veliki modrin (*Maculinea arion*).

Travniški metuljčki so tudi razni debeloglavci (*Hesperidae*), ki jih je tudi veliko vrst.

Somračniki ali večji (*Sphingidae*) so pretežno metulji selci. Vse te že zato lahko tudi tu ujamemo bodisi v mraku, ko letajo po cvetju, ali pa prilete zelo radi k lučem. Najbolj znane vrste so: smrtoglavec (*Acherontia atropos*), slakov vešcec (*Herse convolvuli*), škodljivi borov vešcec (*Hyloicus pinastri*), mlečkar *Celerio euphorbiae*) (sl. 34—1), črtalasti vešcec (*Celerio lineata livornica*) in tudi velerilec (*Macroglossum stellatarum*). Le na luč bodo prileteli še drugi lepi in veliki somračniki: lipov vešcec (*Mimas tiliae*), topolov vešcec (*Laothoe populi*), večerni pavlinček (*Smerinthus ocellata*). Tako k luči kot na cvetje v mraku prilete ligustrov vešcec (*Sphinx ligustri*) in oba pujska ali vinska veščeca, veliki (*Deilephila elpenor*) in mali (*Deilephila porcellus*).

V skupini prelcev (*Bombyces*), ki jo sestavlja kar 20 družin je mnogo lepih in tudi za Blegoš zanimivih in značilnih vrst. Večino prelcev najlažje dobimo na lovne svetilke, tiste, ki so znani škodljivci, pa kot gosenice.

Od prelcev (*Lymantridae*) omenimo predvsem škodljivce, gobarja (*Lymantria dispar*) in smrekovega prelca (*Lymantria monacha*), zlatoritko (*Euproctis chrysorrhoea*) in čudaka (*Orgyia recens*) z nekrilato samico.

Posebno lepi nočniki so kosmatinci (*Arciidae*). Najlepši je navadni kosmatinec (*Arctia caja*) (sl. 34—4). Pod Blegošem

dobimo tudi redkega velikega kosmatinca (*Pericallia matronula*), ki je največji predstavnik te družine. Zelo lepa kosmatinca sta pikasti prapor (*Panaxia dominula*) in podobni (*Panaxia quadripunctaria*), ki oba rada posedata čez dan po cvetovih ali ju splašimo iz grmovja.

Podnevi bomo zlahka opazili po cvetovih posedajoče ovniče (*Zygaenidae*). Znan je kranjski ovnič (*Agrumenia carniolica*) (sl. 34—2), ki ga je po Kranjski opisal Scopoli; od številnih vrst te družine naštejemo še osladovega ovniča (*Zygaena filipendulae*) (sl. 34—3) in rmanovega ovniča (*Lictoria achilleae*).

Hrbtorožke (*Notodontidae*) so vezane na listavce, zlasti na vrbe in topole. Tam tudi najdemo njihove zelo zanimive gosenice, metulji pa radi prilete k luči. Omenjamo le razne viličarje (*Cerura*) in pa lunika (*Phalera bucephala*).

S tolčenjem po drevju in grmovju, ponoči pa na luč, bomo ujeli razne srparje (*Drepanidae*).

Še v zgodnji pomladi leta podnevi mali nočni pavlinček (*Eudia pavonia*) iz družine nočnih pavlinčkov (*Saturnidae*). Po listnatih gozdovih leta podnevi sorodni rjavi pavlinček ali beli (*Aglaia tau*). Tega najdemo na Blegošu v višjih montanskih legah v melanistični obliki f. *ferrenigra*. Tudi priseljeni jama-maj (*Antherea yamamai*) se je že razširil do vznožja Blegoša.

Od kokljic (*Lasiocampidae*) je omeniti predvsem škodljivce: prstaničarja (*Malacosoma neustria*) in tudi tu pogostega borovega prelca (*Dendrolimus pini*). Zanimive so še druge kokljice, ki so med prelci eni večjih metuljev. Največji je krasni hrastolistni prelec (*Gastropacha quercifolia*), nič manjši pa niso hrastov prelec (*Lasiocampa quercus*) in malinov prelec (*Macrothilacia rubi*), katerih samci prav divje letajo podnevi, in pogostni deteljni prelec (*Pachygastria trifolii*).

Biološko so najbrž najzanimivejša družina metuljev vrečkarji (*Psychidae*), ki so tudi tu razširjeni z mnogimi vrstami. Zanje so značilne iz rastlinskih pa tudi mineralnih ostankov zgrajene vrečke, v katerih živijo gosenice in po zabubitvi tudi bube. Pri nekaterih vrstah ostanejo v teh vrečicah tudi

okrnjene samice. Samci letajo nekaj ur. V najvišjih delih najdemo po skalah in tudi na drugih mestih nekaj redkih alpskih vrst, kot je npr. *Bruandia raiblensis*. Žal so vrečkarji tudi pri nas še slabo raziskani. Podobno je tudi s steklokrilci (Aegeridae), ki so znani posnemalci pikajočih kožokrilcev in tudi dvokrilcev.

V nižinskih predelih delata škodo v drevju vrbov zavrtač (*Cossus cossus*) in kostanjev ali tudi hruškov zavrtač (*Zeuzera pyrina*) imenovan, iz družine lesovrtov (Cossidae). Od zavrtačev (Hepialidae) letata le v najvišjih legah dva zanimiva alpska predstavnika: planinski zavrtač (*Hepialus carna*), (sl. 34—9) in hmeljev zavrtač (*Hepialus humuli*).

Po vrstah najštevilnejša družina metuljev so sovke (Noctuidae). Tudi na Blegošu jih živi zelo veliko. Posebno zanimive so tiste iz višjih predelov, med katerimi so tudi pravi alpski elementi. Več je seveda subalpskih in montanskih vrst. Vse te pa nam dokazujejo močan gorski značaj favne na Blegošu. Našteli bomo le nekatere, ki so še posebno značilni predstavniki gorske favne. To so tudi lepo kovinsko obarvane game (Plutinae). Najredkejša je srebrni v (*Panchrysia v argenteum*), pogostnejši pa sta *Euchalcia variabilis* in zlata sovka (*Autographa chryson*) z veliko zlato pego (sl. 34—5) ter kapucinska sovka (*Calpe thalictri*) (sl. 34—7). Raje na vabo kot na luč nam bodo priletele naše največje in najlepše sovke, trakarji (*Catocala*). Redek je modri trakar (*Catocala fraxini*), pogostnejši so rdeči trakarji (*Catocala elocata*, *C. promissa*), še redkejši so rumeni trakarji (*Catocala conversa*, *Ephesia nymphaea*). Zlasti na luč prileti včasih tudi po nekaj stotin selilcev, ki jih je veliko med sovkami. Pogostna je škodljiva glagolka ali gama (*Autographa gamma*), ozimna sovka (*Scotia segetum*) in sorodna travna sovka (*Scotia exclamationis*). Pogostni sta tudi dve vrsti rjavih gozdnih trakarjev (*Noctua pronuba* in *Noctua fimbriata*). Za metuljsko favno Blegoša pa so zlasti pomembne in značilne sovke, ki živijo v višjih predelih. Teh je precej in vmes celo nekaj pravih alpskih vrst, kot je *Chersotis margaritacea* in *Chersotis cuprea* ter podnevi po rododendronovih cvetovih leta-

joča *Discestra marmorosa* ssp. *microdon*. Gorske sovke so še *Hadena caesia*, *Leucania comma*, *Cucullia campanulae* in še mnoge druge.

Pedici (Geometridae) so druga najštevilnejša družina. Dobrih sto vrst jih živi v našem področju. Pedici so navezani pretežno na listavce, veliko pa jih živi tudi v subalpinskem pasu. Več kot na luč jih lahko ulovimo podnevi s plašenjem oz. tolčenjem po vejevju grmovja in drevja. Ni jih nato težko prestreči v lovilnico. Le malo jih ima domača slovenska imena. Tudi med njimi je nekaj škodljivcev, ki se obdobjno pojavijo v velikih množinah. Taki so zimski pedici, od teh sta najbolj znana mali zimski pedic (*Operophtera brumata*) in veliki zimski pedic (*Erranis dafoliaria*). Tudi med pedici je precej izrazitih gorskih elementov. Ti so tudi značilnejši predstavniki naše gore. Največ jih je iz rodu *Cidaria* kot *C. cognata*, *C. turbata* in ki so celo arkoalpinska vrsta gorskih pedicev, *C. caesiata* (sl. 34—8), suličar (*C. subhastata*) (sl. 34—10), *C. cyanata* in druge. Od pravitako zelo razširjenih vrst iz rodu *Eupithecia* omenjamo le dve značilni gorski vrsti: čmerikov pediček (*Eupithecia veratraria*) in žilavček (*Eupithecia venosata*) (sl. 34—6). V višjih skalnatih predelih se plašijo veliki pedici (*Anaitis plagiata*). V nižjih gozdnih predelih pa se plaši še več vrst, kot je češnjev pedic (*Angerona prunaria*), dvozobi pedic (*Gonodontis bidentata*) in tudi povsod redki bezgov pedic (*Ourapteryx sambucaria*).

Še veliko vrst, ne samo pedicev, marveč tudi tistih iz velike skupine metuljčkov, bi lahko našteali. Žal pa so metuljčki pri nas in tudi v našem področju še zelo slabo raziskani. Ta naloga nas še čaka. Pri obisku Blegoša vam želimo veliko uspehov, ne samo z lovilnico, tudi z opazovanjem in z lovom v fotografsko kamero.

Sl. 33. Metulji Blegoša: 1 lastovičar, 2 pisanček ♂, 3 gorska oblika ♀, 4 veliki izpreminjevalček ♂, 5 cekinček ♂, 6 grmični pisanček ♂, 7 gozdni rjavček, 8 cekinček ♀. Foto K. Narobe

1

2

3

4

5

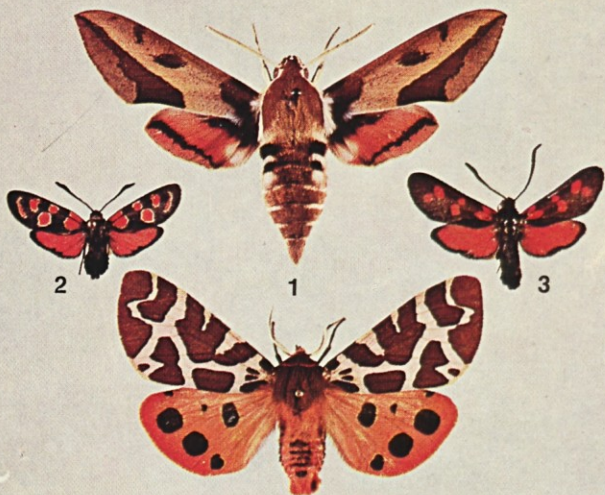
6

7

8

Že lega tega interesantnega vrha v predgorju Julijskih Alp ali točneje Bohinjskih gora pove izletniku ali naravoslovcu, da lahko na poti od Črnega kala do vrha Blegoša najde številne zanimive hrošče. V gozdovih na pobočju Blegoša bomo našli številne hrošče iz družin krešičev (*Carabidae*), mrharjev (*Silphidae*), pokalic (*Elateridae*), kozličkov (*Cerambycidae*), lepencev (*Chrysomelidae*) itd. Na travnikih in v območju nizkega gozda pod vrhom Blegoša živijo podobne vrste hroščev, vendar so to vrste, ki jih označujemo za alpske in subalpske. Na sončnih predelih, kjer je trava redkejša in so tla na vrhu Blegoša bolj peščena, bomo videli poljskega brzca (*Cicindela campestris*) iz družine brzcev (*Cicindelidae*). Od krešičev (*Carabidae*) živijo v gozdu in tudi na vrhu Blegoša Kreutzerjev krešič (*Carabus creutzeri*), *Carabus carinthiacus*, *Carabus convexus* in *Carabus germari savinicus*. *Carabus irregularis* je izrazita gozdna vrsta in jo bomo našli le v gozdu. V gozdu bomo našli tudi polžejedi vrsti *Cychrus attenuatus* in *Cychrus rostratus*. Obe vrsti sta nekoliko manjši od prej omenjenih večjih krešičev. Še manjši sorodniki krešičev, ki živijo v gozdu, so večinoma bolj pogosti in so najčesče črnih barv. Take vrste so na Blegošu bolj pogoste, vendar manj vpadljive. Da naštejemo samo nekatere: *Molops piceus*, *Molops striolatus*, *Abax ater*, *Abax ovalis*, *Pterostichus mühlfeldi*, *Trichotichnus laevicollis*, *Harpalus pubescens*, *Aptinus bombarda*, *Nebria dahli*, *Licinus hoffmannseggii* itd. Od najmanjših vrst krešičev omenimo z Blegoša le *Trechus croaticus*, *Bembidion nitidulum* in *Notiophilus biguttatus*. Večji in bolj markantni rdeče obarvani sta vrsti *Pterostichus metallicus* in *Pterostichus variolatus*. Slednji je tudi opisan iz

Sl. 34. Metulji Blegoša: 1 mlečkar, 2 kranjski ovnič, 3 osladov ovnič, 4 navadni kosmatinec, 5 zlata sovka, 6 žilavček, 7 kapucinska sovka, 8 gorski pedic, 9 planinski zavrtač, 10 suličar. Foto K. Narobe

Kranjske. Kot zanimivost Blegoša živi tukaj v gozdu pod globoko zakopanimi kamni slepi krešič (*Anophthalmus bohiniensis*), ki je bil opisan s Črne prsti in je endemit Bohinjskih gora in Škofjeloških hribov.

Mrharji (Silphidae) so med hrošči manj številna skupina. Na Blegošu živijo tri črno obarvane vrste iz te skupine, kot so *Phosphuga atrata*, *Silpha obscura* in *Silpha carinata*. Tudi grobarji iz rodu *Necrophorus* živijo tukaj. Več vrst jih je in jih ni tako enostavno ločiti med seboj.

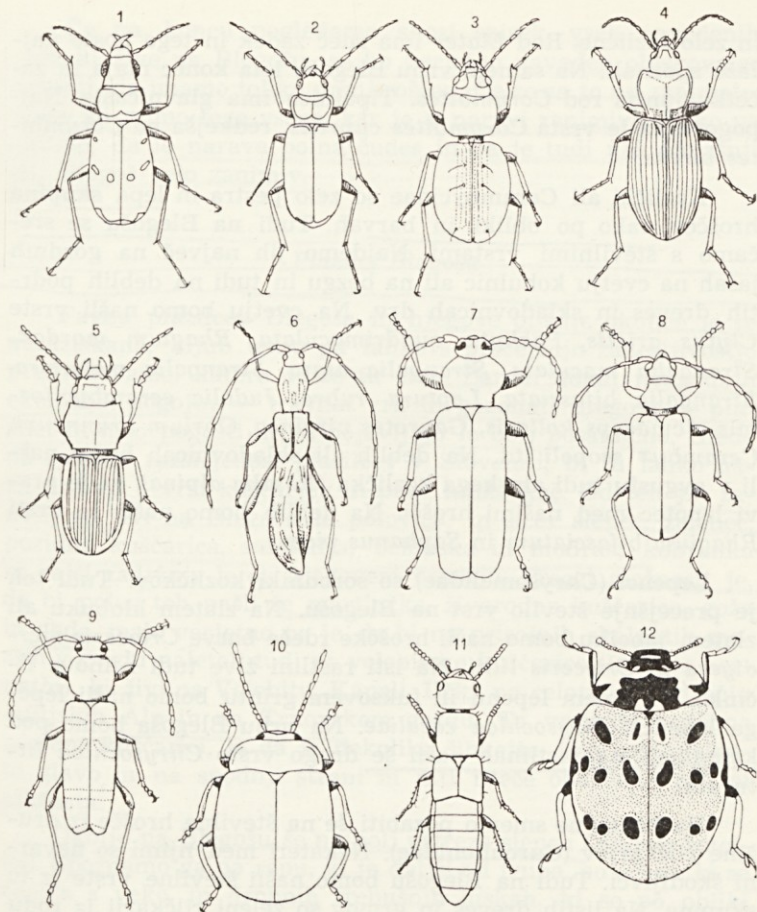
Med hrošči kratkokrilci (Staphylinidae), ki so zelo številna skupina, prevladujejo predvsem majhne vrste in jih je zato zelo težko določevati. Omejil bi se le na nekatere večje vrste, ki žive tudi na Blegošu, in te so: *Staphylinus cesareus*, *Staphylinus fossor* in *Staphylinus tenebricosus*.

Od pahljačnikov (Lamellicornia), ki jih delimo v več skupin, kot so rogači (Lucanidae), minice (Scarabaeidae) itd., živijo na Blegošu rogač (*Dorcus parallelipipedus*), ki je mnogo manjši od pravega rogača (*Lucanus cervus*). Nadalje so tukaj govnači *Geotrupes stercorarius*, *Geotrupes vernalis* in *Geotrupes alpestris*. Slednji je po velikosti od vseh treh najmanjši. V poletju najdemo na cvetovih bezga ali kobulnic tudi zlato minico (*Cetonia aurata*) in njeno sorodnico *Trichius fasciatus*. Predstavnikov iz te skupine hroščev živi tu še več.

Zanimiva je tu tudi skupina hroščev Byrrhidae. Poznamo več rodov z več vrstami. Rod *Byrrhus* in njegovi sorodniki ob nevarnosti potegnejo noge in glavo v telo, v posebne žepe, da si površen opazovalec narave misli, da ima opraviti le z zadkom mrtvega hrošča. Če bomo bolje pogledali, bomo videli, da imamo opraviti s pravim hroščem, ki mu ničesar ne manjka.

Zelo lepi so posebno v tropskih deželah hrošči krasniki (Buprestidae). Na Blegošu najdemo le majhne, toda tudi pisane vrste iz rodu *Anthaxia* in *Agrilus*. To so v glavnem zeleni majhni hrošči, ki jih zelo težko določamo.

Sorodniki teh so pokalice (Elateridae). Tudi teh je precej vrst, ki jih tudi težko določamo. Nekatere boste našli na listih ali v travi, druge spet na cvetovih. So zelo pisanih barv

Sl. 35. Hrošči Blegoša: 1 *Cicindela campestris*, 11—15 mm, 2 *Nebria dahli*, 9—14 mm, 3 *Trechus croaticus*, 3—4 mm, 4 *Trichotichnus laevicollis*, 6—9 mm, 5 *Molops piceus*, 9—14 mm, 6 *Molorchus minor*, 9—18 mm, 7 *Tetropium castaneum*, 9—18 mm, 8 *Gaurotes virginea*, 9—12 mm, 9 *Clytus arietis*, 7—16 mm, 10 *Chrysochloa staphylea*, 6—9 mm, 11 *Staphylinus olens*, 22—32 mm, 12 *Anatis ocellata* 6—8 mm

in zelo različne. Rod *Elater* ima rdeč zadek in tega boste najlaže spoznali. Na samem vrhu Blegoša leta konec maja in začetku junija rod *Corymbites*. Tipalnice ima glavničaste. Najpogostejša je vrsta *Corymbites cupreus*, redkejša pa *Corymbites virens*.

Kozlički ali Cerambycidae so zelo pestra in lepa skupina hroščev, tako po obliki in barvah. Tudi na Blegošu se srečamo s številnimi vrstami. Najdemo jih največ na gozdnih jasadah na cvetju kobulnic ali na bezgu in tudi na deblih podrtih dreves in skladovnicah drv. Na cvetju bomo našli vrste *Clytus arietis*, *Pachyta quadrimaculata*, *Rhagium mordax*, *Strangalia maculata*, *Strangalia nigra*, *Strangalia malanura*, *Strangalia bifasciata*, *Leptura rubra*, *Judolia cerambyciformis*, *Acmaeops kollaris*, *Gaurotes virginea*, *Obrium brunneum*, *Cerambyx scopoli* itd. Na deblih ali skladovnicah bomo našli v avgustu tudi alpskega kozlička (*Rosalia alpina*), ki je pravi lepotec med našimi hrošči. Na deblih bomo našli še vrsti *Rhagium bifasciatum* in *Saphanus piceus*.

Lepenci (Chrysomelidae) so sorodniki kozličkov. Tudi teh je precejšnje število vrst na Blegošu. Na zlatem klobuku ali zlatem jabolku bomo našli hroške rdeče barve *Crioceris merdigera* in *Crioceris lillii*. Na isti rastlini žive tudi njihove ličinke. Na golem lepeni in fuksovem grintu bomo našli lepega lepenca *Chrysochloa cacaliae*. Na vrhu Blegoša bomo pod kamni ali na rastlinah našli še drugo vrsto *Chrysochloa liturata*.

Na koncu ne smemo pozabiti še na številne hrošče iz družine rilčkarjev (Curculionidae). Nekateri med njimi so nevarni škodljivci. Tudi na Blegošu bomo našli številne vrste iz te skupine. Na listih dreves in grmov so zeleni rilčkarji iz rodu *Polydrosus* in *Phyllobius*. Po tleh in po rastlinah bomo našli črne, sive in rjave rilčkarje iz rodu *Otiorrhynchus*, ki jih je samo v Jugoslaviji prek 250 vrst. Tu najdemo na podrtih smrekovih in jelovih deblih tudi vrsti *Hylobius piceus* in *Hylobius abietis*. Obe vrsti sta v gozdarstvu znani kot škodljivci.

Če na koncu pogledamo skozi spisek vseh navedenih vrst, ki žive na Blegošu, se bo verjetno navaden obiskovalec začudil, da imamo toliko vrst hroščev. Če se za to ne zanimate, boste šli mimo tega vsega, kar je v naravi zanimivo. Tako pa vidimo, da je narava polna čudes in da je tudi naš današnji cilj Blegoš zelo zanimiv.

Plazilci Blegoša

Favna plazilcev Blegoša in njegove bližnje okolice je še neraziskana, kljub temu pa lahko s precejšnjo zanesljivostjo predvidevamo, katere vrste tu žive. Zaradi dokaj neugodnih ekoloških pogojev — travnat vrh in gozdnati bregovi — plazilci tu niso pogosti in se pojavljajo le bolj posamično. Glede na splošno razširjenost plazilcev v Sloveniji, bi tu lahko našli največ 6 vrst kuščarjev in prav toliko kač. Od teh jih zanesljivo živi na Blegošu le polovica, in sicer slepec, zelenec, pozidna kuščarica, smokulja, belouška in modras; kobranka se rajši zadržuje le ob njegovem vznožju. Precej možnosti je, da bi poleg teh našli še martinčka, živorodno kuščarico, goža in gada, malo verjetno pa je, da bi na prisojnih skalnatih mestih v gozdu naleteli tudi na velebitsko kuščarico (*Lacerta horvathi*), ki živi na Velebitu, Kapeli, Učki, na celotnem področju Julijskih Alp in na Trnovskem gozdu. Ta vrsta je podobna pozidni kuščarici, le da je nekoliko šibkejša, ima bolj ploščato glavo in na spodnji strani ni niti rdeče obarvana niti ni pikčasta.

Okolje na Blegošu še najbolj ustreza slepcu (*Anguis fragilis*). Spoznamo ga po repu, ki je daljši od trupa, po očesu, ki se zapira z veko, in drobnih trebušnih luskah, ki so po obliki zelo podobne hrbtnim. Slepec živi praktično povsod, vendar so mu odprti tereni ljubši kot gozd. Hrani se predvsem z deževniki in manjšimi polži, zlasti lazarji.

Najmočnejši med kuščaricami je zelenec (*Lacerta viridis*). Odrasli so lepe zelene barve, njihovo grlo pa je često modro.

Mlajše, še ne povsem dorasle samice so navadno po zgornji strani pikčaste ali lisaste z dvema svetlima črtama vzdolž hrbta. Ti dve črti sta značilni tudi za mladiče, ki pa so bolj rjavo obarvani. Zelenci se najrajši zadržujejo na odprtem, nekoliko skalnatem svetu, v bližini kakega gostega grma. Hranijo se predvsem s kobilicami in drugimi žuželkami, lovijo pa tudi manjše kuščarice.

Pozidna kuščarica (*Lacerta muralis*) je po hrbtu rjava z dvema temnima progama, ki se vlečeta od glave do repa. Samci so na spodnji strani rdečkasto rjavi in precej pikčasti. Ta vrsta se najrajši zadržuje na prisojnih zidovih in skalah.

Na travnikih živita martinček (*Lacerta agilis*) in živorodna kuščarica (*Lacerta vivipara*). Po barvi in risbi sta si precej podobni. Hrbet in boki so posejani s številnimi lisami in očesci, prevladujejo pa siva, rjava in zelena barva. Spodnja stran je znatno svetlejša in brez lis, samci obeh vrst pa so črnopikasti. V velikosti martinček močno prekaša živorodno kuščarico, razlike med vrstama pa so tudi v ščitkih na glavi.

Od kač najlaže spoznamo modrasa (*Vipera ammodytes*), ki ima na sprednjem robu glave nekaj milimetrov dolg, mehak in luskast rožiček. Vzdolž hrbta se mu vleče cikcakasta »veriga«, ki je pri samcih mnogo izrazitejša kot pri samicah. Ta »veriga« je značilna tudi za gada (*Vipera berus*), ki pa je včasih popolnoma črne barve in se pri takih primerkih »veriga« seveda ne vidi. Gad nima rožička in se po tem najbolj zanesljivo loči od modrasa. Obema strupenima vrstama je podobna tudi smokulja (*Coronella austriaca*), vendar njena cikcakasta črta na hrbtu ni izrazita in je sestavljena iz številnih enakomerno razporejenih črnih pik in lis. Ta nestrupena kača ima glavo pokrito le z velikimi ščitki, medtem ko ima modras na zgornji strani glave same majhne luske, gad pa nekaj večjih lusk med manjšimi.

Belouško (*Natrix natrix*) in kobranko (*Natrix tessellata*) najlaže ločimo od drugih naših kač po spodnji strani, kjer imata na svetli podlagi številne črne prečne lise. Te so v prednjem delu bolj redke, nato pa vedno gostejše in se združijo

v enotno črno barvo. Pri številnih primerkih je tudi vsa spodnja stran črne barve. Nasprotno pa je gož (*Elaphe longissima*) spodaj vedno enakomerno svetel brez vsakih lis in pik. Belouška se loči od kobranke po dveh belih, rumenih ali svetlo sivih lisah na temenu.

Gad in smokulja le izjemoma presežeta dolžino 70 cm, modras je kakih 10 cm daljši, kobranka lahko preseže 1 m, gož in belouška pa celo pol metra več, največji primerki zadnjih dveh vrst pa izjemoma dosežejo dolžino dveh metrov.

Vse naštete kače se najraje zadržujejo na prisojnih skalnatih mestih, ki so nekoliko porasla z nizkimi rastlinami. Najvišje živi gad, ki ga je v nižjih legah spodrinil modras. Kobranka je skoraj vedno ob rekah in potokih, kjer lovi ribe; belouška ima rajši stoječe vode, pogosto pa zasleduje žabe daleč od vod. Smokulja se hrani s kuščaricami in jo lahko srečamo tako na odprtem terenu kot v gozdu. Gad, modras in gož se hranijo predvsem z mišmi.

Ptičji svet Blegoša

Kakor je Blegoš nadvse zanimiv za planinca — turista, tako je po svojem pestrem ptičjem svetu privlačen za ljubitelja narave. Ptičji svet Blegoša, prostranih gozdov, ki pokrivajo njegova mogočna pobočja, je zelo raznovrsten. V naslednjih vrsticah ga bomo skušali vsaj v grobih obrisih predstaviti. Seveda je odvisno tudi od letnega časa, kaj bomo videli in slišali. Spomladi, v času gnezdenja, ko so se vrnili selilci, ko se tudi oglašajo vsak po svoje, bomo pri spoznavanju ptičev največ pridobili. Toda pred majem le redkokdaj pride pomlad v blegoške gozdove. In če nas bo mogoče zvalil Blegoš pozimi, tudi ne bomo razočarani, saj dajejo gozdovi in bližnja naselja dovolj hrane in zavetja ptičem, ki tod prezimujejo.

Pa pogledjmo, s kakšnimi pernatimi prebivalci se bomo lahko srečali na naših pohodih proti vrhu Blegoša.

Planinski orel (*Aquila chrysaetos*) se je še leta 1954, ta mogočni ptič, ujel v past zahodno od Blegoša. Sicer pa je planinski orel iz leta v leto redkejši in vse manjkrat imamo priložnost opazovati tega kralja ptic pri njegovem veličastnem jadranju nad pokrajino. Da bi le še kdaj prijadril nad Loško hribovje in nad Blegoš.

Kanja (*Buteo buteo*) — tudi mišar, kakor pravijo temu plenilcu, ki lovi drobne glodalce po prostranih senožetih pod Starim in Mladim vrhom, pod Koprivnikom in drugod. Nima zaman svojega imena, kajti dnevno pojé tudi okoli trideset miši. Z roba obsežnih gozdov, kjer si napravlja gnezda, leta na lov. Kdaj pa kdaj zamahne z velikimi krili, pa spet jadra in se prepušča zračnim tokovom. Oglašá se, kot bi mačka mijavkala.

Kragulj (*Accipiter gentilis*) je kot mnoge vrste ujed in sploh ptičev tudi čedalje redkejši. Imenujejo ga tudi kokošar; njegov plen so namreč tudi domače in divje kure, poleg teh pa še cela vrsta srednje velikih ptičev. Seveda upleni tudi marsikaterega sesalca, veverico, zajca, mačko. Kragulj je vitkejši od kanje, je sive barve in prečno progast. Mladič je precej podoben kanji in površen opazovalec bi ga z njo zamenjal. Šele ko menja perje, dobi odrasle značilnosti.

Skobec (*Accipiter nisus*) je po barvi zelo podoben kragulju, je pa precej manjši. Kot pri kragulju je tudi pri skobcu samica večja od samca in v zvezi s tem se tudi njuna jedilna lista nekoliko ločita. Samec lovi predvsem drobne ptiče do kosove velikosti, dočim samica pleni kose, šoje, golobe. Samec porabi na dan dve, samica pa vsaj tri žrtve. Pri zasledovanju plena se ne ozirata na nobeno nevarnost in zasledujeta plen tudi do hišnih vrat.

Sršenar (*Pernis apivoris*) ima ozke peruti, daljši rep in manjšo glavo kot kanja, čeprav bi ga površen opazovalec z njo zamenjal. Ob kljunu ima namesto ščetin kratko, luskasto perje, s čimer se loči od vseh plenilcev. Ime pove, da se hrani najraje z zalegami os, čmrljev in sršenov. Sprehaja se po travniku, kjer išče njihova gnezda in jih izbrska. Več let gnezdi v istem gnezdu, kamor donaša sveže vejice.

Divji petelin (*Tetrao urogallus*) je največji predstavnik divjih kur in še najde primeren prostor v obsežnih blegoških gozdovih. Pred zadnjo vojno je bil divji petelin kar številen v loških hribih, po vojni pa se je število občutno zmanjšalo.

Ruševac (*Lyurus tetrix*) — lepoteč med divjimi kurami tudi še vedno poje na Blegošu in na Ratitovcu.

Gozdni jereb (*Tetrastes bonasia*) je edina izjema med gozd-nimi kurami, čigar obstoj še ni ogrožen. Zanimivo je, da se že-ni jeseni in par ostane čez zimo skupaj.

Kljunač, sloka (*Scolopax rusticola*). Ob selitvi naletimo v kakem vlažnem kotičku gozda tudi na tega posebneža med pti-či, ki s svojim dolгим kljunom prav spretno stika za hrano.

Kukavica (*Cuculus canorus*). Le kdo je ne pozna, če že ne drugače pa po njenem kukanju. Na prvi pogled je podobna skobcu in je zategadelj že marsikatero kukavico stalo življenje.

Divja grlica (*Streptopelia turtur*). Od golobov naletimo na Blegošu na prav simpatično in ljubko divjo grlico, kako si ga-si žejo ob mlaki skupaj z drugimi ptiči.

Domača grlica (*Streptopelia decaocto*) je rajši blizu nase-lij; k nam je prišla iz Male Azije.

Lesna sova (*Strix aluco*). Obsežni gozdovi Blegoša dajejo gostoljubje eni naših najbolj poznanih običajnih predstavnic skupine sov.

Čuk (*Athene noctua*). V bližini človekovih bivališč bomo slišali in naleteli na nam vsem dobro poznanega čuka.

Podhujka (*Caprimulgus europaeus*). V poletnih nočeh bi lahko slišali enakomerno »brenčanje«, ki mu ni ne konca ne kraja. Podhujka z oglašanjem najavlja svojo prisotnost.

Zelena žolna (*Picus viridis*). Ena naših najbolj običajnih žoln nas bo na Blegošu razveseljevala s svojo prisotnostjo in s svojim »klikanjem«.

Siva žolna, pivka (*Picus canus*) je močno podobna zeleni žolni in nepoznavalec bi jo z njo tudi zamenjal. Medtem ko se zelena žolna oglašča s »kli-kli-kli«, pa siva žolna »pivka«: piv-piv-piv, zaradi česar jo tudi tako imenujemo.

Črna žolna (*Dryocopus martius*) je tudi imeniten ptič blegoških gozdov.

Veliki detel (*Dendrocopus major*) nam bo najavil svojo prisotnost z bobnanjem po suhi veji in tudi s svojim živahnim preletavanjem z drevesa na drevo. Samec in samica sta si zelo podobna; na zunaj je razlika le v tem, da je samec po tilniku rdeč, samica pa ne.

Bela pastirica (*Motacilla alba*). Ob naseljih bomo naleteli na tega prikupnega ptiča, kako prav pristrčno maje z repom.

Siva pastirica (*Motacilla cinerea*). Medtem ko je bela pastirica bele in črne barve, pa je siva pastirica siva in rumena. Nanjo najhitreje naletimo ob kakem potočku.

Vriskarica (*Anthus spinoletta*) je predstavnica cip, imenovana tudi obvodna cipa. Ker je ne dobimo ravno ob vodi, je zanjo bolj primerno ime vriskarica, saj nas njeno oglašanje res spominja na vriskanje.

Rjavi srakoper (*Lanius collurio*) prebiva v nižjih pobočjih Blegoša. Pred nekaj desetletji je bil precej številen, danes pa njegovo število močno upada.

Veliki srakoper (*Lanius excubitor*). Ob selitvi in pozimi naletimo tod na tega največjega predstavnika srakoperjev.

Pegam (*Bombycilla garrulus*). Kakor veliki srakoper nas ob času selitve obišče tudi pegam. Nekatera leta je semkaj prava invazija teh ptičev, druga leta pa jih skoraj ni.

Povodni kos (*Cinclus cinclus*). Domala ob vsakem potočku naletimo na tega rjavega ptiča z belimi prsmi, kako se spreletava pred nami tik nad vodo. Ob Karlovščici, ki izvira pod Črnim Kalom, gotovo tudi gnezdi.

Palček ali stržek (*Troglodytes troglodytes*). Naš najmanjši predstavnik pisanega ptičjega sveta je tudi prebivalec Blegoša in okolice. Prav zanimivo ga je opazovati, kako se preriva med koreninami, luknjami in vejami ter si išče hrano.

Siva pevka (*Prunella modularis*) je na prvi pogled podobna vrabcu. Pozimi se z Blegoša spusti vse do nižin.

Črnoglavka (*Sylvia atricapilla*). Naša najobičajnejša penica nas s svojim lepim petjem razveseljuje ob poti. Pretežno je

sive barve; samec ima črno kapico, samica pa rjavo. Predvsem ob vznožju Blegoša bomo spoznali še druge penice (sivo penico, sivoglavo penico in morda še katero).

Vrbja listnica (*Phylloscopus collybita*). Spomladi slišimo v gozdu vztrajni »cilp-calp«, kar nam naznanja prisotnost tega drobnega, majhnega, zeleno-rumenkastega ptička.

Kovaček (*Phylloscopus trochilus*). Ob selitvi srečamo tudi tega ptička. Precej je podoben vrbji listnici; ima bolj rumenkast ton. Predvsem so rumene noge, medtem ko ima vrbja listnica črne noge.

Hribska listnica (*Phylloscopus bonelli*). Možno je, da bi naleteli na Blegošu tudi na tega drobnega ptička, vendar ob veliki meri sreče in dolgotrajnem iskanju.

Sivi muhar (*Muscicapa striata*) živi bliže naseljem, kjer spretno lovi muhe in seda na izpostavljena mesta.

Pogorelec (*Phoenicurus phoenicurus*). Zaznali ga bomo predvsem v naseljih, medtem ko gre njegova sorodnica šmarnica (*Phoenicurus ochruros*) prav na sam vrh Blegoša. Spoznali bomo tudi rdečo taščico (*Erithacus rubecula*) in kupčarja (*Oenanthe oenanthe*).

Od drozgov naj omenimo črnega kosa (*Turdus merula*), cikavta (*Turdus philomelos*), cararja (*Turdus viscivorus*), komatarja (*Turdus torquatus*); ob selitvi pa srečamo tudi brinjevko (*Turdus pilaris*) in vinskega drozga (*Turdus musicus*).

Sinice (*Parus sp.*) so s svojimi vrstami na Blegošu bogato zastopane. Najprej moramo omeniti vsem dobro poznano veliko senico (*Parus major*). Njej je nekoliko podoben menišček (*Parus ater*), na tilniku ima belo liso in manjši je od svoje sorodnice. Prav simpatičen je plavček (*Parus caeruleus*), še prikupnejša pa je musa (*Parus palustris*), ki je pretežno rjave barve, le po glavi je črna. Povedati moramo, da živi v višjih legah gorska sinica (*Parus montanus*), ki je zelo podobna musi, se pa razlikuje po petju in barvi glave; gorska sinica je po glavi temno rjava.

Brglez (*Sitta europaea*). Vsekakor ne smemo v pobočjih Blegoša prezreti brgleza, ki je pravi mojster v plezanju in naš

edini ptič, ki se po drevju giblje z glavo navzdol. Naj tu omenimo še dva simpatična ptička: kratkoprsti in dolgoprsti plezalec (*Certhia brachydactyla* in *Certhia familiaris*), ki prav tako spretno plezata po drevju in stikata za mrčesom.

Rumeni strnad (*Emberiza citrinella*) je med svojimi vrstami najštevilnejši. Poleg njega pa bomo srečali še nekatere druge (npr. skalnega strnada).

Ščinkavec (*Fringilla coelebs*) je že naš stari znanec, pozimi pa srečamo še njegovo sorodnico pinožo (*Fringilla montifringilla*). Dodajmo še grilčka (*Serinus serinus*), navadnega čížka (*Carduelis spinus*), krivokljuna (*Loxia curvirostra*), kalina (*Pyrrhula pyrrhula*), zelenca (*Chloris chloris*), liščka (*Carduelis carduelis*) in dleska (*Coccothraustes coccothraustes*).

Razumljivo je, da ne smemo pozabiti rodu vranov. Omenimo šojko (*Garrulus glandarius*), srako (*Pica pica*), krekovta (*Nucifraga caryocatactes*), planinsko kavko (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*) in končno še našega največjega predstavnika rodu vranov — krokarja (*Corvus corax*).

To je le nekaj značilnejših predstavnikov ptičjega sveta na Blegošu in v okolici.

Sesalci Blegoša

Na poti od Javorjev pa do vrha Blegoša najbrž ne bomo videli veliko sesalcev, čeprav žive na travnikih, senožetih in v gozdovih, skozi katere bomo šli proti vrhu. Kot za vse ostale, velja tudi za to najvišje razvito živalsko skupino: če hočemo žival videti, jo spoznati in opazovati, moramo vsaj nekaj že vedeti o njej, v kakšnem okolju živi — v gozdu ali na travniku, kdaj si išče hrano — podnevi, ponoči ali v somraku. Žal, večina naših sesalcev je ponočnjakov: spomnimo se netopirjev, glodalcev, tedaj so varnejši pred sovražniki, zvermi, ujedami in seveda tudi pred človekom. Med vsemi četveronožci se nam bo oko ustavilo še največkrat na veverici, tudi poljskega zajca bomo kdaj splašili izpod kakega grma. Če bomo pa videli

lisico, bomo lahko srečni. V zgodnjih jutranjih urah ali v večernem somraku bi opazili tudi srne kje ob robu gozdov na Muravah, Žetini, pod Malenskim vrhom. Sicer pa pazljivo oko odkrije tega ali onega sesalca po sledeh, ne samo tistih v snegu: npr. divji prašiči puščajo za seboj strašno razrito zemljo, krta spoznamo po krtinah, voluharje po rovih tik pod površjem, zajca, srne in gamse lahko sledimo po iztrebkih. V vsakem letnem času nam bo pazljivo oko ob hoji na Blegoš odkrilo vsaj kakega četveronožca.

Po zapiskih iz 16. stoletja zvemo, da je loško ozemlje tedaj slovelo po številni in različni divjadi. Na tem področju je bilo tedaj mnogo jelenov, medvedov, volkov, divjih prašičev in gamsov; tudi ris je bil tedaj dobro zastopan. Od vseh teh velikih četveronožcev so na loškem ozemlju ostali le gamsi.

Gams (*Rupicapra rupicapra*) domuje pravzaprav v gorskih gozdovih s strmimi pobočji in skalami; poleti se vzpne više nad gozdno mejo do planinskih trat in še više v skalovje. V Alpah sega gamsova domovina od 1500 pa do 2500 m, v teh mejah sta na loškem ozemlju samo Ratitovec (1667 m) in Blegoš (1563 m); na njunih pobočjih živi ta lepa gorska žival že tisočletja. Bližina soške fronte, tako beremo v »Loških razgledih«, večletno grmenje topov pa je prepodilo gamse globlje v zaledje fronte; že leta 1919 so se pojavili prvi gamsi na Lubniku (1027 m). Med obema vojnama, posebno pa po drugi svetovni vojni, so se gamsi razširili po vsem loškem hribovju, zlasti so jim vseč Polhograjski Dolomiti.

Pred dobrimi 30 leti so spet vdrli v območje loških gozdov, tudi blegoških, divji prašiči ali vepri (*Sus scrofa*) in so danes tod najmočnejša stalna divjad. Dokler rijejo samo po gozdovih, še ne delajo človeku škode, drugače pa je, če pride čreda divjih prašičev na njive, na žitna polja, na krompirišča, kamor zaidejo predvsem ponoči.

Srnjak (*Capreolus capreolus*) spada k sreči med živali, ki jih pozna vsak, tudi meščan, saj se pasejo srne v zgodnjih jutranjih urah ob cestah v bližini naselij. Iz gozdov in gozdičev sredi polj prihajajo ob mraku na pašo. Od Javorjev pa do

vrha žetinskih senožeti pa tudi v blegoških gozdovih je obilo paše za to lepo, vitko žival. Tanke, urne nožice, velike vlažne oči delajo srnjake tako prikupne. Posebno srni z belopikastim mladičem človek ne bi mogel napraviti nič žalega. Na zimo srnjak zgubi rogovje in poletno rdečkastorjavo dlako zamenja tedaj za mnogo gostejšo sivo zimsko obleko. Pozimi se zberejo srne z mladiči, srnjaki in srnice v manjša krdela, ki se poleti razkropijo; tedaj živijo srnjaki sami zase.

Največja zver v loškem pogorju je sedaj pravzaprav lisica (*Vulpes vulpes*), z repom vred meri od 90—120 cm. Medved je tu pa tam le prehodni gost, tudi volk se lahko še kdaj priklati. Blegoški gozdovi dajejo varno zavetje naši zvitorepki. Njena lisičina, ki si jo je sama skopala ali pa je prepodila iz nje jazbeca, ima več izhodov. Glede zvitosti pa vemo, da so predvsem skušnje, ki jih vključuje v svoje prirojeno vedenje, tiste, ki jo napravljajo tako, tako previdno in oprezno in tako priljubljeno. Od vseh zveri je prav lisica na loškem ozemlju, kamor sodi seveda tudi Blegoš, najbolj razširjena.

Jazbec (*Melops meles*) ni tako huda zver kot so kune, njegove sorodnice. Razen raznovrstne mesne hrane ima prav rad različne plodove. Brlog, v katerem prebije ves dan in večji del zime, je zelo snažen, ima posebno jamo za odpadke in rov za zračenje. Prostrana gozdnata pobočja Blegoša in njegove okolice imajo še dosti hrane in zavetišč za tega sivega samotarja.

Kuna zlatica (*Martes martes*) je izrazito drevesna žival, izborna pleza in skače, preganja veverice in šoje kakor vihar, saj so njen poglavitni plen, vendar je tudi večjim živalim kos. Kuna belica (*Martes foina*, sl. 36—1) pa se drži večinoma tal ter bližine človeških naselij in je bolj ponočnjakinja; je zloglasna morilka golobov in kokoši, vedno najde kako špranjico v pregradi, koder smukne v kurnik in pokonča vso perutnino. Kune se najraje zadržujejo na skalnatem terenu, v duplih starih dreves, povsod tam, kjer je dosti lukenj in skrivališč. V takem okolju so doma tudi dihur (*Mustela putorius*), velika in mala podlasica (*Mustela erminea* in *M. nivalis*). Tudi te zveri, kot pravkar omenjeni kuni, živijo na vsem škofjeloškem

ozemlju. Dihur je znan po svojem ne ravno blago dišečem obrambnem sredstvu, ki ga ima ob korenu repa. Njegova hrana so v glavnem miši, žabe, kače, tudi strupene, kuščarji, ptiči in njihova jajca. Velika podlasica ali hermelin je poleti rjava, pozimi pa bele barve, razen konca repa. Tako se veliko laže varuje pred sovražniki, tako tudi laže zasleduje plen, ki je podoben dihurjevemu. Mala podlasica pa pri nas ne spreminja barve, spreminja jo pa na severu in ne redko tudi v visokih gorstvih. Je pa še bolj vitka kot velika in se zapodi za mišmi kot svojo glavno hrano, tudi v njihove podzemne rove.

Razen srnjadi je poljski zajec (*Lepus europeus*) najbolj razširjena divjad na škofjeloškem ozemlju; hribovski, kakršni žive v območju Blegoša, so redkejši, so pa telesno nekoliko močnejši od poljskih, tako je zapisal dr. J. Rant v Loških razgledih 12, str. 92—100 v članku: Divjad in lovstvo na škofjeloškem ozemlju.

Veverica (*Sciurus vulgaris*) je eden redkih sesalcev, ki je podnevi aktiven, pleza in skače z veje na vejo, z drevesa na drevo. In kot smo že v začetku omenili, bomo na svoji poti najprej videli prav tega živahnega glodalca.

Širni bukovi gozdovi, ki pokrivajo blegoška področja, dajejo hrano in prebivališče polhu (*Glis glis*), tej prikupni sivi živalici. Čez dan polha ni na spregled, ponoči stika za hrano, najraje ima žir, želod, lešnike, gabrice, mlade poganjke. Manjši drevesni ali mali polh (*Dryomys nitedula*) je redkejši in še ni znano ali živi tudi na našem območju Blegoša. Bolj razširen pa je naš najmanjši polh podlesek (*Muscarinus avellana-rius* sl. 36—2). Kot drobna, rjavkasta miška (7 do 8 cm. je velik) se nam zdi, toda dolg kosmat repek ga izdaja za polhovega sorodnika. Že ime pove, da ima rad lešnike in teh je še dosti na sončnih bregovih, na košenicah ob naši poti proti Črnemu Kalu. Seveda ima rad tudi jagode, žir, gabrice, sadje, brstiče. Kot vsi polhi tudi podlesek zimo prespi kje pod listjem, zvit v gnezdecu, ki ga je sam znesel iz listja in trave.

Veliki voluhar (*Arvicola terrestris*, sl. 36—3) spada med voluharice, ki se ločijo od miši predvsem po bolj čokatem in

Sl. 36. Sesalci na področju Blegoša: 1 kuna belica, 2 podlesek, 3 veliki voluhar, 4 poljska voluharica, 5 gozdna krtica ali rdeča miš, 6 snežna voluharica, 7 poljska miš, 8 rumenogrla miš, 9 navadna ali gozdna rovka, 10 planinska rovka, 11 hišna rovka, 12 veliki podkovnjak, 13 mali podkovnjak

zavaljenem telesu, debelejši glavi in topo zaokroženem gobčku. Oči imajo manjše, uhlji so jim skoro skriti v dlaki in rep je krajši. Seveda velikega voluharja ne bomo zamenjali z miško, saj zraste celo do 20 cm (rep do 8 cm). Velik škodljivec je na poljih, vrtovih, sadovnjakih, ki jih tudi srečujemo povsod ob naseljih od Javorjev pa do Žetine. Sicer je pa doma tudi v mladem listnem gozdu. Voluharjevi rovi so plitvi, blizu površja in jih lahko spoznamo po klobasasto izbočeni ruši, ki se takoj vdre, če jo pritisnemo. Krtov rov je vodoravno, voluharjev pa navpično ovalen.

Katera od voluharic poljska (sl. 36—4) ali njivska (*Microtus arvalis*, *Microtus agrestis*) dela škodo na južnih obdelanih pobočjih pod Mladim vrhom, pod Koprivnikom in drugje, še ni raziskano. Poljska je doma na suhih in toplih obdelanih tleh, njivska pa se naseli na hladnejših in vlažnejših tleh. Poljska voluharica je dolga 9 do 11 cm, rep 3 do 4 cm in ima rumeno siv kožuh, njivska pa je za kak centimeter večja in ima temnejši rjavo črn kožuh zgoraj, spodaj pa je bel, tudi rep je zgoraj temen, spodaj bel.

V nasprotju z drugimi voluharicami ali krticami se gozdna krtica ali rdeča miš (*Clethrionomys glareolus*, sl. 36—5) navadno zadržuje na površju tako, da jo v mirnih svetlih listnatih gozdovih lahko vidimo tudi podnevi. Dolga je 10 do 11 cm, njen kožuh pa je zgoraj rjavo rdeč do temno rjav, spodaj in po nogah pa je bel. Znotraj uhljev ima dolg šop dlak.

Če živi na vrhu Blegošja tudi snežna voluharica (*Microtus nivalis*, sl. 36—6) še ni znano, pač pa bi jo našli na Ratitovcu. Ta rjavo sivi glodalec je doma na skalovitih tleh predvsem nad gozdno mejo in oživlja vrhove vse do 4000 metrov. Najraje se zadržuje v pasu sleča in rušja, toda na skalnatih področjih se snežna voluharica pomakne tudi globoko v nižine. Na severnih pobočjih Blegošja jo bomo mogoče tudi našli.

Med malimi glodalci moramo omeniti še dve miši, ki po vsej verjetnosti tudi živita na našem območju, to sta poljska in rumenogrla miš. Poljska miš (*Apodemus sylvaticus* sl. 36—

7) je dolga 10 do 12 cm, kožuh je zgoraj rdečkasto rumenkast, spodaj belkast. Čeprav jo strokovno ime (tudi naše prejšnje: mala gozdna miš) postavlja v gozd, je njen življenjski prostor na poljih, vrtovih in obrobjih gozdov. Res, v gozdovih pa je doma rumenogrla miš (*Apodemus flavicolis* sl. 36—8) in bi jo prav lahko imenovali »gozdna miš«. Najraje se drži temnega bukovega gozda in na Blegošu takih življenjskih prostorov ne manjka. Za to miško je značilna cimetno ali oranžno rdeča prečna proga na prsih. Je nekoliko večja od pravkar omenjene vrste: telo je dolgo 8,8 do 13 cm, rep pa od 9 do 13,4 cm.

Zapustimo glodalce in naj omenimo še žužkojedce z našega blegoškega področja. Pri nas živi vzhodni, to je beloprski jež (*Erinaceus roumanicus*). Krtine izdajajo krta (*Talpa europaea*), tega podzemnega rudarja in koristnega žužkojedca. Navadna ali gozdna rovka (*Sorex araneus*, sl. 36—9) pa je doma v gozdovih vseh vrst pa tudi na travnikih in vrtovih. Navidez so rovke podobne mišim, toda po šiljastem gobčku in svojskem žužkojedskem zobovju, ki je sestavljeno iz samih ostrih zob, jih lahko razlikujemo. Gozdna rovka je dolga 7,5 do 8 cm, rep meri 4,5 do 5 cm. Gost kožuh je zgoraj temen, črnorjav, spodaj pa belkasto siv. V naših gorah od 600 pa do 2000 m, torej verjetno tudi na Blegošu, živi dolgorepa planinska rovka (*Sorex alpinus*, sl. 36 — 10). Dolga je 7 cm, toliko je dolg tudi rep, zgoraj je temna, škrilasto siva, spodaj sivo rjava. Na gobčku ima dolge belkaste brčice. Najraje živi v iglastih gozdovih kje blizu hudournikov. Tudi vrtna rovka (*Crocidura suaveolens mimula*) je verjetno doma v vrtovih, sadovnjakih v Javorjah, Žetini in drugje; sicer pa živi raje v gozdovih kot na odprtih področjih. Dolga je 5,3 do 8,2 cm, rep je pa kratek, le 2,4 do 4,8 cm. Kožuh je zgoraj rjav, lahko tudi rdečkast, spodaj pa temno okraсто rumen. Zelo je podobna hišni rovki, zato ji pravijo tudi mala hišna rovka. Hišna rovka (*Crocidura russula*, sl. 36 — 11) živi v bližini človeških naselij, najbrže tudi v vaseh pod Blegošem, rada se naseli v senikih, drvarnicah, hlevih, kletih, kjer preganja miši in pospravlja še vse šestero (žuželke) in osmeronožce (pajkovce). Dolga je 6,2 do 9,5 cm,

rep meri 3,3 do 44,6 cm, zgoraj je mišje do rjavo siva, pogosto z rdečkastim odtenkom, po trebuhu je siva.

Ustavimo se še pri netopirjih. Z loškega področja, to je iz loških jam sta znana veliki (sl. 36 — 12) in mali (sl. 36 — 13) podkovnjak (*Rhinolophus ferrumequinum* in *Rhinolophus hipposiderus*). Kateri netopirji pa domujejo v območju Blegoša, nam bodo pa povedale šele prihodnje raziskave. Netopirji so namreč poleg glodalcev najboljšežnejša sesalska skupina, saj poznamo na jugoslovanskem območju kar 29 vrst, toliko, kot je tudi glodalcev. V tej zvezi lahko pričakujemo, da se bo v naslednjih letih število znanih vrst iz teh dveh sesalskih skupin tudi na območju Blegoša občutno povečalo.

Z BLEGOŠA NAZAJ V DOLINO

Vrnimo se po strmi markirani stezi nazaj na Črni Kal, če seveda nismo namenjeni kam drugam. Večidel nas spremlja enoličen zgornjetriasni dolomit, ki smo ga že dodobra spoznali. V spodnjem delu pa so spet pretežno zelenkaste tufitske plasti in različne glinene kamnine, ki sežejo precej višje v pobočje kot ob cesti.

Za avtomobiliste je za sestop s Kala razen opisanih cest skozi Javorje in Žetino ter s Hotavelj na voljo cesta v Selško dolino skozi Martinj Vrh, ki pa je nekoliko bolj zamotana. Peljejo naj se nazaj po vojaški cesti čez Brdo (1144 m) in se po 3,5 km spustijo po odcepu na levo dol k najvišjim martinjvrškim kmetijam pri Birtu. Ta kilometer ceste je slab. Odtod se potem cesta vijuga med kmetijami in nad nekdanjo šolo ter pride po 5 km v grapo Zadnje Smoleve, odkoder je po grapi še 2 km vožnje do asfaltirane ceste na Jesenovcu. Skozi Železnike in Selca je potem še 19 km do Škofje Loke.

Z Leskovške planine gre markirana pot po slemenih na Porezen čez Murove, do kamor prihaja s severne strani krak blegoške ceste, z južne pa planinska steza iz Volake. Loško pogorje bi prometno veliko pridobilo, če bi blegoško cesto

vzdrževali in jo iz Murov podaljšali do Črnega vrha (1288 m), od koder je že speljana dobra cesta skozi Novake v Cerkno.

Najkrajša zveza s Selško dolino je po gozdni cesti s Kala v vas Potok in od tam do davškega mostu in dolinske asfaltirane ceste pred Zalim Logom, ki jo doseže po dobrih 6 km. Na Kalu se začenja poleg poti k studencu in se spušča ponekod precej strmo in v nekaj ostrih ovinkih do prvih hiš Potoka, vendar je cestišče dovolj široko in brez hudih jarkov, da je možna vožnja z avtom. Od Potoka naprej je cesta dobra makadamska. Pod sosednjo vasjo Osojnikom se zlagoma spušča v Muštrovo grapo in po njej doseže davško cesto pri žagi, kjer se obrača v prečno dolino proti Sori pod Zalim Logom.

Potok je razložena vas z osrednjo vrsto domačij ob Farjem potoku in s kmetijami po bregovih nad njim. Od Blegoša se proti Potoku znižujeta obronka z Malim Blegošem (1106 m) in Starim vrhom (1012 m), na zahodni strani sta vrhova Plestenjak (1259 m) in Črt (1018 m). V Potoku je v prvih letih 17. stoletja postavil neki furlanski podjetnik iz Železnikov svojo fužino. Rudo so tovorili iz Volake na poljanski strani čez sleme ob Blegošu. Zaradi težav z dobavo rude so z delom kmalu prenehali. Valvasor omenja fužino že kot opuščeno. Za fužinarji so še v istem stoletju prišli slovenski naselniki in zavzeli grape med martinjvrškimi in davškimi naseljenci. V zadnji vojni je odročni potoški svet večkrat dajal zavetje partizanom. Tod je bil ves čas pomemben prehod na Primorsko. Od Blegošarjeve kmetije, ki je sedaj opuščena, je šla na sleme zahodno od Blegoša žičnica. Na više ležeči kmetiji pri Marenkovcu je vzdana plošča, ki pravi, da je bila tam 12. 7. 1943 ustanovljena VII. ali Gorenjska brigada, ki je po bojih za Turjak kmalu nato dobila ime VII. udarna brigada Franceta Prešerna. Pri Matevžku je bilo vodstvo gorenjskega vojnega področja od 8. 9. 1944 do 23. 3. 1945, pri Ocvirku pa oblastni komite KPS za Gorenjsko. Nemci so 24. 3. 1945 vas požgali.

S Črnega kala bomo lahko izbirali poti nazaj v dolino, vsaka nudi marsikaj zanimivega in poučnega.

VSEBINA

Vodniku na pot (dr. Anton Ramovš), pokrajinski opis (France Planina), kamninska sestava, geološka zgradba in kamnine spomenikov (dr. Anton Ramovš), etnološki spomeniki (dr. Ivan Sedej), rastlinski svet (dr. ing. Lojze Marinček in dr. Tone Wraber), mehkužci (dr. Jože Bole), pajki in sesalci (dr. Anton Polenec), metulji (Jan Carnelutti), hrošči (dr. Božidar Drovenik), plazilci (Savo Brelj), ptiči (Ivo Božič). Risala sta dr. Jože Bole (polži in hrošči) in dr. Vlado Ravnik (rastline).

Vodniku na pot	3
Loško pogorje in Poljanska dolina	5
Z Loga k sv. Volbenku, na Visoko in v Poljane	10
Z Visokega v Poljane	15
Poljane	16
Iz Poljan čez Soro v Predmost in Hotovljo	24
Poljane—Volča—Javorje—Žetina—Blegoš	26
Volča	26
Podobeno	28
Dolenčice	29
Javorje	31
Murave	34
Skok iz Murav v Podvrh in v Četeno Ravan	34
Iz Murav na Hleviše	41
Hleviše—Gorenja Žetina—Črni Kal	43
Hleviše—Gorenja Žetina—Črni Kal	52
Gorenja Žetina	52

Iz Gorenje Žetina na Kal	55
Črni Kal	58
S Črnega Kala k Planinski koči Škofjeloškega odreda na Blegošu	59
S Črnega Kala čez Prvo ravan na Blegoš ,	59
S Hotavelj na Črni Kal	63
Hotavlje	63
Po blegoški vojaški cesti na Črni Kal	67
Na vrhu Blegoša	68
Rastlinstvo Blegoša	69
Mehkužci Blegoša	82
Pajki Blegoša	86
Metulji Blegoša in okolice	93
Hrošči Blegoša	101
Plazilci Blegoša	105
Ptičji svet Blegoša	107
Sesalci Blegoša	112
Z Blegoša nazaj v dolino	119

Kranj
P GORENJSKA
zgodovina
BLEGOŠ

G 99

914.971.2 Blegoš

028100140

COBISS ©

